

INTERCOMPREHENSIO SLAVICA

UREDNIKI/EDITORS:

ROLAND MARTI, PATRICE POGNAN, MOJCA SCHLAMBERGER BREZAR

Univerza v Ljubljani
**FILOZOFSKA
FAKULTETA**

INTERCOMPREHENSIO SLAVICA

Uredniki/Editors: Roland Marti, Patrice Pognan, Mojca Schlamberger Brezar

Recenzenata/Reviewers: Metka Zupančič, Jarmila Panevová

Jezikovni pregled prispevkov/Proofreading: Roland Marti, Mojca Schlamberger Brezar

Tehnično urejanje/Technical editing: Jure Preglau

Oblikovanje in prelom/Design and layout: Petra Jerič Škrbec

Založila/Published by: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani/
Ljubljana University Press, Faculty of Arts

Izdal/Issued by: Oddelek za prevajalstvo/Department of Translation Studies

Za založbo/ For the publisher: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani/Dean of the
Faculty of Arts, University of Ljubljana

Tisk/Printed by: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2020

Prva izdaja/First edition

Naklada/Print run: 200 izvodov

Cena/Price: 19,90 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Izšlo s podporo/The publication was supported by: Universität des Saarlandes, Philosophische Fakultät

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789610603504

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=20772099
ISBN 978-961-06-0349-8

E-knjiga
COBISS.SI-ID=20774147
ISBN 978-961-06-0350-4 (pdf)

Kazalo/Table des matières

Uvod	7
Avant-propos	9
Mjzsobne rozměse słwjańskich řecow z wósebnym žiwanim na serbskej řecy	13
<i>Roland Marti</i>	
Znalost lingvistického systému pro vzájemné porozumění	33
<i>Patrice Pognan</i>	
Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov	51
<i>Katarína Chovancová</i>	
Wzôjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka	71
<i>Hanna Makurat-Snuzik</i>	
Русско-болгарская взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности	85
<i>Таня Августинова, Ирина Штенгер</i>	
Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina	103
<i>Mojca Schlamberger Brezar</i>	
Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close Are They?	121
<i>Dieter Stern</i>	
Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije	155
<i>Gregor Perko</i>	
Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika	165
<i>Grégoire Labbé</i>	
Imensko kazalo/Index	181

Knjigo posvečamo kolegu Gregorju Perku, ki je prezgodaj odšel od nas. V njej je tudi eden od njegovih zadnjih člankov.

Gregor, v veselje nam je bilo, da smo delali s tabo, vedno si bil poln iskrih domislic in vedno si premogel besedo spodbude ali utehe za druge. Pogrešamo te. Praznina je neizmerna.

Nous avons trouvé, durant ces quelques années, un mode de coopération d'une remarquable stabilité basée sur l'estime, l'amitié, des intérêts scientifiques partagés. Nous avons sereinement entrepris des travaux de grande ampleur tels que cette série de monographies sur la grammaire slovène à destination d'un public francophone ou encore un dictionnaire français-slovène. Gregor, tu nous a toujours apporté ta présence amicale et réconfortante, un soutien non dit mais totalement évident, des idées à foison, des idées saines et non corrompues par les modes, des bases solides de travail commun et l'enthousiasme pour le réaliser, le tout entrecoupé de pauses conviviales qui stimulent tant les neurones que les papilles.

Tu es parti à notre grande stupeur en ne nous laissant qu'une seule issue : réaliser les travaux coûte que coûte pour te rendre hommage, te dire que tu nous manques et qu'avec toi cela aurait été tellement plus facile.

Mojca in/et Patrice

Uvod

Mednarodni slavistični kongres je eden od redkih znanstvenih forumov, kjer vsi slovanski (pa tudi nekateri neslovanski) jeziki igrajo vlogo uradnega jezika.¹ To od udeležencev zahteva precej truda v smislu tega, čemur danes pravimo medjezikovno razumevanje. V tem primeru medjezikovno razumevanje, »intercomprehensio«, pomeni zmožnost udeležencev, da razumejo prispevke v različnih slovanskih jezikih, ne da bi te jezike aktivno govorili in ne da bi se jih učili, kar predstavlja nadaljevanje tradicije slovanske vzajemnosti oziroma recipročnosti, ki jo je prvi omenjal Ján/Jan Kollár leta 1836:

Nemíníme, aby každý Slav všceka slavská nářečia mluviti [...] uměl: ale aby rozuměl každého mluvícího Spoluslava, každú slavskú knihu.²

V zadnjih letih ideja o medjezikovnem razumevanju doživlja preporod, predvsem v Evropi, tako v lingvistiki, kjer z natančnimi metodami preučujejo realnost v medjezikovnem razumevanju (predvsem med romanskimi jeziki stare celine in germanskimi jeziki v Skandinaviji), pa tudi v praksi učenja in poučevanja jezikov, kjer se namesto odličnega poznavanja *enega* samega jezika spodbuja pasivno poznavanje *večjega* števila jezikov (kot na primer EuroCom, Eurom5, Euromania, če naštejemo le nekatere).³

Med temami XVI. mednarodnega kongresa slavistov⁴ medjezikovno razumevanje ni bilo posebej izpostavljeno, zato smo se odločili prispevati tematski blok, ki bi se ukvarjal s tem fenomenom, kar je MKS sprejel. Da bi združili teorijo in prakso, smo se potrudili in s svojimi prispevki zagotovili prisotnost kar največjega možnega števila različnih slovanskih jezikov. Poleg tega smo spodbujali rabo manj razširjenih slovanskih jezikov. V tematskem bloku so bili tako zastopani češčina, dolnja lužiška srbsščina, kašubščina, ruščina, slovaščina in slovenščina, ki se jim je kot edini neslovanski jezik pridružila angleščina (saj tajmirskega pidžina

1 Statut Mednarodnega slavističnega kongresa (MKS) vprašanje uradnih jezikov ureja zgolj posredno z zapisom, da je napis na uradnem žigu v ruščini in francoščini (čl. 4) in da vse organizacije članice MKS dobijo primerek statuta v ruskem jeziku (čl. 31) (<http://mks2018.fil.bg.ac.rs/ustav-mezdunarodnogo-komiteta-slavistov-prin%D1%8Ft-na-28-plenarnom-zasedanii-mks-urbino-21-okt%D1%8Fbr%D1%8F-1994-goda/>).

2 Kollár, Jan: *Rozpravy o slovanské vzájemnosti*. Praha: Slovanský ústav 1929, p. 48.

3 Na žalost Evropska unija še ni naredila tega koraka naprej, saj še vedno beremo »Evropska unija si s politiko večjezičnosti med drugim prizadeva tudi za to, da bi vsak državljani EU poleg maternega govoril še dva tuja jezika.« (https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_sl; podčrtali uredniki), in to kljub dejstvu, da je taka politika nerealna. (Ista EU ugotavlja, da več kot polovica njenih državljanov ne govori nobenega tujega jezika.)

4 <http://mks2018.fil.bg.ac.rs/tematika-kongresa/>

ni bilo možno predstavljati v jeziku samem). Glede na diskusijo, ki je sledila predstavitev, se nam je zdel rezultat pozitiven, saj se je izkazalo, da medjezikovno razumevanje deluje!

Ob uspešnem zaključku tematskega bloka smo se tako organizatorji odločili, da bomo po kongresu objavili prispevke. Ti so v knjigi predstavljeni po istem vrstnem redu kot v tematskem bloku. Na konec smo umestili še s tematiko povezan članek, ki se ukvarja z učenjem medjezikovnega razumevanja prek v ta namen ustvarjenega spletnega portala.

Uredniki se zahvaljujemo Diani Klüh z Inštituta za slovanske študije Univerze v Posarju, ki je skrbno pripravila rokopis knjige, pa tudi avtorjem vseh prispevkov. Znanstveni založbi Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pa gre čast za objavo »ode« medjezikovnemu razumevanju. Evropa jo potrebuje.

Saarbrücken

Pariz

Ljubljana

Roland Marti

Patrice Pognan

Mojca Schlamberger Brezar

Avant-propos

Le congrès international des slavistes demeure l'un de ces rarissimes forums scientifiques où toutes les langues slaves (ainsi que quelques autres non-slaves) coexistent en tant que langues officielles.¹ Cela exige des participants des efforts considérables en termes de ce qui est connu aujourd'hui sous le nom d'intercompréhension. Dans ce cas « intercompréhension » signifie la capacité des participants de comprendre des conférences dans des langues (slaves) diverses sans forcément les maîtriser d'une façon active, ni les avoir étudiées. En principe cela continue les traditions de la réciprocité (mutualité) slave proposée pour la première fois par Ján/Jan Kollár en 1836 :

Nemínime, aby každý Slav všecha slavská nářečia mluviti [...] uměl: ale aby rozuměl každého mluvícího Spoluslava, každou slavskú knihu.²

Ces dernières années l'idée de l'intercompréhension a connu une renaissance, avant tout en Europe, d'une part dans la linguistique où la réalité de l'intercompréhension (surtout entre les langues romanes du continent et entre les langues germaniques en Scandinavie) est analysée, employant des méthodes exactes, mais aussi dans la pratique de l'enseignement des langues où l'on commence à encourager des connaissances passives de *plusieurs* langues (par ex. EuroCom, Eurom5, Euromania, pour n'en citer que quelques-uns) et non plus la maîtrise exclusive, mais parfaite d'*une* langue étrangère.³

Puisque la thématique du XVI congrès international des slavistes⁴ ne prévoyait pas directement l'intercompréhension, nous avons décidé de proposer un bloc thématique consacré à ce phénomène, proposition acceptée par le MKS. Afin de joindre la pratique à la théorie, nous nous sommes efforcés d'assurer la présence d'un maximum de langues différentes dans les interventions. De plus, nous avons

---

1 Les statuts du Comité international des slavistes (MKS) ne règlent la question des langues qu'indirectement en indiquant que le sceau officiel porte une inscription en russe et en français (art. 4) et que les statuts seront envoyés à toutes les organisations membres de MKS qui reçoivent un exemplaire des statuts en russe (art. 31) (<http://mks2018.fil.bg.ac.rs/ustav-mezdunarodnogo-komiteta-slavistov-prin%D1%8F-na-28-plenarnom-zasedanii-mks-urbino-21-okt%D1%8Fbr%D1%8F-1994-goda/>).

2 Kollár, Jan: *Rozpravy o slovenské vzájemnosti*. Praha: Slovanský ústav 1929, p. 48.

3 Malheureusement l'Union Européenne n'a pas (encore) fait ce pas en avant, parce qu'elle insiste toujours: « Un des objectifs de la politique de multilinguisme de l'UE est que chaque Européen *parle* deux langues en plus de sa langue maternelle. » (https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_fr; c'est nous qui soulignons), et cela en dépit du fait qu'une telle politique linguistique est peu réaliste. (La même UE a établi que la moitié de ses citoyens ne parle *aucune* langue étrangère.)

4 <http://mks2018.fil.bg.ac.rs/tematika-kongresa/>

favorisé des langues slaves moins répandues. Par conséquent étaient présentes dans le bloc les langues slaves suivantes: bas-sorabe, kachoube, russe, slovaque, slovène et tchèque, auxquelles s'ajoutait comme seule langue non-slave l'anglais (puisque'il n'aurait guère été possible de présenter le taymir pidgin en employant cette langue). Le résultat a été assez positif comme l'a montré la discussion après les interventions: évidemment l'intercompréhension fonctionne!

Vu ce succès, les organisateurs du bloc ont décidé de publier les interventions après le congrès. Elles sont présentées ici dans l'ordre original. À la fin des interventions du bloc, on a ajouté un article lié à la thématique, puisqu'il traite de la question de l'enseignement de l'intercompréhension slave et présente un programme qui est accessible en ligne.

Le manuscrit du livre a été soigneusement préparé à l'Institut d'études slaves de l'Université de la Sarre par Diana Klüh. Les éditeurs la remercient ainsi que les auteurs des interventions. C'est pour les Presses de la Faculté des Lettres de l'Université de Ljubljana une joie et un honneur de pouvoir publier cette « ode » à l'intercompréhension. L'Europe en a besoin.

Sarrebruck

Paris

Ljubljana

Roland Marti

Patrice Pognan

Mojca Schlamberger Brezar

МЕЖНАРОДНИ КОНГРЕС (СЛАВИСТА)

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimška), Mjazzsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvističkého systému pro vzájemné porozumění
Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte
západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka
Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская
взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской
рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju
bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na
primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među
slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Mjzsobne rozměše słwjańskich rěcow z wósebnym žiwanim na serbskej rěcy

Roland Marti¹ (Universität des Saarlandes, Saarbrücken)

Povzetek

Medjezikovno razumevanje je neproblematično med sosedskimi jeziki v jezikovnem kontinuumu. Če pa se variante precej razlikujejo zaradi večje razdalje, je uspešna komunikacija otežena. Obstaja več možnosti za zagotavljanje medjezikovnega razumevanja. Ena od njih je, da govorci uporabljajo vsak svojo varianto in ustrezno interpretirajo različne oblike, ki jih uporabljajo sogovorniki (medjezikovno razumevanje). Alternative so izključna raba variante enega govorca ali preklapljanje na tretjo različico, ki je običajno jezik širše komunikacije, lahko pa tudi mešani kod. Z jezikovnim planiranjem lahko poskušamo narediti variante bolj podobne med seboj ali ustvariti krovni jezik nad širšim področjem kontinuuma. Zgornja in spodnja lužiška srbščina predstavljata poučen primer. Skozi zgodovino je bilo podanih precej predlogov, kako bi poenostavili medjezikovno razumevanje med obema jezikoma. Obstajali so predlogi, da bi zgornjo lužiško srbščino sprejeli kot splošni pisni jezik, kakor tudi poskusi, da bi jezika naredili bližja, običajno s favoriziranjem zgornje lužiške srbščine. Vse poskuse so zavrnili predvsem govorci spodnje lužiške srbščine. Medjezikovno razumevanje med variantama pa obstaja, vendar je omejeno na majhno skupino govorcev. Večina se v takih situacijah raje poslužuje nemščine, saj so vsi Lužiški Srbi dvojezični.

Gljučne besede: medjezikovno razumevanje, slovanski jeziki, zgornja lužiška srbščina, spodnja lužiška srbščina, jezikovno načrtovanje

Abstract

Mutual comprehension is not difficult between immediate neighbours within a linguistic continuum. If, however, the variants differ more due to greater distance within the continuum, successful communication becomes more difficult. There are several possibilities to ensure mutual comprehension. One of them consists of the speakers using their respective varieties, interpreting correctly different forms used by the other speaker(s) (intercomprehension). Alternatives are the exclusive use of the variety of one of the speakers, the switch to a third variety (often a language of wider communication), or the use of a mixed code. Language planning may also try to bring varieties closer together or to create a language that serves as a roof over a larger area of the continuum. All of these possible solutions can be found in the Slavonic continuum.

---

1 Žėkujom se P. Janašoju za rěcne póražowanje. Nastawk wužywa žinsajšny pšawopis z wuwzešim pšawidłow za ó: how se wobchowajo tradicyjny pšawopis B. Šwjele (Šwela 1903: 33-34) a A. Muki (Muka 1911-1926: XIII-XIV).

An instructive example is offered by Lower and Upper Sorbian. In their history there have been several proposals to facilitate mutual comprehension. There were proposals to introduce Upper Sorbian as the common (written) language as well as several attempts to bring the two closer together, usually favouring Upper Sorbian. They were generally rejected by speakers of Lower Sorbian. Intercomprehension exists as well, but it is generally restricted to a small group of speakers. The majority prefers to switch to German in such situations since all Sorbs are bilingual.

Key words: Intercomprehension – Slavonic languages – Upper Sorbian – Lower Sorbian – language planning

1 Mjazsobne rozměše

Mjazsobne rozměše jo pódložk za komunikacije mjazy lužimi. To płaši za wšake formy komunikacije, ale wósebnje za nejžwaźnjěšu formu, rěcnu komunikaciju. Ale mjazsobnemu rozměšu zadora wobstaše rozdzělnych rěcown. Toś nastanjo pšešiwnoś: głowny srědk komunikacije, rěc, zmoźnijo mjazsobne nutšikowne rozměše (mjazy lužimi, kenž powědaju samsku rěc), a jo wobmrokujo we samskem casu wenkownje (z lužimi, kenž njewobkněže samsku rěc).

Wuglěda, až taki paradoks jo zajmował luži, a togodla su wóni pytali za wujasnjenjami. Jaden z nejstaršych wopytow takego wujasnjenja se namakajo w Bibliji a wuchojži z toho, až jo nastało njerozměše mjazy ludami ako pokuta Boga za wótglědane twarjenje Babelskega torma, kenž by dejał dosegaš do njebja (gl. předne knihy Mojzasa 11,1-9, wósebnje 7-8):²

7. *Ga jězmiu dotoj, a saměšchamü tam jich rěz, abü jeden toho drugogo rěz nerozmet.*

8. *Stafim rozdrozci jich ten Kñé s wot tam do wšebifnich rajow, až woü i mušachü přebstafch to město twarifch.* (Frizo 1796)

Popšawem dajo se fakt nastaša rozdzělnych rěcown wujasniš nejskerjej nawopak: „rozdroscenje“ jo stajało na zachopjeńku, a njerozměše jo było wuslědk. Móžomy wujš z toho, až jo se rěc na zachopjeńku wužywała w małych kupkach a až jo była jadnotna, dokulaž su luže byli w stawnem kontakše. Z psiběrajucejü liebu luži a wósebnje z teritorialnym rozšyrjenim a z nastašim kompleksnejšych towarišnostnych strukturow su se teke rěcne struktury diferencěrowali. Pomašem jo se jadnotna rěc wuwijała na rěcny kontinuum,³ žož su susedne rěcne formy hyšći byli k rozměšu, ale žož jo mjazsobne rozměše wóteběrało z psiběrajucejü distancu mjazy lužimi abo kupkami luži. K diferencěrowanju jo teke psinosował casowy faktor: rěc se psi wužywanju w jadnej kupce (rěcnem zgromaženstwje) stawnje psēmjenja, a w drugih kupkach su psēmjenja hynakše. Rěcny kontinuum jo se dalej diferencěrował pód mócnym wliwom wšakich njerěcnych faktorow (psírodne zadory ako góry a rěki, politiske a religijne mroki, drogi abo jich felowanje, migracije a t. d.). Pózdzej su se toś te małke nutšikowne rozdzěle na jadnem boce stwardnuli a na drugim wurownali psěz pisnych a na kóncu standardnych rěcown, kenž su „pokšyli“ rěcny

2 Za stawizny mysljenja wó nastašu rěcown a ludow gl. wjelike habilitaciske žěło A. Borsta z lěta 1957 (Borst 1995).

3 Rěcny kontinuum (drugi termin jo „dialektalny kontinuum“) jo taki rum, w kótaremž se kněžy mjazsobne rozměše mjazy susedami na pódložku dialektalneje rěcy, njeglědajuce na to, až wobstoje małke rěcne rozdzěle, a žož dajo njepšetergnjony rješaz mjazsobnego rozměša. Psěz rěcne psēmjenja móžo se staš, až se luže, kenž žywe su w samskem kontinuumje, ale doś zdalone, wěcej njerozměju na dialektalnem pódložku. Mroka rěcneho kontinuumu lažy tam, žož zmaka drugi kontinuum abo žož njama wěcej ludnośi. Psíkady w Europje su germański, romański abo slowjański kontinuum.

kontinuum abo žel togo.⁴ Na taku wizu dajo se wujasniš nastaeš rěcow w tak pomjenjonych rěcnych swójbach (jaden pšikład jo indoeuropejska rěcna swójbza).⁵ Wót jadneje rekonstruěrowaneje praindoeuropejskeje rěcy su pšez wšake mjeńše rekonstruěrowane kupki (ako na pš. baltosłowjańska a słowjańska) nastali žinsajšne standardne rěcy.⁶ A na rowninje standardnych rěcow njejo mjazsobne rozměše wěcej zarucone. Pón muse se luže, kenž wužywaju rozdźelne standardne rěcy a kšě se rozgranjaš, wósebnje procowaš, aby dojspili mjazsobne rozměše.

Dajo wšake móžnosći, aby komunikacija była wuspěšna. W nejžjadnornejšem paže se wužywa jano jedna rěc, ako to jo w normalnej komunikaciji. How dajo dvě wariante: jaden z powědarjowu pšechojži na rěc drugego (typ 1: Aa – Ba),⁷ abo wobej wužywatej tšešu rěc (typ 2: Ac – Bc). Předna warianta jo typiska, gaž jedna z rěcowu jo wěcej rozšyrjona ako druga, a druga, gaž wobej rěcy stej mjenjej rozšyrjonej a tšeša, wěcej rozšyrjona rěc wobstoj.⁸ Wuměnjjenje za take rozwězanie jo, to se wě, nawuknjenje cuzeje rěcy wót jadnogo abo wót wobegu powědarjowu.⁹ Gaž njewobstoje take znaša drugich rěcow, móžotej powědarja wužywaš *ad hoc* měšanu rěc (typ 3: A(a+b) – B(b+a)). Na pódložku takego typa komunikacije móžo nastaš pidgin.¹⁰

Wšykno to se cyni na rowninje jadnotliwych powědarjow a spontanje w rozgromje. Druga móžnosć, kenž pomina wěcej casa, jo wobliwowanie rěcow pšez rěcnu politiku. Rěcy mógu se pšibližyš (typ 4: (a+b)/2) abo nowa, kompromisna a cesto dosć „kumštna“ rěc móžo se wutwariš, aby pokšyła dvě abo wěcej rěcy (typ 5:

4 Wužywam how terminologiju H. Klossa („Dachsprache“, „überdachen“ a t.d.), gl. (Muljačić 1989).

5 Wuraz takego wujasnjenja jo zdonkowa (genealogiska) koncepcija rěcneho wuwisa, kenž jo se wósebnje wuželała w indoeuropeistice, w nejžwěcej cystej formje wót A. Schleichera (Schleicher 1861: 7). Zdonkowa koncepcija njamóžo wujasniš wšykne pšeměnjjenja, kenž su nastali w běgu casa, dokulaž njegleđa na druge wliwy, wósebnje wliwy drugih rěcow (pšez ad-, sub- a superstrat) ze samskeje abo drugeje swójbzy abo kupki. Pla słowjańskich rěcow su take pobocne wliwy derje k wiženju w paže słowjańskeju rěcowu, kenž stej žel balkanskego rěcneho zwězka, rozmnej bułgaršćiny a makedońšćiny.

6 Na taku wizu dajo se wujasniš nastaeš rěcow znutsika jadneje swójbzy, ale nic wobstaše rozdźelnych swójbow. Dajo wopyty wjasć rekonstrukciju hyšći dalej, na pš. w ramikach jafetidologije abo nostratiska teorieje, ale wóni su dosć spekulatiwne (wósebnje jafetidologija).

7 Formula pokazuju pšěgi na zjadnorjonu wizu: wjelike pismiki wobznameniju powědarje, małe pismiki rěc. Aa wobznameniju połoženje, zož powědař A wužywa (swóju) rěc a. W situaciji Ab wužywa A cuzu rěc b (powědarja B).

8 Žinsa jo tšeša rěc, kenž se wužywa w takem paže, ako pšawidło engelšćina, nanejmenjej w Europje; w zachadnosći stej to byłej francojšćina a nimšćina, a w casu po drugej swětowej wójnje w pódzajtšnej Europje teke rušćina.

9 Togodla zasajzijo se wěcejrěcna Europejska unija južo dlejšy cas za tsírěcnosć luži w EU: mamina rěc a dvě cuzej rěcy. Bóžko njejo ideal dojspity, wósebnje nic pla powědarjow „wjelikich“ rěcow. We wopšawdosći knězy se w nejžlěpšem paže wobmrokowana dwójrěcnosć: mamina rěc a někake znaše engelšćiny.

10 Gl. k tomu nastawk D. Sterna how dołojce a citěrowana tam literaturu.

(a + b) => c). Pšibliženje (jadnobočne abo mjazsobne) jo było cil rěcneje politiky předneje čechosłowakskeje republiky abo Norwěgskeje, žož jo se naražilo zjadenšenje rěcowu *bokmål* a *nynorsk* w *samnorsk*.¹¹ Pšikład noweje, „kumštneje“ rěcy jo *rumantsch grischun*, kenž ma nadawk pokšyś pěš standardnych retoromanskich rěcow (tak pomjenjonych idiomow), wužywanych w Šwicarskej.¹²

A na kóncu dajo hyšći jadnu móžnosć komunikacije mjazy powědarjoma rozdžělnych rěcow: kuždy wužywa swóju rěc a rozmějo rěc drugego, dokulaž móžo interpretěrowaś a w głowje pšetworis do swójeje rěcy a pótakem rozměš wóthylece formy drugeje rěcy, kenž zewšym njewobkněžyjo abo nanejmnjenjej nic tak, aby mógał powědaś.¹³ Taki typ mjazsobnego rozměša se pomjenijo interkomprehensija abo semikomunikacija.¹⁴ Ako pšawidło jo mjazsobne rozměše takego typu jano móžno, gaž wužywanej rěcy stej dosć bliskej, a to płaši wósebnje za genetiski zwězanej rěcy, kenž stej žěl jadneje kupki (na pš. romańske, germańske abo słowjańske rěcy).¹⁵

2 Mjazsobne rozměše pla Słowjanow: stawizniski pšeglěd

Předna pisna rěc Słowjanow, starosłowjańščina, jo do wěsteje měry južo była wumyslona ako rěc za ceły słowjański kontinuum.¹⁶ To jo tencas hyšći móžno było, dokulaž su regionalne warianty słowjańščiny byli dosć bliske. Wětše rozpadanje jo se akle zachopiło na kóncu 9. stolěša. Starosłowjańska rěc jo była stwórjona na pódložku pódpołdnjowosłowjańskega rěcneho materiala (słowjańščina, powědana we wokolnosći Soluna), jo se na zachopjenku wužywała pla pódwjacornych Słowjanow a jo se akle pótom, w casu přednego bulgarskego kejžorstwa, wrošila do pódpołdnjowego regiona kontinuumu. Pótakem jo to nejskerzej pšikład typu 5. Ale dalšne politiske a cerkwine wuwisě jo wobmrokowało

11 Gl. k tomu (Haugen 1966) a powšyknje k rěcnej situaciji w Skandinawiskej (Braunmüller 2007).

12 *Rumantsch grischun* jo se naražil ako pisna (nic powědana) rěc tam, žož njamogu se wužywaś wšyknje idiomy, na pš. na nadpismach abo bankowkach, ale teke w kantonalnej a federalnej administraciji. Gl. k tomu (Schmid 1982), (Schmid 1989) a, dosć kritiski, (Coray 2008).

13 Taka komunikacija wobstoj južo znutšikach kontinuumu, dokulaž mógu powědarje ako pšawidło korektnje interpretěrowaś wóthylece rěčne formy, wužywane pěsz susedy.

14 Termin „semikomunicacija“ jo naražil (Haugen 1966a), a wón se wužywa wósebnje w skandinawistice. Gl. za rěčne połoženje a za nutšikowno-skandinawisku komunikaciju (Braunmüller 2007: 321-362).

15 Wuwzešnje mógu se pšeskocys mroki kupki, na pš. w paže engelskeje rěcy, kenž ako germańska rěc zmóžnijo teke interkomprehensiju z romańskimi rěcami, dokulaž jo bejny žěl słowoskłada romańskega póchada, gl. k tomu (Klein 2008).

16 Žředle, kenž powědatej wo twórjenje předneje słowjańskeje pisneje rěcy, to groni žywjenjopisa swěteju Cyrila a Metodija, wužywatej jano słowo „słowjański“ za rěc.

wużywanje rěcy a pisma na jano jaden žěl słowjaństwa, rozmjej *Slavia orthodoxa*. To samske płaši za dalšnu wuwisowu formu teje rěcy, cerkwinosłowjańsku rěc.¹⁷ Regionalnje rozdźelne wuwise cerkwinosłowjańskeje rěcy, kenž jo nastalo pód wliwom rozdźelnego dialektalnego pódložka powědaneje, stawnje se pseměnjuje rěcy, jo zadorało mjazsobnemu rozměšu, a togodla su se naražili reformy, kenž by dejali zmócniš rěcnu jadnotnosť.¹⁸ A take wopyty su byli wobmrokowane na cerkwinosłowjańsku rěc a njejsu se pósěgowali na powědanu rěc luži.

Prědny celosłowjański wopyt, namakaš wuchod ze situacije, žož su se rěcy w słowjańskem kontinuumje stawnje dalej wótžělili jedna wót drugeje, jo była „ruska rěc“ (*Руски језик*), naražona wót Chorwata Juraj Križanić (wokoło 1618-1683).¹⁹ Ale projekt njejo měł wuspěcha: naraženja Križanića su wóstali w rukopisach a njejsu wobwliwowali wuwise słowjańskich pisnych rěcow.²⁰

Požozenje jo se zakładnje pseměniło w casu rozkwisjenja słowjańskego wózroženja, to groni w 19. stolěšu. Słowjańske gibanje jo wizeło w rěcy wažny abo samo nejžwažnejšy stołp słowjańskego wědobnja a jo było mēnjenja, až jo rěcna rozdobjonosć (a wušej togo wużywanje wšakich pismow a pšawopisow)²¹ głowna zadora słowjańskeje jadnoty. Aby zadora se wótporała abo nanejmnjej se pomjejšyła, su se naražili wšake napšawy: wuzwoliš wobstojecu rěc ako

17 K cerkwinosłowjańskej rěcy gl. (Keipert 2014) a citěrowanu tam literaturu. Wużywanje cerkwinosłowjańskeje rěcy njejo se wobmrokowało na pšawosławne Słowjane: wóna jo wěsty cas pšetrała w čehojskem kraju (do kónca 11. stolěša w kloštarju Sázaava a w 14./15. stolěšu w Praze). Wušej togo jo se wużywała pla katolskich Chorwatow, kenž su teke wobchowali glagolitiske pismo. Dalšne wuwise teje warianty jo ju pšibližyło powědanej chorwatskej rěcy, ale wót 17. stolěša jo katolska cerkwja rěc šiščanych knižkow kumštnje pšibližyła pódzajtšnej wariante cerkwinosłowjańskeje rěcy (tak pomjenjona rutenizacija), gl. (Babić 2000). To jo pšikład rěcneje politiki typu 4. Zawina za taku rěcnu politiku jo zazdašim było žyčenje katolskeje cerkwje, pšibližyš rěcy pódzajtšnosłowjańskich (wósebnje ukrajskich) uniatow a chorwatskich katolikow.

18 Nejžwěcej znata jo reforma, kenž jo pšewjadł bulgarski patriarch Evtimij w 14. stolěšu a kenž jo była wopisana wót Konstantina z Kosteneca, gl. (Кувев и Петков 1986) a (Goldblatt 1987).

19 Naraženje Križanića jo zazdašim był jano jaden žěl wětšego plana katolskeje cerkwje, wuželaš jednu pisnu rěc za wšykne Słowjane (typ 5) abo nanejmnjej pšibližyš wobstojecje rěcy (typ 4). Drugeje wuslědka teje rěcneje politiki stej byleje gorjejece spomnjona „rutenizacija“ chorwatskeje warianty cerkwinosłowjańskeje rěcy (gl. pšisp. 17) a słownik Mariana z Jašliska (Ivanova 2014: 1488-1489).

20 *Руски језик* Križanića jo spomnjety ako přědny projekt mjaznarodneje pomocneje rěcy na słowjańskem pódložku (Дуличенко 1990: 38-40) a wóstanjo jadnučki do samego kónca 18. stolěša, gaž jo B. Kumerdej wuželaš projekt powšyknosłowjańskeje rěcy (Дуличенко 1990: 54). Praktiski su jadnotliwe spisowašele wužywali měšane rěcy, wósebnje w pódpódnjomym žěle słowjańskego kontinuumu, žož hyšći njejo dało literarisku tradiciju. Pšiklada stej *Абагар* Filipa Stanislavova z lěta 1651 (Райков 1979) a *Зарцало умтуне* Krášťo Pejkića z lěta 1716 (Ivanova 2014: 1489).

21 W 19. stolěšu su Słowjane głownje wužywali latorynske a kyriliske pismo, wobeje w dwěma wariantoma: šwabachska a łatorynska (antiqua), cerkwinosłowjańska a bergarska (*гражданский шрифт*). K tomu pšidu hyšći tursko-arabske (za mohamedanarje), glagolitiske (w Chorwatskej) a grichiske pismo (w Makedoniskej). A pšawopisne systemy su teke byli wšakorake: pód nimskim abo čehojskim wliwom pla Serbow, pód italskim, hungorskim abo čehojskim pla Chorwatow a t.d.

powšyknosłowjańsku (typ 2 abo 1),²² psibližyś rěcy (typ 4),²³ abo wutworiś nowu słowjańsku rěc, kenž móžo se wužywaś w cełem rěcnem kontinuumje abo nanej-mjenjej we wěstem žělu (typ 5).²⁴

A w ramikach słowjańskego wózroženja jo se teke wužěłał model interkomprensije pód mjenim „(literarische) Wechselseitigkeit“. Awtor Ján/Jan/Johann Kollár jo jen wopisał w nastawku w čechojskej rěcy w lěše 1836 a w kniglickach w nimskej rěcy 1837, kenž su se 1844 wudali drugi raz.²⁵ Tam wón pišo mjazy drugim slědujuce:

Nemínime, aby každý Slav všecká slawská nářečia mluviti [...] uměl: ale aby rozuměl každého mluvícího Spoluslawa, každú slawskú knihu. (Kollár 1929: 48)

Slav [...] pervaého stupně [...] at' zná čtvero [...] hlavnějších [...] nářečí, totiž: ruské, illyrské, polské a československé.

Slav [...] na druhém stupni [...] vpustí sa i do menších nářečí a podnářečí, jako k.p. v ruském nářečíu do maloruského; v illyrském do chorvatského, vindického, w polském do lužického a. t. d.

Slav na třetím stupni [...] at' zná všecká slawská nářečia bez výmínky [...] (Kollár 1929: 44)

Wir meinen nicht, daß jeder Slawe alle slawischen Mundarten fertig sprechen [...] sollte: sondern, jeden sprechenden Mitslawen verstehe, jedes Buch lesen könne. (Kollár 1844: 11)

Ein [...] auf der ersten Stufe der Bildung und Aufklärung stehender Slawe möge nur die vier jetzt lebenden gebildeteren Dialekte kennen [...], nemlich, den russischen, illyrischen, polnischen und böhmisch-slowakischen.

Der [...] Slawe zweiter Klasse wird sich auch in die kleineren Mundarten und Untermundarten einlassen, wie z.B. im Russischen das Kleinrussische, im Illyrischen das Kroatische, Windische, Bulgarische; im Polnischen das Lausitzisch u. s. w.

22 Ako pšawidło stej to byłej cerkwinosłowjańska a pózdžej głownje rusojska rěc, gl. (Ivanova 2014: 1492-1493).

23 Pšiklada stej wutworjenje serbisko-chorwatskeje rěcy abo naraženje psibliženja górneje a dolneje serbščiny (gl. dołojce).

24 Wósebnje popularna jo ideja jadnotneje rěcy była pla Słowjanow, kenž su žywe byli w awstrisko-hungorskem kejžorstwje, gl. na pš. projekta (Herkeľ 1826) a (Majar Ziljski 1865) w ramikach tak pomjenjonego awstroslawizma.

25 Kollár jo sam zajmny pšikład rěcnego položěnja pla Słowjanow. Ako rožony Słowak jo se won wugronił pšešiwu wužywanju pisneje słowakščiny, gl. (Hlasowé 1846: 101-182). Swóje wědomnostne publikacije jo wón pisał we łatyńskej, čechojskej abo nimskej rěcy, ale žednje w słowakskej.

Der Slawe dritter Klasse [...] soll alle slawische Mundarten ohne Ausnahme kennen [...] (Kollár 1844: 9)

Lěc jo se interkomprensija napšawdu wjele wużywała, njedajo se pšepytaš. Nejskerjej jo se to cyniło w pisnej komunikaciji; wustnje su Słowjany nejskerjej dojspili mjazsobne rozměše pšez komunikaciju typa 1-5, a gaž su pšejšli k tšešej rěcy, jo to tencas we wětšynje padow była nimšćina.

3 Mjazsobne rozměše pla Serbow

Serbšćina jo žinsa nejžpodwjacornjejšy žěl słowjańskego rěcneho kontinuum²⁶ a se ako pšawidło wopisujo ako „słowjańskorěčna kupa w nimskorěcnem mó-rju“.²⁷ A rěcnje jo kupa (abo archipel) žělona: žinsa pokšyjotej dvě standardnej rěcy, górno- a dolnoserbšćina, kontinuum, kenž jo w zachadnosći wobpšimjeł wšake dialekty.²⁸

Fakt, až žinsa njewobstoj jano jedna standardna rěc, jo wuslědk politiskego a pózdžej wósebnje nabožninskego žělenja serbskorěcneho ruma. Južo do reformacije jo Łužyca, tradicionalny sedleński rum Serbow, rozpadła na Górnju a Dolnu Łužycu. Dalšne stawizniske wuwise jo žělenje wobkšušiło, a wopyty zjednošenja wobeju Łužycowu (na pš. ako wuslědk Napoleonskich wójnow) su jano byli krotkodobne. Politiski jo Górnja Łužyca była wěcej zwězana ze Sakskeju, a Dolna Łužyca w běgu casa z Bramborskeju a pózdžej z Pšuskeju.²⁹ Do reformacije njejsu rěčne pšašanja grali žednu rolu, dokulaž jo oficialna rěc w cerkwi była łatyńska, a w statnych strukturach łatyńska abo nimska. Reformacija jo to zasadnje pšeměniła, dokulaž jo zaměniła łatyńsku rěc pšez ludowu a jednotnu katolsku cerkwju pšez krajne protestantske cerkwje. Což nastupa rěc, jo katolska cerkwja pó reformaciji (wósebnje w tak pomjenjonej konterreformaciji) teke zachopiła wużywaš

26 Njejo to popšawem kontinuum, dokulaž jo serbšćina wótžělona wót swójeju słowjanorěcneju susedowu, pólskeje a čehojskeje rěcy, pšez nimskorěcny pas. We zachadnosći njejo serbšćina była nejžpodwjacornjejšy žěl kontinuum, dokulaž jo kontinuum w 9./10. stolěšu segał až do Łobja a samo dalej na pódwjacor. Ale wót tego casa jo se celý region pomałem pšeninmował, gl. (Stone 2016) a (Herrmann 1970).

27 Metaforu jo popularizował górnoserbski basnik Jakub Bart-Ćišinski we swójej basni *Moje serbsku wuznaće z lěta 1891*, žož stoj: „Přečelo, haj małka serbska zemja / je a małki serbski narod jako / kupa mólčka wosrjedź wulkoh morja.“ (Bart-Ćišinski 1969: 70). Tencas jo serbskorěcny rum napšawdu hyšći był kupa; žinsa jo to južo archipel.

28 Gl. (SRA 1965-1996). Žinsa jo wětšy žěl dialektow zgubjony, ale w katolskich stronach jo se wuwijał regiolekt, tak pomjenjona „(hornjo)serbska wobchadna rěč“ (Scholze 2008).

29 To se wě, až su se mroki cesto pšeměnili (slědny raz mjazy Bramborskeju a Sakskeju po zjednošenju Nimskeje na kóncu zachadnego stolěša), ale głowne žělenje jo wóstało. Za stawizny Łužycowu z wósebnym žiwanim na Serby gl. (Šořta a dr. 1977-1979).

ludowu rěc. Wósebnosć pla Serbow jo była, až njejo se jaden žel pízamknul reformaciji, ale jo wóstał pši starej wěrje. A to dwójne želenje (politisko-administratiwne a nabožninske) jo wjadło k tomu, až su pó reformaciji pomaťem nastali tši pisne rěcy: górnoserbska ewangelska, górnoserbska katolska a dolnoserbska (ewangelska).³⁰

Take rozdźelne pokšywanje serbskego rěcneho kontinuumu pšez tši standardne rěcy njejo było, to se wě, wužytne, wósebnje za šísć knigłow, kenž su jano měli wobmrokowanu licbu wótebĕrarjow. Togodla njejo žeden žiw, až su Serby pytali za wudrogu.

Předne naraženje, kak by mógało se powětšys mjazsobne rozměše, jo wót zachopjeńka 18. stolěša, a awtor jo Abraham Frencl, górnoserbski faraf, pšełožowar a stawiznař:

Derowegen stünde wohl zu hoffen, wenn in der Niederlausiz sich die Herren Pastores des Oberlausizschen reinen Haupt=dialecti auf der Cantzel nur bedienen wollten, daß leichtlich dahin gebracht werden könnte, daß der gemeine Mann die hier oben ausgegangenen Kirchenbücher verstehen und zugleich nutzen würden [...] (Muka 1881: 74)

To groni, až jo Frencl naražil wužywanje górnoserbskeje (ewangelskeje) rěcy (a teke knigłow) w cerkwi.³¹ To njejo interkomprehensija, ale wužywanje jadnej rěcy pšez wšykne (typ 1) a pótakem pšechod Dolnoserbow do górnoserbskeje (ewangelskeje) rěcy, nanemjenjej w cerkwi. Zajmne jo, což pišo na kóncu 19. stolěša redaktor casopisa, žož jo se naraženje Frencla wózjawilo (M.Hórnik), w pšispomnješu ku górnjej citĕrowanemu tekstoju:

To budžeše móžne było, hdy by so před 300 lĕtami tak zawjedło, hdy budžechu duchowni narodnje zmysleni byli a hdy budžechu šule w Hornjej a Delnjej Łužicy derje serbske bywałe. Ale Serbja su sebi wot Němcow powjedać dali a skónčnje sami wĕrili, zo horni Serb delnjemu njerozymy a tak staj so wobĕ podrĕči bóle dźĕliłoj dyžli zjednoćałej.

Ako jo wizeš z pšispomnješa, njejo se naraženje Frencla pšiwzeło, a górnoserbska ewangelska a dolnoserbska rěc stej se dalej wužywałej a wuwijałej samostatnje.

30 Na zachopjeńku su fararje a spisowarje ako pšawidło wužywali swój dialekt abo dialekt wósady ako pódložk za pisanje, ale w běgu casa su se wurownjali dialektalne rozdźĕle a/abо jaden z dialektow jo se pšesajžil. Cesto jo to był dialekt głownego města, pótakem dialekt wokolnosći Budyšyna a Chóšebuzza za górnoserbsku ewangelsku a za dolnoserbsku pisnu rěc; pla górnoserbskeje katolskeje warianty, žož jo felowało głowne město, jo dialektalny pódložk na zachopjeńku był kulowski dialekt a jo se pótom pšesunuł do Chrósćic (Michałk 1980).

31 Za žinsajšnego cytarja móžo byš žiwno, až njoco Frencl dojšpiš lĕpše rozměše mjazy wobĕma górnoserbskima pisnyma rěcoma, ale mjazy górnjo- a dolnoserbskima (ewangelskima) rěcoma. To ma zawinu w tom, až w 18. stolĕšu hyšći njejo móžno było pšekšocys nabožninske mroki.

W 19. stolěšu jo gibanje słowjańskego wózroženja (gl. górzejce pód dypkom 2) teke zachopiło wobwliwowaś serbsku (wósebnje górnoserbsku) elitu. Ako wuslědk jo se w střeji stolěša założyła *Maćica Serbska*, kenž jo měła nadawk, se zasajziś za serbski lud, wósebnje na polu kultury a rěcy. Głowny problem Serbow su ćlonki organizacije wizeli w psiběrajucem psenimcenu, a togodla su se wóni procowali wó zdžaržanje rěcy. A wažny dypk we wójowanju za serbsćinu jo była rěčna reforma, kenž by dejala nanejmenjej psewinuś želenje Górných Serbow. Popšawem jo to psikład rěcneje politiki typu 4. To su kšeli dojspiś pšez zawježenje nowych pismikow a nowego pšawopisa. Łatyńske pismiki (antiqua) su zaměnili šwabachske, a we samskem casu jo se zawjadł nowy, tak pomjenjony „analogiski“ pšawopis, kenž jo se měł po čechojskem (a w mjeńšej měrje teke pólskem) psiklaže, město tradicionalnego „połnimskego“:

[...] stary prawopis ani serbski ani němski njeje a je tajkneho zašmatanja dla k wuknjenju wjele čežši, hač nowy, kiž je po njekhabłacych, za kóždeho jasnych prawidłach zestajany. Stary prawopis nas jenož na serbski kraj wobmjezuje, nowy pak wotewrja nam puće k lóhkjemu zrozemenju wšitkich druhich słowjanskich ryčow: stary prawopis džěli Serba wot Serba, ewangelskjego krajana wot podjanskjego susoda, nowy pak zjednoća wobeju na polu wědomnosćow a začěri něhdy tajki dziwny, wšitkim cuzym směšny rozdžěl we pisanju. (Smoleń 1848: 4)

A to jo jano była połojsca togo, což jo se psēměniło w nowej jednotnej górnoserbskej pisnej rěcy. Wušej togo su se wótporali rozdžěle w morfologiji stareju pisneju rěcowu a jo se zawjadł dosć konsekwentny rěcny purizmus na wšyknych rowninach. Purizmus njejo jano dosegal słowoskład, žož su se nimske póžyconki wótporali a zaměnili pšez nowotworby (cesto pšez kalkěrowanje z pomocu słowjańskich morfemow) abo póžyconki z drugich słowjańskich rěcow, wósebnje z čechojskeje rěcy. Wušej togo su se teke wutłocyli gramatiske germanizmy, na ps. wužywanje artikla abo pasywa z pomocu germanizma *wordować* (nimski *werden*). Do wěsteje měry jo to psikład rěcneje politiki typu 5.

To wšykno jo było psewjele za „jadnory lud“ a njejo se psiwzeło wót njogo. Togodla jo „nowa górnoserbsćina“ dłujsi cas wóstała rěc małeje elity, a casniki a knigły „za lud“ su se dalej šišćali ze starymi pismikami, starymi pšawopisoma a w njepuristiskej rěcy. Město togo, až stej se zjadnošilej górnoserbskej pisnej rěcy, jo se połoženje skomplikowało: něnt su se paralelnje wužywali tši warianty górnoserbskeje rěcy: jednotna a puristiska rěc (to groni „nowa górnoserbsćina“), tradicionalna ewangelska rěc a tradicionalna katolska rěc. Na taku wizu jo se mjazsobne rozměše skerjej pósěžoowało. Problemy mjazsobnego rozměša su głownje nastali mjazy puristiskeju górnoserbsćinu a tradicionalnyma wariantoma, dokulaž jo puristiska leksika zadorała rozměšeju. To groni, až su puristy

rozměli wuŝywarje tradicionalneje serbsčiny, dokulaŝ slědne su wuŝywali wjele pŝyconkow z nimskeje rěcy tam, ŝoŝ njejo daŝo serbskich slowow, ale nic nawopak; kalkěrowane nowe slowa njejsu byli pŝewidne za „jadnory lud“.³² To se wě, aŝ su se puristy, katolske a ewangelske Serby w Gŝrnej Ťuŝicy we gŝownem rozměli mjazy sobu, ale nowy pŝawopis a nowa leksika stej wubuŝiŝej pŝeŝiwnoŝc z boka tradicionalnje zmyslonych Serbow (wŝebnje wěriwych, kenŝ su kŝěli wobchowaa cerkwine teksty w starem pŝawopisu a ze stareju leksiku) a stej wjadŝej k rozestajenam.³³

Pŝodobne wuwise dajo se teke wobgŝadowaa pla Dolnych Serbow, ale to jo se staŝo pŝoŝdŝej a mjenjej doŝlědne. A něco jo how hynac: wuwise jo byŝo pŝidatnje wobwliwowane wŝt gŝrnoserbskego pŝikŝada. To jo wjelgin jasnje wiŝeŝ w pŝědnem nastawku, ŝoŝ jo se naraŝiŝo cyscěnje dolnoserbskeje rěcy wŝt germanizmw:

Ja wam hobwěŝěluj, aŝ wono nam taf ŝeŝeŝko pŝeŝiŝe niebjo, rědne a jistŝo ŝerŝke Słowa fa te nimske do naseŝeje Ťěŝy ŝměŝchane, namaŝaŝeŝ; pŝeŝeto my ga mamy Wratŝchi, kenŝ to juŝor dawno ŝachopili ŝu a jo hiŝeŝeŝi pŝeŝeŝe wěŝej a wěŝy ŝyne, ja menim naseŝe ŝerŝke Wratŝchi we gŝrnejŝej Ťuŝicy we starem ŝerŝkem Měŝeŝe Budyŝchiiie. (Teŝnaŝ 1853: 68)

Mjazy pŝikŝadami, kenŝ naraŝiŝo Teŝnaŝ, su *pokŝadnica* (za *kasa*), *zeleznica* (za *ajzn*)*bona* a *měŝcanosta* (za *burgarmeŝtaŝ* abo *ŝolta*).³⁴ Ale w Dolnej Ťuŝicy jo poŝoŝenje byŝo pitŝku jadnorjeŝe, njeŝli pla Gŝrnoserbow, dokulaŝ njejo daŝo rěcneho ŝělenja na konfesionelnem pŝoŝŝoŝku. Togodla stej jano dwě rěcy byŝej w pŝeŝiwnoŝci: dolnoserbska ludowa a dolnoserbska puristiska rěc. A wuŝywanje puristiskeje rěcy jo wuŝej togo byŝo doŝc wobmrokowane: jadnuŝki dolnoserbski casnik, *Bramborski serbski casnik*, jo do pŝědneje ŝwětoweje wŝjny gŝownje wuŝywaŝ ludowu rěc. Mŝcnjeŝy wliw purizma a pŝyconkow z gŝrnoserbskeje rěcy zachopijo akle po wŝjnje (gl. Pohontŝch 2002). Ale jadnobocnoŝ jo byŝa samska ako w gŝrnoserbskeje rěcy: puristy su rozměli ludowu rěc, ale nic nawopak; nanejmjenjej njejo lud rozměŝ puristiske, za wětŝy ŝěl po gŝrnoserbskem pŝikŝaŝe stwŝrjone slowa.

W casu serbskego wŝzroŝenja njejo se jano naraŝiŝo zjadnoŝenje katolskeje a ewangelskeje wariantowu gŝrnoserbskeje rěcy, ale teke pŝibliŝenje gŝrno- a dolnoserbskeju rěcowu. Rowno to jo kŝěŝ zwŝnoŝeŝ Miŝaŝ Hŝrnik, gaŝ jo

32 Gl. pŝikŝady ako zadwělowaa za zacwŝyflowaa (nimski *verzweifeln*), wuměŝtowo za kumŝt (nimski *Kunst*), dokhody za nutŝpŝiŝndŝenje (nimski *Einkommen*), so wobdŝěliŝ za dŝěl braŝ (nimski *teilnehmen*) a t.d. (Jenĝ 1999: 163, 187, 183).

33 Gl. na pŝ. knigŝy Schmaler (1868), ŝoŝ Jan Arnoŝt Smoler zaŝěitujŝo „nowu“ rěc pŝeŝiwo napadnjenjam z boka wěŝtego Jana Ťtosa.

34 Teŝnaŝ 1853: 72. Gl. k nimskim pŝyconkam, wuŝywanym w ludowej rěcy, Pohontŝch (2002) pŝd jadnotliwymy slowami, ŝoŝ su teke pokazane wŝpowědne gŝrnoserbske slowa. Wjele z tych pŝewzetych slowow jo gŝrnoserbsčina pŝewzela wŝt ěeŝoŝkeje rěcy, ŝoŝ někotare z nich su kalki z nimskeje rěcy.

pisał, až po zjadnošenju dweju wariantowu a wutworjenju jadnotneje górno-serbskeje standardneje rěcy Serby by dejali se procowaš wo pšibliženje górneje a dolneje serbsčiny (Hórnik 1880: 161-164 a 1883: 134). Pši tom jo wón pódšmarnuł, až by dejala pšibliženje bys rownopšawne, nic na škódu jadneje z rěcowu:

Tuž njemóžemy žadać, zo dyrbja delni Serbja po hornjoserbsku pisać a zo Budyšin khočebuzskej serbsčinje poručał, jako Pariz Francózam (si licet parva componere magnis), ale horni Serb dyrbi so runje tak wo zblizenje starać, kaž delni. (Hórnik 1880: 162)

Take pšibliženje było by pšikład rěcneje politiki typa 4, ale naraženje Hórnika se njejo pšiwzeło. Jadna ze zawinow (a nejskerjej głowna) jo było, až zjadnošenje górno-serbskeju rěcowu njejo mógało se dospołnje pšesajziš, a teke nic zawježenje puristiskeju rěcowu pla Górn- a Dolnoserbow (gl. górjeje).

Zajmne by było wuslěziš, kak su Serby powědali mjazy sobu, wósebnje Górne z Dolnymi Serbami a nawopak. W casopisoma za wšykne Serby (*Časopis Maćicy Serbskeje a Łužičan, pózdžej Łužica*) stej se wužywałej wobej rěcy, to groni, až jo se kněžyło pšawa interkomprehensija, nanejmenjej mjazy puristiskima pisnoma rěcoma. Ale pšewagu jo pšeccej měła górno-serbska rěc. Kak jo to było, gaž su se zmakali Górn- a Dolnoserby, tak derje njewěmy. W cełoserbskima organizacijoma (na zachopjeńku jo Maćica Serbska była jadnučka cełoserbska organizacija, pózdžej musy se hyšći licyš z w lěše 1912 załožoneju Domowinu)³⁵ stej se teke wužywałej wobej rěcy, zasej z górno-serbskeju pšewagu.³⁶ Njewěmy, kaka rěc jo se wužywała, gaž su se zmakali „jadnore“ Górn- a Dolnoserby. Móžo se myslíš, až su wužywali swóju (górnú abo dolnu) serbsčinu, gaž su dialektalnje byli dosć bliske (to by był pšikład pšaweje interkomprehensije), ale howac su nejskerrej pšejšli k nimščinje (komunikacija typa 2). W nacionalsocialistiskem casu jo se žěłabnosť serbskich organizacijow na zachopjeńku zadorała a nakońcu zakazała (Domowina w lěše 1937, Maćica Serbska wó lěto pózdžej). W zjawnosći jo se w

35 Sokoł (słowjańske sportowe towarstwo) ako tšesa nominalnje wšoserbska organizacija njejo se popšawem mógał rozpšetrěš na Dolnu Łužycu.

36 Wjelgin derje jo to wižes z protokolow Maćicy Serbskeje. Gaž jo se w lěše 1880 załožyl dolnoserbske wótželenje (delnjoserbski wotrjad), stoj tam: „Sobustaw k. Parczewski čita serbscy [to groni nejskerrej górno-serbski; „serbski“ se pišo jano, dokulaž jo Parczewski był Polak a togodla by mógał teke pólski powědaš R.M.] swój namjet wo załoženju delnjoserbskeho wotrjada [...] Hdyž bě k. předsyda [J.A. Smoler] w mjenje wubjerka za tónle namjet porěčať [zawěšće górno-serbski, R.M.], wustupi k. farať Tešnař z Niedy a wita namjet w dlěšej delnjoserbskej rěči [...] W tym samym duchu rěča hišće k. farať Jenč (delnjoserbski), k. kantor Jórdan z Popojc, k. farať Imiš atd.“ (Hórnik 1880a: 64) Pšeccej, gaž něchten powěda dolnoserbski, jo to wósebnje pšispomnjete, a to pokazuju na fakt, až głowna rěc w Maćicy jo była górno-serbsčina. To samske pšaši nejskerrej teke za Domowinu, dokulaž na zachopjeńku jo jej jano jadna dolnoserbska organizacija pšistupiła, rozmjej Maćica Serbska (Rajš 1987: 39, 47-48). Dolnoserb Bogumiľ Šwjela, sobuzałožar a zastupny předsedař, jo teke wobkněžyl górno-serbsku rěc. Togodla njejo wuzamknjone, až jo wón ako jadnučki Dolnoserb we wobradowanjach wužywał górno-serbsčinu.

tom casu nejskerjej wužywała nimščina, dokulaž su se Serby bójali represalijow zboka nimskego štata.

Pó druhej swětowej wójnje jo se póloženje dokradnje pšeměniło, dokulaž jo se rěčna politika wótněnta kontrolěrowała wót stata pšez Domowinu. Gaž Serby su zasej měli móžnosć, wužywaš swóje rěcy w zjawnosći a wósebne w pisnej formje, stej se ako přědna napšawa skóncnje zaměniłej konfesionalnej varianše górnoserbšćiny pšez jednotnu puristisku górnoserbsku rěc, napisanu z łatyńskimi pismikami a z diakritiskim pšawopisom.

Pón jo zachopiła diskusija wo pósěgach mjazy górno- a dolnoserbšćinu. Ekstremne naraženje jo było, zawjasć górnoserbsku pisnu rěc teke w Dolnej Łužicy.³⁷ Pótakem by se, nanejmenjej na pisnej rowninje, kněžyła komunikacija typa 1. Naraženje njejo se pšiwzeło; město tego stej se pšewjadłej pšawopisnej reformje, kenž by dejałej pšibližys wobej rěcy. Ale reformje stej byłej dosć jadnobocej: górnoserbski pšawopis jo se lěbda pšeměnił, a dolnoserbski šim wěcej. Wušej tego jo dolnoserbska pisna rěc była mócnje wobwliwowana wót górnoserbskeje nic jano w pšawopisu, ale teke hynži, wósebne w słowoskłaže, ale teke w gramatice a samo we wugronjenju, dokulaž su njemaminorěčne wugronili nawuknjonu rěc „po pismje“, a nic po maminorěčnej (dialektalnej) tradiciji.³⁸ Togodla jo pla maminorěčných nastał zašišć, až jo jim nowa pisna rěc do wěsteje měry cuza. To jo płašilo wósebne za rěc w šuli. Toš ten mócný wliw górnoserbšćiny jo wjele maminorěčných wótcuzbniło wót pisneje rěcy:

Nejmarkantnej jawi se to [mócný wliw górnoserbšćiny, R.M.] we wucbnicach a wuwucowańskej rěcy na dolnoserbskem gymnaziumje w 50tych a 60tych lětach. Rěc w dolnoserbskich wusćełanjach a w Nowem Casniku njejo se w tej rigoroznej reformowanosći pokazała. Weto jo se wot cytarjow a słucharjow cesto posužowała ako “njenaša rěc”, a rěc na gymnaziumje ako gornoserbska. (M. Starosta w: Faska 1998: 249)

W casu NDR jo górnoserbšćina pótakem dominowała serbske žywjenje, a dolnoserbšćina jo se jej w běgu casa pšibližyła. To jo teke zwězane było z tym, až su serbske organizacije byli skoncentrowane w Budyšynje, w Górnej Łužicy. Akle wót 80tych lět jo wótwisnosć na rěčnem poli pomałem wóslabjeła, a pominanje wětšjeje samostatnosći Dolnych Serbow a dolnoserbšćiny jo pšiběrało pó zjednošenju Nimskeje. Ortografiske pšeměnenja, kenž su pšibližyli dolnoserbšćinu górnoserbskeje rěcy, su se za wětšy žěl wótporali, wugronjenje jo zachopiło napodobniš dialektalne tradicije, a purizm jo se pšetworil w antipurizm. Procowanje

37 Gl. měnjenje Pawoła Neda, tencasnego pšedsedarja Domowiny, z lěta 1949: „Br. Nedo zastupowaše měnjenje hornoserbšćinu w Delnjej Łužicy jako pisomnu rěc zawjesć.“ (citěrowane po: Pohončowa 2000: 4).

38 To groni, až su se pósěgi górno- a dolnoserbskeju rěcowu gibalí mjazy typoma 1 a 4.

wo wětšu samostatnosć jo samo wobwliwowało linguonym: jaden žěl Dolnych Serbow wužywa w nimskej rěcy wuraz „wendische Sprache“, nic „(nieder)sorbische Sprache“, a měni, až jo „sorbisch“ rěc Górnych Serbow a/abo puristiska dolnoserbska rěc. Politiska korektnosć pomina togodla, až se wužywa dwójny wuraz „sorbisch/wendisch“ w oficielných kontekstach. Powšyknje móžo se groniš, až jo se politika pšibliženja zaměniła pšez politiku wótmrokowanja. Togodla by se mógało wócakowaš, až mjazy Dolnymi a Górnymi Serbami bužo se pšawa interkomprensija wužywaš wěcej a wěcej. Bóžko njedajo žedne pšepytowanja, kenž by pšeslězili wužywanje rěcow w situacijach, žož su se zmakali Dolne a Górne Serby, na pšikład w ramikach Domowiny abo festiwalow serbskeje kultury. Musymy se togodla spuščić na impresijne zašići.

W oficialnych kontekstach (w zjawnych wustupach a rěcach) jo se nejskerjej kněžyła pšawa interkomprensija, to groni až su Górno- a Dolnoserby wužywali kuždy swóju rěc. Dokulaž jo wětšyna funkcionarjow była z Górneje Łužycy, jo górnoserbsčina zawěsće měła zasej pšewagu.³⁹ W nutšikownych zmakanjach jo pšewaga górnoserbsčiny nejskerjej była hyšći mójnejša, a togodla jo pšawa interkomprensija tam grała hyšći mjeńšu rolu.

Pó zjadnošenju njejo se wjele pšeměniło. Mam pak zašić, až wužywaju górnoserbske zastupniki serbskich organizacijow (na pš. pšedsedař Domowiny) wěcej dolnoserbsčinu, gaž zjawnje wustupuju w Dolnej Łužycy (ako znamje pšistojnosći). To groni, až njejo to wěcej pšawa interkomprensija, ale skerjej komunikacija typa 1.

Ale górrej jo něco druge, rozmjej póžěl nimšćiny w nutšikownoserbskich zmakanjach. Móžo se wujš wót togo, až pši zmakanju „jadnorych“ Dolnych a Górnych wužywa se žinsa we wětšynje padow nimšćina. Togodla njejo interkomprensija tema, kenž zajmju „jadnorych“ Serbow.

Ale wliw nimšćiny se rozestrewa žinsa teke na serbske institucije. W Dolnej Łužycy su južo zwucone, až se w zmakanjach serbskich organizacijow pobitujo serbsko-nimske pšestajenje (nimsko-serbske njejo notne, dokulaž wšykne Serby su dwójorěčne), abo až zmake se pšewjeduju jano w nimskej rěcy (komunikacija typa 2).

Doněta jo to głownje był dolnołužyski problem, ale to zachopijo južo wobwliwowaš cełoserbske organizacije:

---

39 K tomu musy se dodaš, až jo wjele luži, kenž su aktivne byli w serbskich organizacijach w Dolnej Łužycy, pšišo z Górneje Łužycy (to pšaši teke za ceptarjow), su togodla byli dwójorěčne (górnno- a dolnoserbski) a su mogali wužywaš górnoserbsčinu w takich kontekstach.

Na župnych zhromadžiznach Župy Delnja Łužica runje tak kaž na hłownej zhromadžiznje Domowiny sedža džeń a wjace delegatow ze słuchatkami a slěduja němskemu přełožkej tołmačerja. (Nuk 2019)

To nejskerrej bužo teke wobwliwowaš rěčne zažaržanje drugich Serbow, dokulaž jo jadnorrej sluchaš nimski pšełožk, nježli se procowaš wó rozměše cuzeje serbšćiny. A pón njebužo interkomprensija póla Serbow powšykno žedneje role graš.

Bibliografija

- Babič, Vanda, 2000: *Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Bart-Ćišinski, Jakub, 1969: *Zhromadžene spisy III: Lyrika*. Budyšin: Domowina.
- Borst, Arno, 1995: *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker I-IV*. München: dtv.
- Braunmüller, Kurt, 2007: *Die skandinavischen Sprachen im Überblick*. Tübingen; Basel: Francke.
- Coray, Renata, 2008: *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun*. Chur: Institut für Kulturforschung Graubünden.
- Decurtins, Alexi, 1985: In semperviva. Las emprovas d'unificaziun dils idioms romontschs. *Annalas da la Società Retorumantscha* 98, 9-30.
- Faska, Helmut (wud.), 1998: *Serbščina*. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej.
- Frizo, Johann Friedrich, 1796: *Bože Pišmo Starego Testamenta*. Choschobus: Kühn (https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10914824_00003.html?zoom=0.5).
- Goldblatt, Harvey, 1987: *Orthography and Orthodoxy. Constantine Kostenečki's Treatise on the Letters*. Firenze: Le Lettere.
- Gutschmidt, Karl, Sebastian Kempgen, Tilman Berger a Peter Kosta (wud.), 2014: *Die slavischen Sprachen – The Slavic Languages 2*. Berlin; München; Boston: De Gruyter Mouton.
- Haugen, Einar, 1966: *Language Conflict and Language Planning. The case of modern Norwegian*. Cambridge: Harvard University Press.
- Haugen, Einar, 1966a: Semicommunication: the language gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36, 280-297.
- Herkeľ, Joannis, 1826: *Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta*. Buda: Regia Universitas Hungarica.

- Herrmann, Joachim (wud.), 1970: *Die Slawen in Deutschland: Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße vom 6. bis 12. Jahrhundert. Ein Handbuch*. Berlin: Akademie.
- Hlasowé 1846: *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*. Praha: Kronbergh (<https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10588828/bsb:BV005078498?page=15>).
- Hórnik, Michał, 1880: Wutworjenje našeje spisowneje řeče a jeje zblizenje z delnjoserbskej. *Časopis Maćicy Serbskeje* 33, 155-164.
- Hórnik, Michał, 1880a: Wučahi z protokollow M.S. *Časopis Maćicy Serbskeje* 33, 63-67.
- Hórnik, Michał, 1883: Kóncowki -eho, -emu, -oho, -omu. *Časopis Maćicy Serbskeje* 36: 132-135.
- Ivanova, Diana, 2014: Projekte einer gemeinslawischen Schriftsprache. Gutschmidt et al. 2014: 1486-1496.
- Jenč, Helmut, 1999: *Die Entwicklung der Lexik der obersorbischen Schriftsprache vom 18. Jahrhundert bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. Bautzen: Domowina.
- Keipert, Helmut, 2014: Kirchenslawisch-Begriffe. Gutschmidt et al. 2014: 1211-1252.
- Klein, Horst Günter, 2008: L'anglais: base possible de l'intercompréhension romane ? *Ela. Études de linguistique appliquée* 149, 119-128.
- Kollár, Johann, 1844: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*. Leipzig: Wigand.
- Kollár, Jan, 1929: *Rozprawy o slovanské vzájemnosti*. Praha: Slovanský ústav.
- Majar Ziljski, Matija, 1865: *Uzajemni pravonic slavjanski, to je: Uzajemna slovnica ali mlvnicna slavjanska*. Prag: Sejfrid.
- Michałk, Frido, 1980: Jurij Hawšтын Swětlik a serbska spisowna řeč za katolików. *Lětopis A* 27/1, 10-25.
- Muka, Ernst, 1881: Frenceliana II: Abraham Frencel jako serbski řečnicař. *Časopis Maćicy Serbskeje* 34, 69-78.
- Muka, Ernst, 1911-1926: *Słownik dolnoserbskeje řečy a jeje narěcow I*. Petrohrad; Praha: Ruská Akademie Věd; Česká Akademie Věd a Umění.
- Muljačić, Žarko, 1989: Über den Begriff *Dachsprache*. Ammon, Ulrich (wud.): *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlin; New York: de Gruyter, 256-277.
- Nuk, Jan, 2019: Ze sluchatkami do přichoda. *Rozhlad* 68/2, 25.
- Pohontsch, Anja, 2002: *Der Einfluss obersorbischer Lexik auf die niedersorbische Schriftsprache. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der niedersorbischen Schriftsprache*. Bautzen: Domowina.

- Rajš, Franc, 1987: *Stawizny Domowiny we slowje a wobrazu*. Budyšin: Domowina.
- Schleicher, August, 1861: *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I*. Weimar: Böhlau.
- Schmaler, Johan Ernst, 1868: *Die Schmähschrift des Schmiedemeisters Stosch gegen die Sprachwissenschaftlichen Wenden: beleuchtet vom standpunkte der wissenschaft und wahrheit*. Bautzen: Schmaler & Pech.
- Schmid, Hans, 1982: *Richtlinien zur Gestaltung einer gesamtromanischen Schriftsprache RUMANTSCH GRISCHUN*. Chur: Lia Rumantscha.
- Schmid, Hans, 1989: *Eine einheitliche Schriftsprache: Luxus oder Notwendigkeit? Zum Problem der überregionalen Normierung bei Kleinsprachen. Erfahrungen in Graubünden*. San Martin de Tor: Institut Ladin "Micurà de Rü".
- Scholze, Lenka, 2008: *Das grammatische System der obersorbischen Umgangssprache im Sprachkontakt*. Bautzen: Domowina.
- Smolef, Jan E., 1848: Předspomnjenje. *Časopis Mačicy Serbskeje* 1, 3-4.
- Šořta, Jan, Klaus J. Schiller, Měrcin Kaspar, Frido Měřšk, 1977-1979: *Stawizny Serbow 1-4*. Budyšin: Domowina.
- SRA, 1965-1996: *Serbski rěčny atlas – Sorbischer Sprachatlas 1-15*. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- Stone, Gerald, 2016: *Slav Outposts in Central European History. The Wends, Sorbs and Kashubs*. London etc.: Bloomsbury.
- Šwela, Gotthold, 1903. *Dolnoserbški pšawopis. Dwa nastawka*. Budyšin: Mašica Serbska.
- [Tešnař], Jan Bedrich, 1853: Sserske Ssłowa k'berskim Hutfchobam. *Bramborski berski Zašnik* 15, 59-60, 63-64, 67-68, 71-72.
- Дуличенко, Александр Дмитриевич, 1990: *Международные вспомогательные языки*. Таллинн: Валгус.
- Кув, Куйо и Георги Петков, 1986: *Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст*. София: БАН.
- Райков, Божидар (wud.), 1979: *Абагар на Филип Станиславов. Рим 1651*. София: Народна просвета.

**МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС (СЛАВИСТА)**

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjajsobne rozměše słowjańskich rěcow

**Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro
vzájemné porozumění**

Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Znalost lingvističkého systému pro vzájemné porozumění

Patrice Pognan (INALCO, Paris)

Povzetek

Medjezikovno razumevanje med slovanskimi jeziki predstavlja še skoraj neodkrito področje, predvsem če ga primerjamo z romanskimi jeziki. Videti je, da je naravno medjezikovno razumevanje tako v pisanju kot v govoru relativno omejeno: ne le, da je raven razumevanja različna v govorjeni ali pisani obliki, ampak je razlika tudi v tem, kako razumemo govor ali pisanje. Izkušnje večjezičnih zveznih držav kažejo, da je medjezikovno razumevanje večje, če so si jeziki bližji. V skupini določenih jezikov poznavanje jezikovnega sistema in še predvsem diahronega razvoja bistveno pripomore k sposobnosti medjezikovnega razumevanja. V članku predstavljamo tak način pridobivanja sposobnosti za zahodne in jugozahodne jezike.

Ključne besede: jezikovni sistem, diahronija, predvidljivost, tipične jezikovne poteze, slovanski koreni.

Résumé

L'intercompréhension entre langues slaves est un terrain encore quasiment vierge, surtout en comparaison avec les langues romanes. Il semble qu'une intercompréhension naturelle puisse être relativement limitée tant à l'écrit qu'à l'oral (non seulement le niveau de compréhension est différent entre écrit et oral, mais ce qui est compris peut être aussi différent). L'expérience des républiques fédérales multilingues montre un degré d'intercompréhension nettement plus élevé dû à une proximité plus grande des langues en question. Dans un groupe de langues données, l'apprentissage du système linguistique, et tout particulièrement de la diachronie, permet d'accroître considérablement l'aptitude à l'intercompréhension. On présente ici une telle démarche pour les langues slaves de l'Ouest et du Sud-Ouest.

Mots-clés: système linguistique, diachronie, calculabilité, matrice de traits, racines slaves.

Když nám Roland Marti představil návrh na tematický blok s latinským názvem „intercomprehensio“ v rámci budoucího kongresu slavistů v Bělehradě, všichni jsme tušili, že to bude ve slovanské sféře premiéra.

Předběžné diskuse proběhly ve francouzštině, nevyskytl se tedy žádný terminologický problém. Hovořili jsme o „intercompréhension“¹. Problém nastal teprve ve chvíli, když jsme potřebovali najít odpovídající termín v různých slovanských jazycích. Jedině ve slovenštině bylo vybráno slovo latinského původu „interkomprehenzia“, jinde byl vždy vytvořen tzv. „kalk“. Po konzultaci s českými lingvisty² jsme se dohodli na jmenné skupině „vzájemné porozumění“³.

Vzájemné porozumění je ve Skandinávii skutečností. Dánové, Norové a Švédové si jako dědicové jedné odnože germánských jazyků navzájem bez potíží rozumějí. Je ovšem třeba podotknout, že si Skandinávci pomáhají. Škola má díky výuce mluvnice všech tří jazyků rozhodující úlohu. Není proto divu, že průkopnické práce v oblasti vzájemného porozumění románských jazyků najdeme právě u profesora Jørgena Schmitta Jensena z univerzity v dánském městě Aarhus. O tom svědčí kniha Teyssiera⁴ (Teyssier, 2004) vydaná posmrtně jeho spolupracovníky.

Vzájemné porozumění mezi románskými jazyky je už dobře známý pojem. Teyssierova kniha nenápadně uvádí zjednodušenou synchronickou i diachronickou srovnávací mluvnici románských jazyků. Opravdové vyučovací metody i odpovídající webové stránky vytvořily kolegyně Louise Dabène a Claire Blanche-Benveniste. Od profesorky Dabène a jejího následníka Degache máme systémy Galatea, Galanet i nyní platformu Miriadi. Od profesorky Blanche-Benveniste je systém EuRom4 a dnes pod vedením kolegyně Elisabethy Bonvino z římské univerzity systém Eurom5. Systém Euromania, jehož autorem je Pierre Escudé, je úplně jiného druhu. Jedná se o systém pro děti ve věku 8 až 10 let. Neprezentuje se jako vyučovací metoda vzájemného porozumění románských jazyků, nýbrž jako obyčejná vyučovací metoda standardních předmětů jako jsou zeměpis, dějepis, biologie, matematika, ... až na to, že různé odstavce textů lekcí jsou napsány v různých románských jazycích.

1 Pierre Escudé (Escudé et Janin, 2010b) nám sděluje, že okcitànský lingvista, Jules Ronjat, vynalezl termín *intercompréhension* již v roce 1913.

2 Diskuse jsme vedli především s Jarmilou Panevovou a s Evou Hajičovou.

3 Není to úplně uspokojivé. To poukazuje (jako vždy) na nutnost přemýšlení a vytváření pojmů ve vlastním jazyce, ať je to jakákoliv věda, sociální či exaktní. Názvosloví pak přirozeně následuje.

4 Paul Teyssier, profesor na Sorbonně, byl významný odborník portugalštiny. Spolupracoval s Jensenem.

V těchto systémech se vždy jedná o románské jazyky. V takovém případě se mluví o endogenním vzájemném porozumění. Systém EuroComRom je oproti tomu systém exogenního vzájemného porozumění. Je to vyučovací metoda vzájemného porozumění románských jazyků pro německy mluvící studenty.

Ve slovanském světě je tohle všechno „terra incognita“. To je o to překvapivější, že se slovanské jazyky svou blízkostí na vzájemné porozumění dokonale hodí. Za zmínku stojí „Slavic network“. Jedná se o projekt Socrates Lingua 1 vedený skupinou Univerzity Palackého v Olomouci s partnery ze slezské, z bratislavské, z lublaňské, ze sofijské univerzity a také z univerzity v německém Halle. Členové projektu jsou většinou polštinaři nebo odborníci vlastního jazyka pro cizince. Výsledkem je vysoce klasická vyučovací metoda pro začátečníky skloňovaná v pěti souběžných verzích. I když to může být zajímavé pro ty, kteří už mají znalosti ze slovanských jazyků, ke vzájemnému porozumění je to ještě příliš vzdálené. Zájem o tento obor mají spíše neslovanskí odborníci. Současně s EuroComRom existoval projekt EuroComSlav, který bohužel neuspěl. Je možné citovat německé práce (Tafel, 2009; Heinz a Kuße, 2015), projekt v Saarbrückenu nebo skromnější pařížské doktorské práce (Boudard, 2009; Labbé, 2018).

Z této skutečnosti vyplývá, že náš seminář v Bělehradě by měl mít alespoň určitý oznamovací a programový charakter a zakládací hodnotu tohoto oboru ve slovanském světě.

Co vlastně je vzájemné porozumění?

Běžná definice praví, že v dialogu mluví každý mluvčí svým mateřským jazykem a rozumí jazyku toho druhého. Ve skutečnosti se vzájemné porozumění uplatňuje mnohem víc v situacích dekodování různých textových informací v jiných většinou příbuzných jazycích. To jsou běžné okolnosti vyhledávání informací na internetu.

Přišlo se na to, že ve vícejazyčných státech je vzájemné porozumění mnohem přítomnější a aktivnější než jinde. Příkladem tohoto faktu bývaly vícejazyčné republiky Československa a Jugoslávie. Je velmi zajímavé, že skoro 30 let po rozdělení mladší generace jednoznačně tvrdí, že dalšímu jazyku případně dalším jazykům nerozumějí. V době „socialismu“ se Češi pohybovali v Jugoslávii, zvláště v Chorvatsku, bez sebemenších jazykových potíží. Dnes se mladí raději domlouvají anglicky, aniž by přemýšleli o tom, že by se mohli domlouvat jinak. Z toho všeho vyplývá, že společný život uvnitř vícejazyčného státu a hlavně kulturní život (rozhlasové a televizní zprávy, filmy, divadlo, knihy ve všech jazycích státu) vzájemné porozumění jednoznačně podporují.

Zdá se však, že vzájemné porozumění má svoje přirozené meze. Proto si myslím, že lingvistická příprava je skutečně žádoucí a že hodně pomáhá.

Již před mnoha lety jsem vytvořil výuku české gramatiky na základě západoslovanského lingvistického systému. Hlavní důraz se proto dává na učení češtiny, ale současně se získává nemalá znalost jiných příbuzných jazyků. Čeština patří do skupiny západoslovanských jazyků, kde jsou také slovenština, polština, kašubština, dolní a horní lužičtiny. K této tradiční skupině přidávám, jak to dělá Starostin (viz Blažek, 2005), jihozápadní slovanské jazyky, to jest slovinštinu a různé odrůdy srbochorvatštiny.

Lingvistický systém chápu jako souhrn všech synchronních i diachronních jevů dané skupiny jazyků. Jak to bývá zvykem v mluvnicích semitských a hamito-semitských jazyků, kde se rozlišují kořeny verbo-nominální a verbální nominální a verbo-nominální, lingvistický systém dělím také na dvě části, verbální a nominální. Sloveso se nachází jen ve verbální části. Ostatní lexikální kategorie se ocitají v obou částech. Tímto postupem získáváme dvojitý popis: vedle podstatného jména budou podstatná jména slovesná, která mají současně některé rysy podstatných jmen a některé rysy sloves.

Je možné představit jevy západoslovanského lingvistického systému ve formě matice s poznámkou, že žádný jazyk neobsahuje celou matici. Za všeslovanské rysy se mohou považovat vid a dělení hlásek na tvrdé a měkké.

Užitečnost lingvistického systému předvedu pomocí vybraných příkladů. I zjednodušený popis synchronního systému umožňuje lepší vnímání dotyčných jazyků a lepší přehled o celkové skupině. Pár dobře vybraných diachronních jevů otevírá vypočitatelnost strojovou i mentální. To umožňuje nejen rozpoznávání forem předem neznámých, ale i předvídaní podoby slov známého jazyka v neznámém jazyce. Tento poslední fenomén je pro vzájemné porozumění zvláště důležitý.

Flexivní morfologie – nominální část

Z definice lingvistického systému vyplývá pár zajímavých rysů nominální části:

- 3 rody: mužský, ženský a střední rod s dělením maskulina na 3 podtypy (rod mužský životný osobní, životný a neživotný).
- 3 čísla: singulár, duál a plurál.
- 7 pádů.

Západoslovanské jazyky mají externí ohýbání, což znamená, že mají na konci slova koncovku, která může být konsonantického nebo vokalického rázu a může být tvrdá nebo měkká. Ze staroslovanštiny ještě zbývá stopa indoevropského konsonantického „augmentu“.

Těchto stop po vzorech s augmentem je pravděpodobně nejvíc ve slovinštině:

Slovinské vzory podstatných jmen

	životné	neživotné		tvrdé	měkké
	⑤ vojvoda	⑥ kino	⑦ miza	⑫ mesto	⑬ polje
tvrdé	① potnik	② sir	⑧ cerkev	⑨ radost	⑩ stvar
měkké	③ mlinar	④ krompir			
			⑪ mati	⑭ tele	⑮ vreme
					⑯ telo
	mužský rod	ženský rod			střední rod

Takové tabulky ukazují hlavní charakteristiky nominálního ohýbání:

- opozice mezi tvrdými a měkkými koncovkami
- opozice mezi životnými a neživotnými vzory
- označení vzorů s augmentem
- označení konsonantických a vokalických vzorů

Níže uvádím příklad nominální flexe češtiny a slovenštiny:

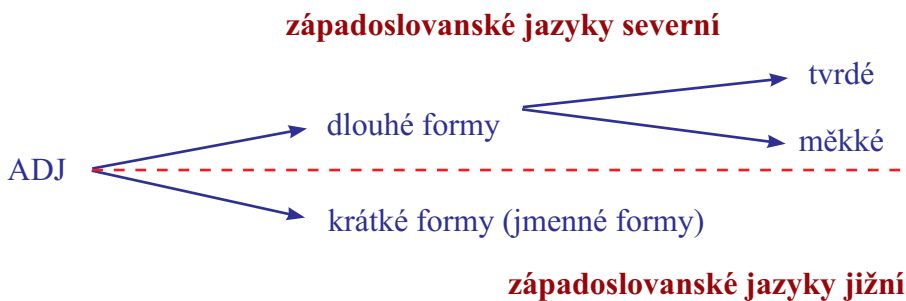
České vzory podstatných jmen

tvrdé		měkké		tvrdé		měkké	
④ předseda	④ soudce	⑤ žena	⑥ duše	⑨ město	⑩ moře		
① pán	① muž	⑧ kost	⑦ píseň	<div style="display: flex; flex-direction: column; gap: 5px;"> <div style="background-color: black; width: 15px; height: 10px; display: inline-block;"></div> životné vzory </div> <div style="background-color: green; width: 15px; height: 10px; display: inline-block;"></div> samohláska			

Slovenské vzory podstatných jmen

tvrdé		měkké		tvrdé		měkké	
② hrdina		⑤ žena	⑥ ulica	⑨ mesto	⑩ srdce		
① chlap			⑦ dlaň	<div style="display: flex; flex-direction: column; gap: 5px;"> <div style="background-color: black; width: 15px; height: 10px; display: inline-block;"></div> životné vzory </div> <div style="background-color: green; width: 15px; height: 10px; display: inline-block;"></div> samohláska			

Způsob fungování přídavného jména ve slovanských jazycích si zasluhuje trochu větší pozornost.

Zajímavé je, že krátké formy sice existují v severních jazycích, ale jsou buď v pozici přísudku nebo se vyskytují v následujících možných lexikálních podobách: přídavné jméno v krátké formě – ve funkci příslovce – nebo dokonce ve funkci podstatného jména středního rodu.

Na druhé straně, v jižních jazycích má přídavné jméno v prvním pádě nebo ve čtvrtém neživotném pádě v drtivé většině krátkou formu. Z toho vyplývá nerozlišení mezi přídavným jménem a příděstím, jak to uvidíme níže.

Flexivní morfologie – slovesná část

Dolní lužičtina a čeština představují spolu celou matici. Slovesný systém je u dolní lužičtiny úplný včetně supina, imperfekta a aoristu. Spisovná dolní lužičtina obsahuje všechny určité tvary:

nedokonavý vid	společné formy	dokonavý vid	typ
	infinitiv		
	supinum		
přítomný čas		přítom. čas (budoucí)	
rozkazovací způsob negativní		rozkazovací zp. klad.	
imperfektum		aorist	
	příděstí činné		
	přídavné jméno odvozené od příděstí činného		tvrdý
	minulý čas		
	plusquamperfektum		
	podmiňovací způsob		
	podmiňovací způsob minulý		
	budoucí čas s příděstím činným		
	budoucí čas s infinitivem		

Přítomný a budoucí čas, imperfektum a aorist v dolní lužičtině:

Infinitiv:	kupowaś	Supinum:	kupowat
-------------------	---------	-----------------	---------

<i>Přítomny čas [nedok]</i>		<i>Budoucí čas [dok]</i>	
jednotné číslo	dvojné číslo	možné číslo	
1. kupuju / -jom	kupujomej	kupujomy	
2. kupujoś	kupujotej	kupujośo	
3. kupujo	kupujotej	kupuju	

<i>Imperfactum [nedok]</i>			
jednotné číslo	dvojné číslo	možné číslo	
1. kupowach	kupowachmej	kupowchmy	
2. kupowaśo	kupowaštej	kupowaśo	
3. kupowaśo	kupowaštej	kupowachu	

		<i>Aorist [dok]</i>	
jednotné číslo	dvojné číslo	možné číslo	
1. nakupowach	nakupowachmej	nakupowchmy	
2. nakupowa	nakupowaštej	nakupowaśo	
3. nakupowa	nakupowaštej	nakupowachu	

Čeština obsahuje všechny neurčité tvary slovesa:

nedokonavý vid	společné formy	dokonavý vid	od. přídavná jména	typ
přechodník přítomný		přechodník minulý		
příd. jm. přech. př		příd. jm. přech. min.	slov. příd. jm. cílové	měkký
	přičestí trpné přít. (-m)			
	příd. jm. přič. trp. přít.			tvrdý
	přičestí trpné mon. (-n/ t)			
	příd. jm. přič. trp. min.		predikativní příd. jm.	tvrdý
	slovesné substantivum			

V češtině máme ještě například všechny formy přechodníků, dokonce i přechodníku minulého:

Přechodník minulý [dok]:

jednotné číslo				
mužský životný osobní	mužský rod životný nakupovav	mužský rod neživotný	ženský rod	střední rod nakupovavši
dvojné číslo				
mužský životný osobní	mužský rod životný	mužský rod neživotný	ženský rod	střední rod
možné číslo				
mužský životný osobní	mužský rod životný	mužský rod neživotný nakupovavše	ženský rod	střední rod

Z přechodníku minulého je pak odvozené přídavné jméno, které existuje ještě poměrně hojně ve vědeckých textech, kde označuje časový rozdíl mezi dvěma akcemi :

Přídavné jméno odvozené od přechodníku minulého [dok]:

jednotné číslo				
mužský životný osobní	mužský rod životný	mužský rod neživotný	ženský rod	střední rod
1 nakupovavší		1 nakupovavší	1 nakupovavší	1 nakupovavší
2 nakupovavšího		2 nakupovavšího	2 nakupovavší	2 nakupovavšího
3 nakupovavšímu		3 nakupovavšímu	3 nakupovavší	3 nakupovavší
4 nakupovavšího		4 nakupovavší	4 nakupovavší	4 nakupovavší
5 nakupovavší		5 nakupovavší	5 nakupovavší	5 nakupovavší
6 nakupovavším		6 nakupovavším	6 nakupovavší	6 nakupovavším
7 nakupovavším		7 nakupovavším	7 nakupovavší	7 nakupovavší
dvojné číslo				
mužský životný osobní	mužský rod životný	mužský rod neživotný	ženský rod	střední rod
1	1	1	1	1
2	2	2	2	2
3	3	3	3	3
4	4	4	4	4
5	5	5	5	5
6	6	6	6	6
7	7	7	7	7

množné číslo

mužský životný osobní	mužský rod životný	mužský rod neživotný	ženský rod	střední rod
1		nakupovavší		
2		nakupovavších		
3		nakupovavším		
4		nakupovavší		
5		nakupovavší		
6		nakupovavších		
7		nakupovavšími		

Myslím, že je důležité vidět všechny možnosti systému, aby si člověk uvědomil postavení dotyčného jazyka uvnitř systému. Tady je volné místo duálu, jinde to může být ve skloňování nepřítomný pátý pád, jak to bývá ve slovenštině a ve slovinštině.

Tato perspektiva je důležitá, neboť umožňuje porozumění jevům, které již neexistují v dotyčném jazyce nebo jsou zcela nejasné. Dobrým příkladem jsou neurčité tvary slovesa :

	čeština <i>kupovat</i>	slovenština <i>pracovat'</i>	polština <i>miłować</i>	slovinština <i>potovati</i>
minulé přičestí trpné	kupován	(od) pracovaný	(---) miłowano	potovan
přídavné jméno odvozené od přičestí min. trpného	kupovaný	(od) pracovaný	miłowany	potovan
podstatné jméno slovesné	kupování	pracovanie	miłowanie	potovanje
+ přídavné jméno predikativní	kupovatelný			

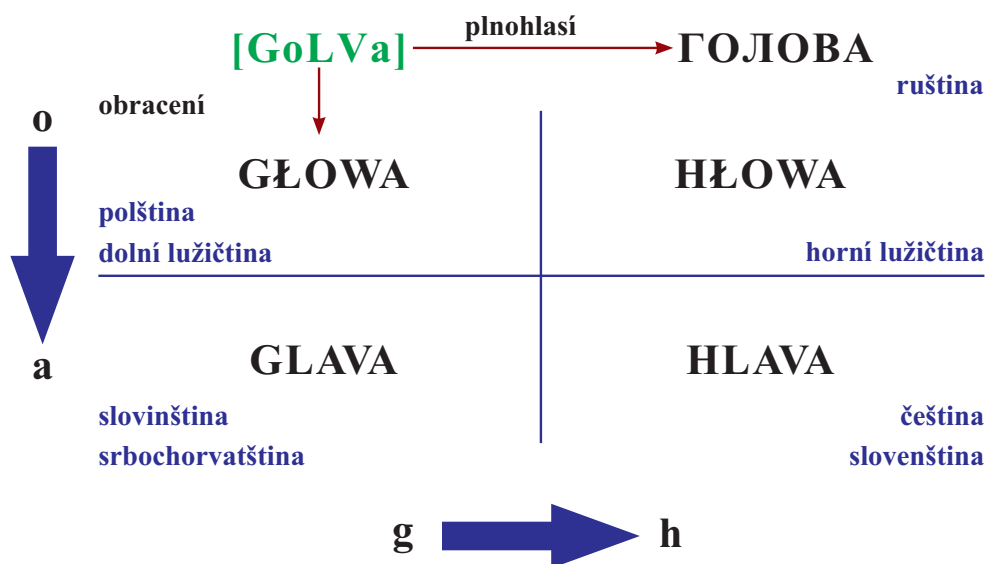
	čeština	slovenština	polština	slovinština
přechodník přítomný	kupuje/ic/ice	pracujúc	miłując	potujoč
přídavné jméno odvozené od přechodníku přítomn.	kupující	pracující	miłowający	potujoč
přechodník minulé	nakupovav/ avši/avše	(---)	umiłowawszy	(potovavši)
přídavné jméno odvozené od přechodníku minulého	nakupovavši	odpracovavši	---	---
+ přídavné jméno cílové	kupovací			

Čeština jasně ukazuje, že přídavné jméno « kupovaný » je odvozené od minulého přičestí trpného « kupován ». Slovenština to už překvapivě nevidí, protože

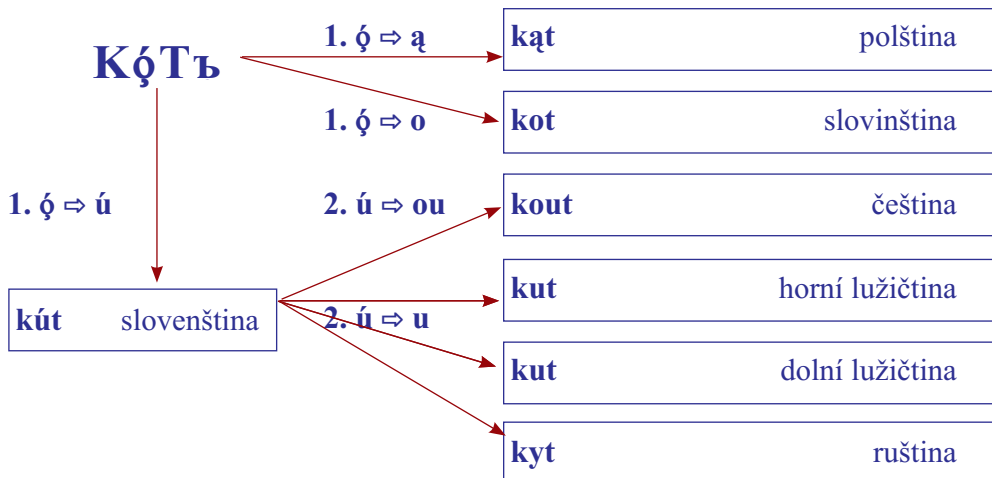
nahrazuje přičestí přídavným jménem. Polština ztratila všechny formy kromě formy středního rodu v jednotném čísle a slovinština nemůže systémově rozeznávat přičestí a přídavné jméno, protože v jižních slovanských jazycích má přídavné jméno jedině krátké koncovky, totiž koncovky přičestí. Jinde může čeština vysvětlovat podstatu „děř“, např. přechodníku minulého a od něj odvozených přídavných jmen.

Diachronní lingvistický systém

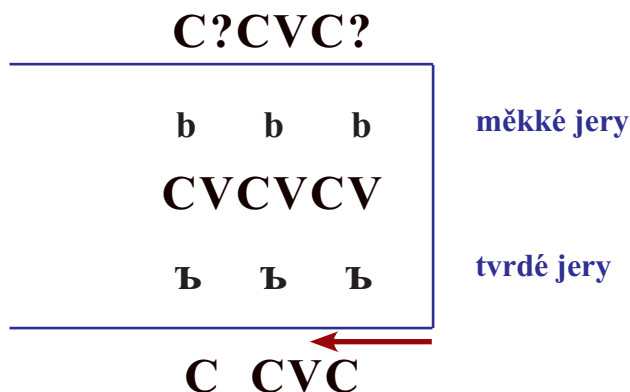
Uvedu jen pár velmi ilustrativních příkladů, které dokážou velký přínos historické mluvnice. Nejzákladnějším příkladem bude určitě metateze. Jedním pohledem a dvěma pravidly ovládá člověk fenomén metateze v osmi jazycích:

Další možnosti vzájemného porozumění přináší vývoj nosových samohlásek. Nejlepším příkladem je nosovka „q“ s dlouhým stoupajícím tónem. Pořadí jevů, jež uvádím, nemá nic společného s historickým vývojem. Jedná se pouze o pořadí užitečné pro automatické generování. A v tomto záměru je velmi praktická slovenská forma. Na jejím základě se získá několik dalších forem: ve skupině západoslovanských jazyků jedině čeština a slovenština označují délku v písmu. Polština a slovinština mají osobitou změnu. Dlouhé slovenské „u“ se změnilo v češtině na „ou“ a v ostatních jazycích ztratilo délku.

Další velmi důležitou znalostí je zánik a vokalizace jerů. Havlíkovo pravidlo vysvětluje celý vývoj tohoto jevu jednoduchým způsobem.

Jery, které jsou krátké vokalické prvky⁵, se počítají od konce slova. Během vývoje jazyka se liché jery ztratily a sudé jery změnilly na samohlásky. Tato změna dopadla různě: na příklad „e“ pro oba jery v češtině a v polštině, „a“ v srbochorvatštině, „a“ nebo „e“ pro oba jery ve slovinštině. V ruštině, makedonštině a bulharštině se rozlišuje druh vokalizace podle původního jeru. Na základě těchto jazyků (hlavně díky ruštině, která je z těchto jazyků nejznámější) se určuje původní jer.

5 Jery, jako všechny slovanské prvky, znají opozici tvrdosti.

	měkký jer (Ь)	tvrdý jer (Ъ)
čeština	e	e
polština	e	e
lužičtina	e	e
slovenština (západ a východ)	e	e
slovenština (střed)	e (o) a	o / e a
slovinština	e / a	e / a
srbochorvatština	a	a
ruština	e	o
makedonština	e	o
bulharština	e	Ъ

Znalost vývoje jerů značně pomáhá při osvojení morfologie slovanských jazyků. Je potom jasné, proč končí podstatná jména mužského rodu většinou na souhlásku a proč bývá vsuvná samohláska v druhém pádě množného čísla.

Znalost tabulky pomáhá pro vnímání multilingvismu a pro vzájemné porozumění.

Představené jevy patří do úrovně fonologie a morfologie západoslovanských jazyků. Obor lexika je také důležitý a znamená pro vzájemné porozumění velký přínos. Je tady třeba se opřít o tu nejstálější společnou část slovní zásoby, totiž o kořeny. Slova se různě změnila až dokonce na protikladné významy, např. ve slovinštině slovo „otrok“ znamená „dítě“.

Představím příklad, který by měl být přesvědčivý:

ruština:	ГЛяД	ГЛяД-этъ вз-ГЛяД
čeština:	HLeD	po-HLeD HLeD-ět HLeD-at
	HLíD	HLíD-at
slovenština:	HLiaD	vz-HLiaD-at' ku komu
	HĽaD	za-HĽaD-iet' sa na koho /čo
polština:	GLąD	o-GLąD-ać
dolní lužičtina:	GLěD	GLěD-aś GLěD-aŕk-o
horní lužičtina:	HLaD	HLaD-ać HLaD-awk-o (zrcadlo)

slovinština:	GLeD	GLeD-ati
srbochorvatština:	GLeD	GLeD-ati
		GLeD-al-išt-e (HLeD-išt-ě)

Závěrem bych rád podotkl, že jsem uvedl jen pár příkladů. Myslím, že adekvátní předložení diachronních a synchronních mluvnických prvků určité jazykové skupiny a od nich odvozené vypočitatelnosti představuje výhodné východisko pro vzájemné porozumění a pro práci s texty nestudovaných příbuzných jazyků.

Literatura

- Blanche-Benveniste, Claire (dir.), 1997: *EuRom4: Méthode d'enseignement simultanée des langues romanes*. La Nuova Italia, Firenze.
- Blažek, Václav, 2005: *On the internal classification of Indo-European languages: survey*, *Linguistica ONLINE*, ISSN 1801-5336. <http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/blazek/bla-003.pdf>.
- Bonvino, Elisabetta et al., 2011: *Eurom 5, Lire et comprendre 5 langues romanes*. Milan: Hoepli.
- Boudard, Patrice, 2009: « *Intercompréhension entre locuteurs de l'Union européenne: exemple entre locuteurs du français et locuteurs du slovaque* », thèse de doctorat sous la direction de Patrice Pognan. Paris: INALCO.
- Caddéo, Sandrine, Marie-Christine Jamet, 2013: *L'intercompréhension: une autre approche pour l'enseignement des langues*. Paris: Hachette.
- Dabène, Louise, Christian Degache, 1996: *Comprendre les langues voisines*, ELA n° 104. Paris: Didier Erudition.
- Dabène, Louise, 2002: *Comprendre les langues voisines, pour une didactique de l'intercompréhension*, *Babylonia*, n°2/02, 14-16.
- Escudé, Pierre, Pierre Janin, 2010a: *Le point sur l'intercompréhension, clé du plurilinguisme*. Paris: CLE International.
- Escudé, Pierre, Pierre Janin, 2010b: *L'école, la langue unique et l'intercompréhension: obstacles et enjeux de l'intégration*. *Synergies Europe*, 115-125.
- Escudé, Pierre, 2015: *L'intercompréhension intégrée: apprendre en apprenant par les langues*. Potolia, Anthippi, Diana Jamborova Lemay (eds.): *Enseignement/apprentissage des langues et pratiques numériques émergentes*. Paris: Editions des Archives Contemporaines, 15-26.

- Gebauer Jan, Václav Ertl, 1926: *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitel-ské*. Praha: Československa graficka unie.
- Heinz, Christof, Holger Kuße, 2015: *Slawischer Sprachvergleich für die Praxis. BiblionMedia*. München: Specimena Philologiae Slavicae.
- Labbé, Grégoire, 2018: *Fondements linguistiques et méthodologiques de la didactique de l'inter-compréhension slave : le cas des langues slaves de l'ouest et du sud-ouest*, thèse de doctorat sous la direction de Patrice Pognan et Thomas Szende. Paris: INALCO.
- Schmitt-Jensen, Jørgen, 1997: « *L'expérience danoise et les langues romanes* », *L'intercompréhension: le cas des langues romanes, Le français dans le monde, Recherches et applications*, 15-26.
- Tafel, Karin, 2009: *Slavische Interkomprehension: eine Einführung*.Tubingen: Gunter Narr Verlag.
- Teyssier, Paul, 2004: *Comprendre les langues romanes. Du français à l'espagnol, au portugais, à l'italien et au roumain. Méthode d'intercompréhension*. Paris: Chandeigne.
- Eurom5: <http://www.eurom5.com/>
- Euromania: <http://www.euro-mania.eu>
- Miriadi: <https://www.miriadi.net/>
- Slavic: www.slavic-net.org
- Konzultace těchto webových stránek: 05/03/2019.

МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС (СЛАВИСТА

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjajsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro

vzájemné porozumění

**Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny
v kontexte západoslovanských jazykov**

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская

взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской

рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju
bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na
primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među
slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Katarína Chovancová (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Povzetek

Študija se ukvarja s stikom slovaščine in češčine kot parom bližnjih jezikov v skupini zahodnoslovanskih jezikov. Prinaša rezultate empirične študije ravnih receptivnih kompetenc govorcev slovaščine v odnosu do besedila, napisanega v češčini. Poseben poudarek je na jezikovnem kontekstu, ki lahko predstavlja faktor za lažje razumevanje jezikovnih elementov.

Ključne besede: Slovaščina, češčina, jeziki v stiku, kontrastivna lingvistika, receptivni bilingvizem

Résumé

Le travail porte sur le contact du slovaque et du tchèque en tant que paire de langues proches au sein du groupe slave de l'Ouest. Il apporte les résultats de l'étude empirique du niveau des compétences réceptives des locuteurs slovaques vis-à-vis d'un texte écrit en tchèque. L'attention est portée, en particulier, sur le contexte linguistique en tant que facteur facilitant la compréhension des éléments linguistiques.

Mots clés: langue slovaque, langue tchèque, contact de langues, linguistique contrastive, bilinguisme réceptif

1 Úvod

Jazykový kontakt predstavuje mimoriadne významnú oblasť interdisciplinárneho výskumu vied o jazyku. Už desaťročia je v centre pozornosti systémovej lingvistiky, kontrastívnej lingvistiky a sociolingvistiky, ale aj v hľadáčku jazykovej politiky a plánovania, vzdelávacej politiky a didaktiky cudzích jazykov. V kontexte vývinu súdobých európskych societ predstavuje kontakt jazykov a kultúr nutnú podmienku na život, zároveň však politickú a kultúrnu výzvu, ktorá si vyžaduje pozornosť. Želaný multilingvizmus sa podarilo dosiahnuť v niektorých častiach európskeho územia, inde naráža na prekážky v podobe individuálnych a skupinových postojov alebo inštitucionálnych obmedzení a nedostatkov. Napriek všetkému je dobré uvedomiť si, že apely na zlepšovanie podmienok pre vzájomné porozumenie v komunikácii nie sú dôsledkom najnovšieho miešania kultúr vyvolaného voľným pohybom osôb v rámci Európskej únie, ale stoja na oveľa pevnejších základoch, ktoré sa formovali dlhý čas pri spoložití európskych jazykových komunít. Plurilingválne prístupy vo vyučovaní cudzích jazykov by preto nemali byť vnímané ako dočasná alebo módna záležitosť. Naopak, mali by byť podporované lingvistickým výskumom a koncepčnými rozhodnutiami v oblasti vzdelávacej politiky.

Cieľom tejto štúdie je ukázať potenciál vzájomnej zrozumiteľnosti blízkych jazykov z rovnakej jazykovej skupiny a pokúsiť sa identifikovať faktory, ktoré porozumeniu medzi nositeľmi týchto jazykov prajú. V skupine mladých Slovákov sa verifikuje porozumenie češtiny so zacielením na dištinkciu medzi prvkami s kontextovo predikovateľným významom a akontextovými prvkami, kde pri rekonštrukcii významu je nutná skúsenostná opora o systémovolingvistické poznatky.

2 Slovenčina a čeština vo vzájomnom kontakte

Osobitosť vzťahu češtiny a slovenčiny spočíva v ich úzkej príbuznosti, spoločnom historickom vývine a vo vzájomne prepojenom (trans)formovaní spoločenských, politických a kultúrnych podmienok života jazykových spoločenstiev tvorených ich nositeľmi na území súčasného Slovenska, Čiech a Moravy. Blízky vzťah ako výsledok stáročnej areálovej koexistencie pretrváva aj v súčasnosti. Je podporovaný mediálnou (vrátane sociálno-mediálnej) komunikačnou praxou a aktuálnymi, prevažne ekonomicky motivovanými migračnými pohybmi slovenských, no i českých hovoriacich. Napokon, každý z jazykov má v susednej krajine štatút menšinového jazyka.

Jazykovým kontaktom medzi slovenčinou a češtinou sa zaoberalo množstvo teoretikov z rozličných spoločenskovedných a humanitných disciplín, medzi nimi celý rad domácich a zahraničných jazykovedcov. Prehľad lingvistických výskumov primárne domácej proveniencie podáva Zeman (2007) spolu s náčrtom tém, ktoré v rôznych obdobiach najviac pútali výskumnú pozornosť. Ťažisko sa prirodzene presúvalo od systémovo-kontrastívneho pohľadu k sociolingvistickej a komunikačno-pragmatickej optike, prípadne k nastoľovaniu otázok jazykovo-politickej povahy.

Za hodné osobitného zreteľa pre analýzu prezentovanú v tejto štúdiu možno pokladať okrem iných práce M. Nábělkovej. V jednej z novších štúdií, s názvom *The Czech and Slovak Communicative and Dialect Continuum: With and Without the Border* (2016) predstavuje historicky sa meniacu povahu politickej hranice medzi územiaми dnešného Česka, Moravy a Slovenska a v príčinných súvislostiach sleduje vývojové metamorfózy deliacej línie medzi západoslovenskými a východomoravskými jazykovými varietami. Konštatuje: „the Czech-Slovak situation represents the type of a constellation in which different but related standard languages are spoken on the two sides of the border.“ (Nábělková 2016: 141) Ďalej uvádza: „the present day situation [...] is marked by a continuous existence of the communicative practice of receptive bilingualism“ (Nábělková 2016: 142).

Zaujímavý výklad o vnímaní češtiny a slovenčiny podáva Dolník (2013: 127). Upozorňuje, že Slováci nevnímajú češtinu ako ktorýkoľvek cudzí jazyk, ale identifikujú jej blízkosť, nepravú cudzosť, resp. „necudzosť“. Dolník (2012) češtinu nazýva aj epijazykom a sprievodným jazykom, skryto prítomným pri používaní slovenčiny (cf. Dolník 2013: 127). V dôsledku toho možno podľa autora uvažovať o istej dispozícii na recepciu češtiny a objektívnej nastavenosti na jej apercepciu u hovoriacich s jazykovou kompetenciou v slovenčine.

Možno predpokladať, že receptívny bilingvizmus je v dvoch skúmaných jazykových spoločenstvách zastúpený asymetricky, t.j. že v súčasnosti je jeho miera nižšia u českých hovoriacich než u slovenských¹. Pokiaľ ide o úroveň receptívnej kompetencie používateľov jedného či druhého jazyka, táto nie je ani na jednej strane stopercentná. Naopak, v komunikačnej praxi je pozorovateľných mnoho kontaktných javov. V tejto súvislosti niektorí autori hovoria o semikomunikácii (Budovičová 1987; Sloboda 2004), semikomunikačnom šume (Nábělková 2008 a 2013) alebo o diglosnej komunikácii (Horecký 1995: 183), majúc na mysli takú formu interlingválnej komunikácie, pri ktorej dochádza

---

1 Nábělková (2013) tiež argumentuje, že vďaka väčšej príbuznosti jazykových variet miera porozumenia medzi hovoriacimi z územia Moravy a Slovenska je vyššia ako medzi Čechmi a Slovákmi.

k prepínaniu kódov vďaka veľkej blízkosti používaných jazykov a ich vzájomnej zrozumiteľnosti².

„A fundamental factor here is the mutual intelligibility or intercomprehensibility of Czech and Slovak, which is a natural basis for receptive bilingualism, i.e. the ability to understand messages in another language without being able to speak or write it, and hence the possibility of bilingual communication in which Czechs and Slovaks use their own languages in mutual communication without the need to resort to monolingual communication in Czech or Slovak or even in another language as a lingua franca.“ (Nábělková 2016: 165)

Prítomnosť receptívneho bilingvizmu sa všeobecne prijíma a skúsenostne potvrdzuje, hoci ju empiricky dokladá relatívne limitovaný počet domácich vedeckých prác. Uvedme badania uskutočnené tímom Studia Academica Slovaca (Pekarovičová 2013) a výskumy M. Sokolovej (1991a, 1991b, 1995, Sokolová et al. 2005). Pekarovičová (2013) predstavuje parametre výskumnej sondy zacielenej na testovanie receptívnej znalosti blízkeho jazyka a na pozitívny jazykový transfer. Uvádza: „hodnotenie receptívnych zručností v slovenčine u zahraničných bohemistov a naopak vedie k záveru, že rozhodujúcim faktorom efektívnosti osvojenia je aktuálna úroveň jazykovej kompetencie v cieľovom jazyku, teda v čase, keď sa adept začína zaoberať druhým jazykom.“ (Pekarovičová 2013: 169)

Kontrastívne porovnávanie slovenčiny a češtiny potvrdzuje, že kontaktové javy vznikajú na pozadí jazykových rozdielov, a to hlavne v lexike, menej v hláskosloví, tvarosloví a slovotvorbe (Sokolová 1995: 188). Sociolingvistický výskum (Sokolová 1991b), zameraný na zistenie komunikatívnej efektívnosti jazykových prostriedkov (kontaktové prvky a ich nekontaktové varianty) na základe frekvencie a charakteristiky na osi bežné/umelé/nenáležité viedol k vymedzeniu 4 skupín kontaktové a nekontaktové varianty (Sokolová 1995: 190) a k záveru, že situácia pasívneho bilingvizmu je k vzniku kontaktové javy priaznivá. Autorka uvádza: „Vysoká komunikatívna efektívnosť kontaktové varianty súvisí s ich komunikačnou funkčnosťou, ale aj nefunkčnosťou nekontaktové varianty.“ Doplná: „Dôležitým faktorom zvyšujúcim komunikatívnu efektívnosť kontaktové varianty je ich interlingválna a intralingválna zhoda.“ (Sokolová 1995: 200). Precízny autorkin komentár k početným skúmaným kontaktové javom na všetkých úrovniach jazykového systému a opis ich fungovania v komunikačnej praxi predstavuje mimoriadne cenný zdroj pre nadväzujúce badanie v tejto oblasti.

2 Pojem semikomunikácia zároveň odkazuje na komunikáciu s parametrom neúplnosti, nie nutne s negatívnou konotáciou.

3 Význam komparatívnych pohľadov na slovenčinu a češtinu a iné jazykové dvojice v rámci skupiny západoslovanských jazykov

Súčasnú komparatívnu a kontrastívnu štúdiu jazykových systémov slovenčiny a češtiny v širšej (typologickej, genetickej či areálovej) perspektíve vychádza z jazykovedných prác publikovaných už od 19. storočia (výberový prehľad podáva Nábělková 2016: 158).

Z aktuálnych výskumov reagujúcich na spoločenské výzvy presadzujúce plurilingválne komunikovanie a jazykové štúdium i inšpiráciu nám blízkym a v oblasti didaktiky interkomprehenzie podstatným romanofónnym európskym vedeckovýskumným kontextom venujeme pozornosť prácam francúzskeho slavistu P. Pognana.

V štúdiu *Pour une approche multilingue des langues* (2008) Pognan argumentuje v prospech štúdia jazykových systémov a ich variácií. Takéto štúdium je prínosné, keď cieľový jazyk nie je dostatočne dokumentovaný, keď chceme lepšie porozumieť jeho štruktúre alebo keď viaceré jazyky využívajú rovnaké písmo. Potrebu prehlbovať poznatky v oblasti diachrónnej aj synchronnej kontrastívnej jazykovedy ilustruje okrem iného aj na príklade češtiny a jej vzťahu k slovenčine. Tieto dva jazyky tvoria podsystem v skupine západoslovanských jazykov podobne ako ďalšie blízke jazykové dvojice, t.j. horná lužičtina/dolná lužičtina a poľština/kašubčina (Pognan 2008: 146). Autor na príklade kontrastívnej analýzy slovenských a českých adjektívnych koncoviek ukazuje transparentnosť a prediktabilitu foriem českých adjektív v opozícii k nejednoznačnosti interpretácie niektorých slovenských adjektívnych a adverbialných foriem v akontextových pozíciách v písanom texte. V perspektíve kontrastívneho štúdia jazykového systému češtiny a hornej lužičtiny majú podobnú výpovednú hodnotu okrem iného príklady týkajúce sa metatézy. Prezentované prípady rozdielov a podobností medzi dvojicami jazykov poukazujú na komplexný charakter jazykového systému češtiny v porovnaní s inými západoslovanskými jazykmi a zároveň na predpoklady češtiny byť relatívne zrozumiteľnou pre používateľov iných západoslovanských jazykov. Ukazujú tiež na význam kontrastívneho a historickogramatického štúdia pre multilingválnu výučbu (spoznávanie skupiny príbuzných jazykov) a zároveň pre automatickú počítačovú analýzu textu.

Vo viacerých prácach (Pognan 2010; Boudard, Pognan 2007 a i.) sa akcentuje možnosť sprístupňovať jazykové poznatky prostredníctvom zobrazení gramatických paradigiem vychádzajúcich z databáz informácií o (západoslovanských) jazykoch zhromaždených na základe všeobecnej deskripcie systému slovanských

jazykov. Takéto prostriedky umožňujú podporu vzájomnej zrozumiteľnosti jazykov a facilitujú aplikácie do oblasti plurilingválnej didaktiky.

4 Výskum receptívneho bilingvizmu slovenských respondentov vo vzťahu k češtine so zameraním faktor kontextovej predikcie

4.1 Ciele a parametre výskumnej sondy

Vo výskumnej sonde bola využitá precizovaná metodológia hodnotenia písomnej recepcie v príbuznom jazyku. Metodologickým nástrojom bol dotazníkový test zameraný na čítanie s porozumením. Nosnou časťou testu, realizovaného prezenčnou formou, bolo prečítanie a porozumenie nasledujúceho textu v českom jazyku v rozsahu 92 slov³:

Puntíky působí něžně a žensky. Módní jsou každý rok, takže **je** můžete nosit **pořád**. **Letos** puntíky zaplavily obchody a jsou pořádně trendy! Vezměte si obyčejné tričko a přidejte sukni s puntíky nebo **si poříd'te** puntíkaté šaty a noste je s jednoduchými doplňky. Pro odvážnější jsou tu i netradiční kombinace, které vzniknou, když spojíte puntíky s něžnými květy nebo **třeba** s hravými proužky. Určitě vznikne **neotřelý** a stylový outfit. Pokud se vám puntíky líbí **pouze** na menších plochách, kupte si doplňky, které jsou jimi **poseté**. Puntíkatá kabelka, boty nebo silonky oživí vaše **vzezření**.

(Upravené podľa <http://www.24zpravy.com/magazin/puntikata-moda-inspirujte-se-jak-nosit-tento-nestarnouci-trend/184758-zpravy>).

Text na porozumenie bol napísaný v spisovnej češtine, mal všeobecné zameranie a neobsahoval odbornú slovnú zásobu. Okrem neho bola to testu zaradená aj osobitná séria izolovaných výrazov na porozumenie.

Globálne porozumenie textu i lokálne (detailné) porozumenie vybraným slovným spojeniam sa overovalo prostredníctvom identifikácie ekvivalentov slov v slovenskom jazyku. Ako je naznačené, medzi prvkami, ktorých porozumenie sa testovalo, boli na jednej strane kontextovo zapojené výrazy, na druhej strane akontextové prvky prezentované respondentovi formou zoznamu izolovaných slov. V oboch skupinách sa vyskytovali prevažne plnovýznamové, ale pri kontextovo zapojených slovách i neplnovýznamové slová s rozličnou (pri kontextovo zapojených slovách) alebo rovnakou (pri slovách bez kontextu) slovnodruhovou príslušnosťou. Pri kontextovo zapojených výrazoch (séria výrazov vybraných z textu) výber zahŕňal aj

3 Slová, ktorých porozumenie sa testovalo, sú zvýraznené hrubým písmom.

potenciálne problémové prvky z dôvodu nižšej frekventovanosti v komunikácii alebo formálnej podoby so slovenským slovom v kontraste so sémantickou diferenciou. Desať výrazov ponúknutých bez kontextu obsahovalo typické „zradné slová“, teda výber báзовých 10 slov, ktoré sú slovenským hovoriacim známe, no často problémové z hľadiska porozumenia a identifikácie správneho ekvivalentu.

V predchádzajúcich testovaniach podobného charakteru (Chovancová et al. 2017; Chovancová et al. 2018), ktorých predmetom bolo porozumenie románskym jazykom u hovoriacich s materinským jazykom slovenským, bola využitá obdobná metodológia. Na rozdiel od týchto výskumov, v aktuálnom výskume slovenčiny a češtiny bolo využité aj zisťovanie metajazykových reprezentácií a koncept pomocných slov (Castagne 2007 ich nazýva *mots ponts*), prevzatý z didaktiky interkomprehenzie. Pomocné slovo je slovo z materinského jazyka alebo cudzieho jazyka (väčšinou iného než cieľový jazyk, ktorému sa respondent/učiaci sa usiluje porozumieť), ktoré vďaka svojej formálnej a/alebo sémantickej príbuznosti s netransparentným výrazom z cieľového jazyka pomôže respondentovi spriežračniť význam pôvodne nezrozumiteľného slova. Ako pomocné slovo pri objasňovaní významu francúzskeho slova *mer* (angl. *sea*, slov. *more*) môže napríklad anglofónnemu hovoriacemu poslúžiť anglické adjektívum *maritime*, formálne aj sémanticky zhodné s francúzskym adjektívnym tvarom *maritime*. Podobne sa možno domnievať, že české slovo *puntík* by malo byť pre hovoriacich bez ohľadu na ich materinský jazyk zrozumiteľné vďaka asociácii s nemeckým *punkt*, prípadne anglickým *point* alebo francúzskym *point*.

Špecifickým cieľom výskumu receptívneho bilingvizmu slovenských respondentov vo vzťahu k češtine bolo zistiť dôležitosť jazykového kontextu pri recepcii a overiť schopnosť respondentov tento kontext aktívne využívať pri predikcii významov v texte. Základným predpokladom bolo, že jazykový kontext ako jeden z významných faktorov facilitujúcich recepciu je v konkurenčnom alebo synergickom vzťahu s ďalšími faktormi, akými sú miera priameho kontaktu s cieľovým jazykom, typologická a genetická charakteristika materinského jazyka a miera jeho príbuznosti s cieľovým jazykom a napokon celková komunikačná kompetencia v cudzích jazykoch. Zámerom výskumu bolo aj získať indície pre pochopenie povahy vzťahov medzi jednotlivými faktormi.

Pri testovaní miery zručností v oblasti recepcie písaného textu sa uplatňuje postup objasňovania diferenčnej lexiky a analýza využitia bivalentných a paralelných slov v synonymických radoch (cf. Nábělková 2013). Tieto fenomény možno pozorovať aj v prirodzenej komunikácii v situácii jazykového kontaktu, kde patria k základným pragmaticko-komunikačným stratégiám využívaným na prevenciu nedorozumení a komunikačných šumov. Zistenia z dotazníkového testovania je vhodné ďalej konfrontovať s výskumom ústnej komunikácie.

4.2 Jazyková výbava respondentov

Do výskumnej minisondy sa zapojilo 85 respondentov. Boli to študenti technickej univerzity zapísaní v odboroch ekológia a ochrana biodiverzity, environmentálny manažment, forenzná a kriminalistická environmentalistika, ochrana a využívanie krajiny, environmentálne inžinierstvo, dizajn nábytku a interiéru, ekonomika a manažment podnikov drevospracujúceho priemyslu, tvorba a konštrukcia nábytku a protipožiarna ochrana a bezpečnosť, lesníctvo. U týchto študentov a študentiek nefilologických odborov nebol výrazný predpoklad zvýšeného záujmu o cudzie jazyky ani rozvinutého individuálneho plurilingvizmu. Pred testovaním receptívnej kompetencie v češtine sa uskutočnilo mapovanie komunikačných kompetencií respondentov na základe deklarovania samotnými respondentmi svojej vlastnej úrovne ovládania rôznych cudzích jazykov.

Mieru ovládania cudzích jazykov respondenti označovali výberom úrovne podľa Spoločného európskeho rámca pre jazyky (A1 až C2). Tento spôsob sebahodnotenia nepovažujeme za problematický, pretože respondenti sa s ním stretávajú celoživotne v inštitucionalizovanej výučbe cudzích jazykov. Prevažná väčšina respondentov (84) deklarovala ovládanie jedného cudzieho jazyka (angličtiny) na pokročilej úrovni. Druhým najčastejšie ovládaným cudzím jazykom bola nemčina. Jej znalosť, priemerne na úrovni A2, deklarovalo 53 respondentov (62 %). Tretím najčastejšie ovládaným cudzím jazykom bola ruština, priemerne na pomiedzi A1 a A2, pričom jej znalosť deklarovalo 18 respondentov (21 %). Respondenti uvádzali aj znalosť francúzskeho jazyka (18 %) na základnej úrovni A1 a poľského jazyka (18 %) na hraničnej úrovni medzi A1 a A2, sporadicky španielčiny a taliančiny (priemerne A1 u 9 %, resp. 8 % respondentov). V izolovaných prípadoch respondenti uviedli, že ovládajú maďarský jazyk (3 respondenti), rómsky jazyk (1 respondent) a holandský jazyk (1 respondent). Niektorí respondenti považovali za vhodné pri výpočte ovládaných cudzích jazykov uviesť aj češtinu (11 prípadov, t.j. 13 %).

Materinským jazykom u 83 respondentov bola slovenčina, u zvyšných 2 respondentov maďarčina.

Zámerom pri podrobnom mapovaní počtu ovládaných cudzích jazykov a zároveň úrovni ich ovládania bolo vytvoriť obraz o jazykovej „výbave“ či „vybavenosti“ respondentov (fr. *bagage linguistique*), t.j. o ich jazykových vedomostiach a o ich poznatkoch o jazykoch, ktoré im môžu byť nápomocné pri hľadaní paralel, kontrastov a asociácií uľahčujúcich proces porozumenia. Vzájomný vzťah počtu ovládaných cudzích jazykov a sumy úrovni ich ovládania stanovenej kumulatívne súčtom bodových hodnotení (A1 – 1 bod, A2 – 2 body, ... C2 – 6 bodov) však nie je jednoznačný. V prípadoch respondentov s predpokladanou veľmi dobrou

jazykovou výbavou (vyjadrenou vysokým kumulatívnym súčtom úrovní ovládania jazykov) sa ukazujú dva modely jej konštruovania: vertikálny (menší počet ovládaných jazykov, ale vyššia úroveň ich ovládania) alebo horizontálny (väčší počet ovládaných jazykov, ale nižšia úroveň ich ovládania).

Naše chápanie pojmu jazyková výbava má spojitosť s chápaním konceptov jazykového podvedomia, jazykového povedomia a jazykového vedomia, ktoré predkladá Dolník (2013: 128-129) opierajúc sa o práce Horeckého (1991) a Bühlera (1939). Jazykové podvedomie sa chápe ako sústava jazykových inštinktov, eventuálne ako vrozená univerzálna gramatika podmieňujúca osvojovanie si prirodzených jazykov. Jazykové povedomie znamená neuvedomované, automatizované poznanie jazykov osvojené v jazykovej praxi. Napokon jazykové vedomie je súhrnom jazykových vedomostí získaných štúdiom alebo vedomou reflexiou.

4.3 Výsledky overovania úrovne lokálneho porozumenia

V nasledujúcom predstavíme výsledky overovania lokálneho porozumenia. Predmetom bolo 10 kontextovo zapojených výrazov (*je, letos, neotřelý, pořád, pořídte si, poseté, pouze, puntíky, třeba, vzezření*) a 10 akontextových výrazov (*čáp, důl, hřebík, kapsa, krocan, límec, pecka, stávka, svačina, závody*).

Respondentmi navrhnuté slovenské ekvivalenty boli hodnotené z hľadiska vhodnosti na stupnici od 0 do 5 bodov nasledovne:

- 5 bodov – sémanticky vhodný ekvivalent v správnom gramatickom tvare (napr. čes. *poseté* – slov. *posiate*),
- 4 body – sémanticky vhodný ekvivalent v nesprávnom gramatickom tvare (napr. čes. *puntíky* – slov. *bodka*),
- 3 body – sémanticky menej vhodný alebo nevhodný ekvivalent s prípadným identifikovateľným pozitívnym transferom alebo ekvivalent so spoločnou sémou/sémami so správnym ekvivalentom (napr. čes. *čáp* – slov. *orol*),
- 2 body – sémanticky nevhodný ekvivalent s identifikovateľným negatívnym medzijazykovým transferom (napr. čes. *je* – slov. *papá*),
- 1 bod – sémanticky nevhodný ekvivalent bez identifikovateľnej motivácie (napr. čes. *krocan* – slov. *malé dieťa*),
- 0 bodov – absencia ekvivalentu (ďalej označujeme ako „nulový ekvivalent“).

Úloha na porozumenie kontextovo zapojeným výrazom bola v teste formulovaná spôsobom, ktorý uvádza tabuľka 1. Zadanie okrem lingvistickej kompetencie výrazným spôsobom aktivizuje aj metajazykovú kompetenciu respondenta

požiadavkou na vlastnú detailnú reflexiu oporných bodov pri porozumení (t. j. pomocné slovo, doplnkovo aj zavádzajúce slovo, pomocný jazyk, prihliadnutie na jazykový kontext slova), a to i za cenu zvýšenej intelektuálnej aj časovej náročnosti zostavovania odpovede pri testovaní.

Tabuľka 1. Formulácia úlohy na lokálne kontextové porozumenie.

Č.	České slovo	Slovenský ekvivalent	Pomohlo mi: A. kontext článku B. slovo z iného jazyka C. oboje D. ani jedno	Pomohlo mi tento jazyk	Pomohlo mi toto slovo	Zavádzajúce slová
	stylový	štýlový	B	slovenčina angličtina	štýl style, stylish	
	pokud	pokiaľ, ak	C	čeština	kudy, dokud	pokus
	líbí se	páči sa	A	slovenčina	ľúbi sa mi	ľúbiť (<i>niekoho</i>)
1	puntíky					
2	je					
3	pořád					
4	letos					
5	poříd'te si					
6	třeba					
7	noetřelý					
8	pouze					
9	poseté					
10	vzezření					

Každý navrhnutý ekvivalent bol hodnotený podľa frekvencie v testovanej vzorke a podľa vhodnosti. Ekvivalent (prípadne ekvivalenty), ktoré sme hodnotili plným počtom (5) bodov, považujeme zhodne s dostupnými lexikografickými dielami za najvhodnejšie. V sériách ekvivalentov priradených k českým výrazom v tabuľke 2 sú vyznačené hrubým písmom.

V tabuľke 2 sa uvádzajú kontextovo zapojené výrazy (slová z prečítaného textu) v poradí podľa zrozumiteľnosti, s doplnením najčastejšie uvádzanej pomôcky

pri porozumení (prečítaný kontext; pomocné slovo bez ohľadu na jeho výskyt alebo absenciu v čítanom texte; kontext aj pomocné slovo; ani kontext, ani pomocné slovo). V poslednom stĺpci tabuľky je uvedená úplná séria navrhnutých foriem ekvivalentov pre východiskové české slovo. Znakom * sú označené gramatické formy.

Tabuľka 2. Porozumenie kontextovo zapojeným výrazom.

Č	Lexéma	Priem.	Pomôcka	Ekvivalenty
1	pořád (adv.)	4,76	D	stále, vždy
2	pouze (part.)	4,44	D	iba, len , napríklad, teraz, jedine, práve
3	poříd'te si (v.)	4,42	D	zožeňte si, *zožente si, *zožente, *zohnajte si, *zohnite si, zabezpečte si, *poriadte si, obstarajte si, zaobstarajte, zaobstarajte si , *zaobstarajtie, zaobstarat' si, zaobstarat', zaobstaraj si, zastarajte si, obstarajte, kúpte, kúpte si, kúpte si, zadovážte si, zoberte si, kúpiť si, zohnať si, *zariadte si, zariad'te si, zadovážit', zadovážte, zadovážit', *zariadit si, *prídte, vybavte si, spravte si, zabezpečte, pripravte si, zaopatrte
4	letos (adv.)	4,41	D	dnes, tohto roku, *tohto roku, tento rok , *tentorok, teraz, minulý rok, minulé (?), v tejto dobe, roky, v tomto roku, leto, tohtoročne
5	poseté (particip.)	4,33	D, A	zasiate, preplnené, posypané, posiate , *posiaté, postate (?), posiaty, potlačené, pokryté
6	puntíky (s.)	3,96	D	guličky, bodky , bodka, gulička, gombíky, gombík
7	třeba (part.)	3,94	D	trebárs, alebo, alebo aj, alebo napríklad, možno, napríklad, napr., treba, je potrebné, povedzme
8	je (pron.)	3,34	A	ich , je, papá, existuje, sú
9	neotřelý (adj.)	2,16	A	neskúsený, neobvyklý , neopozeraný , nevtieravý, výnimočný, neotrepaný, neobyčajný, nenútený, neokukaný, neotrelý, *neotrelý, nie nudný, nevšedný , *nevýde z módy, neopakovaný, nezvyčajný, nezvyklé, zaujímavý, *neobyčajní, nenásilný, nenútený
10	vzezření (s.)	2,01	A	vzkriesenie, obklopený (?), zovňajšok , vzor, výzor , *vízor, vzhľad , vzhliadnutie
		3,77	D	

V tabuľke 3 figurujú slová ponúknuté respondentom na porozumenie bez uvedenia kontextu. Táto úloha neobsahovala metajazykovú zložku. Respondenti sa nevyjadrovali k tomu, čo ich priviedlo k (podľa nich) správne ekvivalentu a nešpecifikovali ani pomocné slová. Predpokladala sa známosť východiskových slov, ale zároveň „zradnosť“ niektorých z nich v zmysle ich formálnej podobnosti s významovo nekorešpondujúcimi slovenskými slovami.

Tabuľka 3. Porozumenie akontextovým výrazom.

Č.	Lexéma	Priem.	Ekvivalenty
1	Svačina	4,56	desiata , jedlo, jest', (keksík), obed, raňajky, *ranajky
2	Čáp	4,30	bocian , *bocián, čap, čep na aute, orol
3	Hřebík	4,18	klinec , špendlík, hriva, hrebeň, klinček, *kliniec
4	Kapsa	4,08	vrecko , taška, kapsa, ruksak, kapsula, kabelka, kabela
5	Krocán	4,08	moriak , morka, malé dieťa, kačica
6	Závody	4,01	preteky , *pretek, závody, firmy, súťaž, továrne, fabrika
7	Pecka	3,36	kôstka , super, bomba, rana, pecka, *kvôstka, *kvostka, slivka, yass bitch (?), pec, odznak, hit, veľmi dobre, sila, „pecka“
8	Límeč	3,18	golier , límeč, límeč na košeli, *límeč, líce, kravata, strana
9	Dŭl	3,11	baňa , dol, lom, štôlna, jama, diel, šachta, bane, jaskyňa, *dlhšie, dole
10	Stávka	1,8	štrajk , stávka, *stavka, sádzka, protest, vzbura, losovať
Priem.		3,67	

Celková priemerná úspešnosť v lokálnom porozumení je 74,6 %. Priemerná úspešnosť v stanovovaní ekvivalentov pri kontextovo zapojených výrazoch je 75,4 %, pri výrazoch bez kontextu 73,8 %.

Korelácia medzi rozsahom jazykového portfólia a celkovou úspešnosťou v porozumení je vyjadrená koeficientom 0,1, teda veľmi nízka.

Variantnosť sérií ekvivalentov pre jednotlivé výrazy možno vyjadriť súčtom $N+1$, kde N označuje počet navrhnutých ekvivalentov okrem nulového ekvivalentu a číslovka 1 odkazuje na výskyt nulového ekvivalentu v sérii. Podľa variantnosti sa nami sledované výrazy usporadúvajú *pořidte si* (36+1); *neotřelý* (20+1); *pecka* (15+1); *letos* (13+1); *dŭl*, *třeba* (každý po 11+1); *poseté* (9+1);

vzezření (8+1); *puntíky*, *límeč*, *svačina*, *stávka*, *kapsa*, *závody* (každý po 7+1); *hřebík* (6+1); *je* (5+1); *krocán* (4+1); *pořád* (2+1). Výrazy *pořídte si* a *neotřelý* vykazujú najvyššie počty ekvivalentov. Najčastejšie navrhnutým ekvivalentom slova *neotřelý* bol pritom nulový ekvivalent (42 výskytov). Nulový ekvivalent je najfrekvencovanejší aj pri slove *vzezření* (48)⁴. Pri slove *stávka* je najčastejšie navrhnutý nesprávny ekvivalent *stávka* (48) alebo *stavka* (7), ďalej nulový ekvivalent (19). Výrazy *vzezření*, *neotřelý*, *stávka* a z istého hľadiska aj *pořídte si* preto hodnotíme ako najproblematickejšie na porozumenie z nami skúmanej vzorky. Tri z týchto štyroch výrazov sú pritom respondentom ponúknuté v kontexte, len jeden bez kontextu. Usudzujeme, že v našej sonde sa nepreukázal pozitívny vplyv kontextovej zapojenosti na porozumenie ani špecificky pri menej frekvencovaných výrazoch. Žiadnemu z 20 sledovaných výrazov neporozumeli všetci respondenti, o čom svedčí prítomnosť nulového ekvivalentu v každej sérii.

K variantnosti sérií ekvivalentov ešte uvádzame príklad slova *pecka*, pri ktorom sa séria 15+1 ekvivalentov rozdeľuje na 2 skupiny podľa toho, či respondent uvažoval o základnom alebo o prenesenom význame slova. K základnému významu bol najčastejšie navrhnutý ekvivalent *kôstka* (34) s variantmi *kvôstka* (2) a *kvostka* (1) a v jednom prípade aj ekvivalent *slivka*. K prenesenému, hovorovému významu sa vzťahuje početnejšia skupina ekvivalentov: *bomba* (6), *rana* (4), *super* (3), *pecka* (2), *hit* (2), „*pecka*“ (1), *silá* (1) a *veľmi dobre* (1). Celkový výpočet dopĺňa ešte ekvivalent *pec* (1), navrhnutý pravdepodobne iba na základe formálnej podoby; ekvivalenty, pri ktorých je problematické identifikovať motiváciu *odznak* (1) a *yass bitch* (1); a relatívne početne zastúpený nulový ekvivalent (24).

Série ekvivalentov sú priestorom, v ktorom možno jasne sledovať prítomnosť kontaktných javov v zmysle formálnej aj významovej medzijazykovej interferencie. Vo viacerých prípadoch ide o negatívny transfer, vedúci k voľbe nevhodného ekvivalentu. Takým je napríklad slovo *pretek* v singulari, navrhnuté ako ekvivalent českého *závody*, pri ktorom konštatujeme nesúlad gramatickej kategórie čísla voči východiskovému slovu, ale aj voči gramatickej norme spisovnej slovenčiny. Iný prípad negatívneho transferu predstavuje slovo *vzhliadnutie* navrhnuté ako ekvivalent slova *vzezření* (podobne čes. *čáp* – slov. *čep*, *čap*; čes. *hřebík* – slov. *hrebeň* a pod.). Respondent pravdepodobne bral do úvahy iba formálnu stránku českého výrazu, význam mu ostal nejasný napriek kontextovej zapojenosti. Vyskytli sa aj úplné prevzatia českého slova, napríklad čes. *límeč* – slov. *límeč*. Ďalšie prípady negatívneho transferu boli podmienené

4 Ďalej v zátvorkách uvádzame počty výskytov.

nesprávnou významovou interpretáciou formy českého slova, napr. čes. *důl* – slov. *dlhšie (zodpovedajúci spisovný tvar je *dlhšie*), *dole*, *diel*. Niektoré ekvivalenty boli navrhnuté na základe existencie slovenského slova s rovnakou formou, ale odlišným významom (tzv. zradné slová), napríklad čes. *kapsa* – slov. *taška*.

Ako vidieť v prehľadoch vyššie (tab. 2 a 3), pri určovaní ekvivalentov sa stretávame aj s odchýlkami od ortografickej normy spisovnej slovenčiny vrátane vynechávania diakritiky. V týchto prípadoch je k dispozícii najmä interpretácia možného vplyvu zvyklostí z elektronickej komunikácie.

Metajazykovo a autoreflexívne orientovaný komponent úlohy bolo možné hodnotiť iba u časti respondentov. Časť z nich naň totiž, v súlade s očakávaním, nereagovala. Dôvodom mohla byť časová náročnosť a komplexnosť zadania, ale aj netypickosť úlohy a chýbajúca skúsenosť s autoreflexiou takéhoto typu, resp. nedostatočný organizačný rámec pre jej vypracovanie. Kvantitatívne i kvalitatívne obmedzené hodnotenie ostáva preto v tomto prípade v bázovej rovine a orientuje sa na dominantne uvádzané pomocné faktory pre porozumenie jednotlivým východiskovým českým slovám⁵. Pripomeňme, že tieto faktory identifikujeme iba pri kontextovo zapojených slovách. Najčastejšie boli uvádzané 2 pomocné faktory: D – ani jazykový kontext, ani pomocné slovo a A – jazykový kontext. Faktor D prevažoval pri slovách *pořád*, *pouze*, *pořid'te si*, *letos*, *puntíky*, *třeba*, čo predstavuje 6 najzrozumiteľnejších sledovaných kontextovo zapojených slov. Predpokladáme, že porozumenie tu bolo umožnené jednoducho známosťou uvedených českých slov slovenským respondentom a dostatočnou mierou poznatkov o jazykovom systéme češtiny. Particípium *poseté* bolo zrozumiteľné rovnakou mierou vďaka kontextu a vďaka skúsenosti s češtinou a znalosti jej morfológie. Pri zvyšných troch skúmaných výrazoch – *je*, *neotřelý*, *vzezření* – respondenti ako dominantnú stratégiu pre porozumenie uvádzajú využitie jazykového kontextu. Vzhľadom na to, že ide o tri pre našich respondentov najmenej zrozumiteľné slová, prínos jazykového kontextu pre porozumenie slov je otázný, skôr nízky. Ide pritom o menej frekventované slová (*neotřelý*, *vzezření*) a o slovo, ktoré je nositeľom výraznej odlišnosti od slovenčiny (*je*). Napriek tomu sa respondenti o kontext nedokázali dostatočne účinne oprieť.

5 Kvantitatívno-kvalitatívna analýza pomocných a zavádzajúcich slov bude vzhľadom na svoj rozsah a povahu predmetom osobitnej štúdie.

5 Záver

Sociologická minisonda do oblasti jazykového kontaktu slovenčiny a češtiny, osobitne do sféry porozumenia písanému textu, ukázala, že v prípade blízkych jazykov je rozhodujúce poznanie cieľového jazyka získané skúsenosťou prostredníctvom priameho kontaktu hovoriaceho s týmto jazykom. Výsledkom tejto skúsenosti je aj istá suma vedomostí o jazykovom systéme a vybudovaná receptívna zručnosť. Úloha jazykovej výbavy hovoriaceho je druhoradá, rovnako ako vplyv jazykového kontextu. Tieto faktory sú pravdepodobne významnejšie pri porozumení vzdialenejším jazykom alebo jazykom z rôznych jazykových rodín. Výskum zároveň potvrdil dôležitosť frekvencie jazykových prvkov ako faktor uľahčujúci porozumenie.

Štúdium bohatej a efektívnej jazykovokontaktovej komunikačnej praxe vedie k poznaniu, že rôznorodé (pravdepodobne nielen receptívne) komunikačné kompetencie hovoriacich je žiaduce považovať za základ pre aktívne rozširovanie vedomostí o jazykoch. Je dobré upriamovať pozornosť hovoriacich na synchronne či diachronne interlingválne súvislosti a dávať im návody ako tieto spojivá samostatne odкрývať i tam, kde zdanlivá miera zrozumiteľnosti inojazykových komunikátov sa javí nízka. Jazykoveda a jej poznatky sú z tohto hľadiska mimoriadne prínosné nielen pre základný vedecký výskum, ale aj pre aplikované vedy o jazyku, medzi nimi pre plurilingválnu didaktiku.

Zoznam bibliografických odkazov

- Boudard, Patrice, Patrice Pognan, 2007: *Développement d'approches convergentes pour un accès à un multilinguisme étranger*. (un pour tous, tous pour un). Príspevok prezentovaný na konferencii Diálogos em Intercompreensão v Lisabone.
- Budovičová, Viera, 1987: Semikomunikácia ako lingvistický problém. *Studia Academica Slovaca*, vol. 16, 49-66.
- Bühler, Karl, 1939: *Nástin duševního vývoje dítěte*. Praha: Československa grafická unie.
- Castagne, Eric, 2007: *Les enjeux de l'intercompréhension – The stakes of intercomprehension*. Collection ICE 2. Reims: Epure.
- Chovancová, Katarína, Vlasta Křečková, Monika Zázrivcová, 2017: Néologie en situation de communication exolingue. *La renovación léxica en las lenguas románicas: proyectos y perspectivas* Murcia: Universidad de Murcia, Servicio de publicaciones, 337-352.

- Chovancová, Katarína, Lucia Ráčková, Monika Zázrivcová, 2018: L'Intercompréhension: un outil, une piste, un défi. Eid, Cynthia, Annick Englebert, Geneviève Geron (eds.): *Français, langue ardente*. Actes du XIVe congrès mondial de la FIPF. Volume V. Le français pour et par la diversité et l'éducation plurilingue et interculturelle. Fandène: FIPF, 93-100.
- Dolník, Juraj, 2012: *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram.
- Dolník, Juraj, 2013: Čeština ako necudzí jazyk v slovenskom prostredí. *Studia Academica Slovaca*, vol. 42, 127-138.
- Horecký, Ján, 1991: Jazykové vedomie. *Jazykovedny časopis*, 42, č. 2, 81-88.
- Horecký, Ján, 1995: Slovensko-česká diglosná komunikácia. *Sociolinguistica slovaca* 4, 183-187.
- Nábělková, Mira, Marián Sloboda, 2008: Česko-slovenská komunikácia: semi-komunikácia, bivalentnosť a reflexia vzájomnej zrozumiteľnosti češtiny a slovenčiny. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 156-165.
- Nábělková, Mira, 2013: Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu. *Studia Academica Slovaca*, vol. 42, 139-168.
- Nábělková, Mira, 2016: The Czech and Slovak Communicative and Dialect Continuum: With and Without the Border. Kamusella T., Nomachi M., Gibson C.: *The Palgrave Handbook of Borders, Identity and Language in the Modern Slavic World*. London: Palgrave Macmillan, 140-184.
- Pekarovičová, Jana, 2013: Ako rozumejú zahraniční slovakisti češtine a zahraniční bohemisti slovenčine. Projekt receptívnej znalosti blízkeho jazyka. *Studia Academica Slovaca*, vol. 42, 169-180.
- Pognan, Patrice, 2008: Pour une approche multilingue des langues. *Les Nouveaux Cahiers franco-polonais*, n° 7, 143-161.
- Pognan, Patrice, 2010: Enseignement multilingue des langues slaves de l'Ouest pour un public francophone (réduire l'espace entre les langues). Príspevok prezentovaný na konferencii Francontraste 2010 v Záhrebe.
- Sloboda, Marián, 2004: Slovensko-česká (semi)komunikace a vzájemná (ne)rozumiteľnosť. *Čeština doma a ve světě*, vol. 12, 208-220.
- Sokolová, Miloslava, 1991: *Český jazyk (Diferenčné javy a cvičenia)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika.
- Sokolová, Miloslava, 1995: České kontaktné javy v slovenčine. *Sociolinguistica slovaca*, vol. 1, 188-206.

- Sokolová, Miloslava, 1999: Komunikačná efektívnosť českých kontakto-
vých javov v súčasnej slovenčine. Patráš, V., P. Odaloš (eds.): *Všeobecné
a špecifické otázky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Pedago-
gická fakulta, 232-242.
- Sokolová, Miloslava, Květoslava Musilová, Daniela Slančová, 2005: *Slovenčina
a čeština: synchronne porovnanie s cvičeniami*. Bratislava: Univerzita
Komenského.
- Zeman, Jiří, 2007: K výzkumu vztahu češtiny a slovenštiny (přehled hlavních
témat posledních patnácti let). *Jazykovědné aktuality XLIV* (2007),
zvláštní číslo, 6-26.

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС (СЛАВИСТА)

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjajsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro

vzájemné porozumění

Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlsczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Wzôjné rozmienié kaszëbszczégò i pòlsczégò jãzëka

Hanna Makurat-Snuzik (Gdańsk)

Povzetek

Kašubi dandanes na splošno dobro razumejo poljščino, medtem ko Poljaki ne morejo vedno razumeti kašubščine. Lahko razumejo polonizirana južna kašubska narečja, severna narečja tega jezika pa so zanje pogosto nerazumljiva zaradi številnih fonetičnih in leksikalnih arhaizmov. Poljakom je tudi težko razumeti literarni kašubski jezik, v katerem je veliko umetno ustvarjenih oblik, besedišče pa je vzeto iz različnih kašubskih narečij. Standardna kašubščina je tako nerazumljiva tako Poljakom kot tudi Kašubom, ki poznajo le eno od narečnih variant kašubščine. Poleg tega razumevanje govorjene kašubščine otežuje razmeroma veliko število nemških izposojenk. Zdi se tudi, da so pisana kašubska besedila lažja za razumevanje od govorjenih. Kljub zgoraj omenjenim razlikam imata poljščina in kašubščina veliko skupnega. Oba jezika imata vse značilnosti zahodnoslovanskih jezikov in nekatere poteze lehitskih jezikov. Podobnosti ne izvirajo le iz skupnega izvora, temveč tudi iz jezikovnih stikov. Po eni strani Poljaki pogosto ne razumejo kašubščine, po drugi strani pa je bil status kašubščine kot samostojnega jezika dolga leta pod vprašajem prav zaradi številnih podobnosti s poljščino.

Ključne besede: kašubščina, poljščina, medsebojno razumevanje, literarni jezik, narečje

Abstract

The Polish language is currently widely understood by Kashubs, while Poles are not always able to understand the Kashubian language. They may understand the Polonized southern Kashubian dialects, while the northern dialects of this language are usually incomprehensible to them because of the numerous phonetic and lexical archaisms in these dialects. It is also difficult for the Poles to understand the literary Kashubian language, in which there are numerous forms artificially created and vocabulary taken from various Kashubian dialects. Furthermore, standard Kashubian may be incomprehensible not only for Poles, but also for Kashubs who know only one dialect variant of the Kashubian language. Moreover, quite a large number of borrowings from German may make it difficult to understand the speech of Kashubians. It also seems that Kashubian written texts can be easier to understand than spoken texts. Despite the differences mentioned above, the Kashubian and Polish languages have much in common. Both of these languages have all the qualities of the West Slavic languages, and also features of the Lechitic languages. The similarities result not only from the genetic relationship, but also from linguistic contacts. On the one hand Poles often do not understand the Kashubian language, on the other hand the status of Kashubian has been questioned for many years because of its numerous similarities with Polish.

Keywords: the Kashubian language, the Polish language, mutual understanding, literary language, dialect

1 Wprowadzenie

Téma wzdójnégò rozmieniò kaszëbiznë i pòlaszëznë nie òsta donądkã wjimmno òbrobionò w nõùkòwëch òpròcowaniach. Merk na sprawã nierozmieniò przez Pòlòchów kaszëbsczi mòwë a pisënkù dół Alfred Majewicz w artiklu pt. *Kashubian Choices, Kashubian Prospects: a Minority Language Situation in Northern Poland*, pisząc: “Spoken Kashubian seems incomprehensible to an untrained Polish ear, and difficulties with written texts, although varying according to the text, are also substantial” (Majewicz 1996: 42). Ten sòm badëra dół bòczënk, że przedolmaczenié przez Lecha Bądkòwsczégò w 1964 r. na pòlsczi jãzëk kaszëbsczégò dokazu *Żécé i przigòdë Remùsa* Aleksãdra Majkòwsczégò mùszało wënikac z pòtrzebë dokònaniò taczi translacji, t.j. nierozmieniò przez Pòlòchów kaszëbsczégò tekstu (Majewicz 1996: 42). Sprawa bilingwalnoscë Kaszëbów, a téz rozmieniò przez nich pòlsczégò jãzëka òsta téz òpisónò w wëdóny przeze mie mònografii pt. *Interferencjowé przejinaczi w gòdce bilingwalny spòlëznë Kaszub* (Makurat 2014). Téma mòżlëwégò rozmieniò kaszëbsczégò jãzëka przez Pòlòchów i pòlsczégò jãzëka przez Kaszëbów wëmògò równak barzi wjimmnëch badërowaniów i nõùkòwégò òpisënkù.

2 Kaszëbi jakno bilingwalnò spòlëzna

Gòdającë w XXI stalatim ò wzdójnym rozmienim kaszëbiznë i pòlaszëznë przez brëkòwników tëch jãzëków, nót je dawac bòczënk tak pò pròwdze leno na problem z rozmienim kaszëbsczégò jãzëka przez Pòlòchów, kò ùzitkòwnicë kaszëbiznë wiedno bez jiwru są w sztãdze zrozumiec pòlsczi jãzëk. Trzeba pamiãtac, że Kaszëbi są spòlëznã bilingwalnã, jaczi przedstòwcë colemało pòsługiują sã dwùma zòpadnosłowiańszima mòwama. Nawetka jezlë niechtërny z mieszkańców Kaszëb w kòmùnিকacji aktywno ùziwają leno jednégò z jãzëków, to drëgã z mòwów znają przënòmni pasywno. Òb czas òbéndowëch badërowaniów, jaczé jem prowadza na całëch Kaszëbach w latach 2005-2010, zdarzëło mie sã pòtkac przedstòwców starszi generacji Kaszëbów, jaczi nie bëlë w sztãdze praktyczno ùzëwac pòlsczégò jãzëka w gòdce, równak rozmielë ten jãzëk w całoscë. Midzë reprezentantama młodszégò pòkòleniò Kaszëbów zato dało sã zaòbserwòwac czãstë pòsługiwanie sã leno pòlsczim jãzëkã, ale òdbiëranié przekazów nie leno pò pòlskù, ale téz pò kaszëbskù. Teròczasno nierzòdkò je téz pòtikóny asymetryczny mòdel kòmùnিকacji – przedstòwca starszi generacji fòrmùuje swòje wëpòwiescë pò kaszëbskù, zato reprezentant młodszégò pòkòleniò òdpòwiòdò pò pòlskù (Makurat 2014).

Nót je rzeknąc, że mùszebnosc znajemnotë pòlszczégò jãzëka przez Kaszëbów wënikò z òbserwówóny dzysdnia dominacji pòlaszëznë na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze. Kaszëbizna jakno jãzëk zdominowóny przez nôrodną państwówą pòlaszëznã je stãpniëniowò eliminowónò z rozmajitëch òbrëmiów zëcò. Zato mieszkãcóm Kaszëb brëkòwné je znanié pòlszczégò jãzëka, cobë mòglë òni spòlëznowò czë ekònomiczno fùnkcionowac w pòlszcim państwie. Z tëch przëczëniów na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze ni ma dzysdnia taczich Kaszëbów, jaczi czësto nie znelëbë i nie rozmielëbë pòlszczégò jãzëka. Midzë przedstòwcama starszégò pòkòleniò – przede wszëtczich tima ùrodzonyma przed II swiatową wòjnã, jaczi nie chòdzëlë do pòlszczi szkòlë – nieròz mòžno pòtkac personë ze znajemnotą pòlaszëznë leno pasywnã. Gwësno równak mòžno dokònac generalizacji i ùznac, że wszëtccë Kaszëbi zëjãcy dzysdnia na Kaszëbach rozmiejã pòlszczi jãzëk (Makurat 2016).

Trzeba nadcziđnac, że na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze nié blòs ni ma jiwru z rozmienim kaszëbiznë czë pòlaszëznë przez pòchòdajãcëch stãdka lëdzy, ale tëz òstòł wëtówòrzony trzeci strzòdk pòrozmiëwaniò, jaczim je kòntaktowi dialekt. Je òn ùsadzony na fùndamence pòlszczégò jãzëka, zbògaconégò wielnyma fòneticznyma, mòrfòlogicznyma, syntacticznyma i leksykalnyma elementama mòlowëch kaszëbszczich gwarów. Je òn pòwszechno znóny i ùziwóny na całëch Kaszëbach. Òstòł stwòrzony przez pòkòlenië ùrodzoné w latach pò II swiatowi wòjnie, chtërnégò przedstòwcowie bëlë sztròfòwóny za ùziwanié kaszëbiznë w szkòle w czãdze Pòlszczi Rzeczpòspòliti Lëdowi. W tëch leznoscach mielë òni ùdbã wëùczeniò swòjich dzeczy pòlszczégò jãzëka, równak z przëczënië, że nie znelë gò òni sami bëlno, kòntaktowelë sã z nómłòdszim pòkòlenim za pòmòcã pòlaszëznë z wielnyma kaszëbszczima nalecëznama. Tak pòwstòł kòntaktowi dialekt, bãdãcy miészònkã pòlszczégò jãzëka i kaszëbszczich gwarów, jaczi je pòwszechno znóny i rozmiòny przez wszëtccë pòkòlenia teròczasno zëjãcë na Kaszëbach (Makurat 2014).

Tak tej Kaszëbi colemãło rozmiejã wszëtccë trzë kòdë ùziwóné na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze: pòtoczny pòlszczi jãzëk, przënòleznã dlò gwësniégò terenu kaszëbskã gwarã i pòlskò-kaszëbsczi kòntaktowi dialekt. Znajemnota lëteracczi kaszëbiznë nie je pòwszechnym zjawiszczã na Kaszëbach – rozmiejã jã leno niewielny Kaszëbi.

3 Przëczënië jiwrow z rozmienim kaszëbszczégò jãzëka przez Pòlòchów

Jinak mò sã sprawa z rozmienim kaszëbszczégò jãzëka przez lëdzy pòchòdajãcëch z jinëch òbëndów jak Kaszëbë. Nié wiedno sã òni w sztãdze przënòleżno pòjãc kaszëbskã gòdkã. Zdòwò sã, że system fòneticzny kaszëbszczégò jãzëka je barzi skòmplikòwóny nigle system pòlaszëznë, przez co kaszëbskò mòwa je drãgò do

rozmieniô przez òsobë znającé blós pòlaszëznã. Felënk rozmieniô kaszëbiznë je czãsto pòtikóny przede wszëtczim w òtnieseniù do lëdzy, jaczi ni mielë donãdka kòntaktu z kaszëbską gòdkã i nie sã z niã òslëchóny. Mòżno bë sã domësłac, że dlô òsobë znający kaszëbiznã, jakô nigdë ni miała do ùczinkù z pòlską mòwã, zrozumienié pòlaszëznë mògłòbë bëc lzészé nigle zrozumienié kaszëbsczégò jãzëka przez brëkòwnika pòlsczégò jãzëka, jaczi nigdë ni miôł do ùczinkù z kaszëbską mòwã. Domësł ten mòżno przëjac, dôwającë bôczënk na stãpién skòmplikòwaniô òbëdwùch jãzëkówëch systemów. Tak tej jezlë jidze ò wzôjną zrozmiãlosc kaszëbiznë i pòlaszëznë przez brëkòwników nëch jãzëków, mómë do ùczinkù z asymmetriczną jeleznoscã: pòlsczi jãzëk je pòwszechno rozmiòny przez Kaszëbów, Pòlòchòwie zato nié wiedno sã w sztãdze pòjãc kaszëbiznã.

Gòdającë ò mòżlëwym nierozmieniù kaszëbiznë przez personë pòchòdającë z jinëch dzélów Pòlsczi jak Kaszëbë, trzeba téz dawac bôczënk na niejednorodnosc kaszëbsczzi mòwë. Wiele pòniowëch gwarów kaszëbiznë je tak spòlaszãlëch, że Pòlòch mòże ni miec jiwru z jich zrozmiëniù. Nòmni za pòlaszëznã szlachùjã nordowé gòdczi kaszëbsczégò jãzëka, jaczé ùchòwałë wielné archajiznë, nié leno leksykalné, ale téz fòneticznë czë mòrfòlogicznë. Zdzysłòw Stieber zmerkòł, że tipicznë dzysdnia dlô nordowi kaszëbiznë archajiznë czedës bëłë prziròdné dlô całi òbéndë Kaszëb. Równak w XII stalatim zasłë przësëniãca zjawiszczów, jaczé parłãczëfë całë Kaszëbë, na nordã. Na skùtk nëch zmianów archajiznë òstalë wëpiartë na nôbarzi perifericznÿ part Kaszëb (Stieber 1974: 159), jaczim sã òsoblëwò gwarë nachòdającë sã na Hëlsczim Pòłòstrowie. Kùrczenié sã zasygù òbserwòwónëch na Kaszëbach archajiznów, w òsoblëwòscë tëch leksykalnëch i semanticznëch, w ùszłòcë pòswiòdczonëch na szerszich òbéndach, mò cësk na pòtencjalną wikszã zrozmiãlosc pòniowëch gwarów kaszëbsczzi mòwë przez Pòlòchów. Nôbarzi drãgò do zrozmiëniô je nordowò kaszëbizna, w jaczi ùchòwałë sã relikte, chtërne bëłë tipicznë dlô strzédnowieczny pòlaszëznë z XVI stalatégò (Popowska-Taborska 1996: 67), a jaczé nie sã ju dzysdnia rozpòznòwóné przez brëkòwników pòlsczégò jãzëka.

Jedną z kaszëbszczich fòneticznëch archajiznów ùchòwónã na nordze Kaszëb, przëczëniãjącã sã do felënkù rozmieniô kaszëbiznë przez Pòlòchów, je baro mòcno zaznacziwóny rësny dynamicznÿ akcent. Na skùtk jegò ùziwaniô na nordowëch Kaszëbach akcentowóné zwãzi wëmòwióne sã dżëzi, co przëczëniwò sã do jiwrów ze zrozmiëniù kaszëbsczzi mòwë przez lëdzy z bùtna (Stieber 1974: 414). Nót je dac bôczënk, że nordowò kaszëbizna z pòzdratkù na rësny dynamicznÿ akcent, a téz jiné archajiznë, òsoblëwò te fòneticznë i leksykalné, nié leno nie je rozmiòné przez Pòlòchów, ale téz przez samëch rodòdów – Kaszëbów pòchòdającëch z wëstrzédnëch, a òsoblëwò pòniowëch Kaszëb. Mni problemów spròwiò inicjalny akcent tipicznÿ dlô wëstrzédnëch i dzélowò pòniowëch

gwarów, chtëren dlôte że pòdò wiedno na pierszą szlabizã, mòże bëc òdczëtiwóny jakno barzi regùlarny, równak òn téż mòże bëc przeszkòdã w przënòlëznym zrozumienim kaszëbszczi mòwë przez Pòlòchów, jaczi dzysdnia znają leno paroksytoniczny akcent na przedòstatną szlabizã.

Nót je téż dac bôczënk, że jinò je sprawa z rozmienim gwarowi a lëteracczi kaszëbiznë. W lëteracczi òtmianie kaszëbszczégò jãzëka nalazło sã wiele fòrmów sztëczno dotwòrzonëch, chtërnëch znaczenk nié leno mòże nie bëc jasny dlò Pòlòchów, ale téż dlò samëch Kaszëbów pòsługiwającëch sã blòs jakãs dialektalnã òtmianã kaszëbiznë. Òsoblëwò móm tuwò na mësłë leksykã stwòrzonã przez àtora òbrobieniò pt. *Słownik polsko-kaszubski*, Jana Trepczika, jakò w wiòldzim zasygù weszła do dzysdniowégò lëteracczégò kaszëbszczégò jãzëka.

Trepczik, jak téż jiny przedstòwcë lëteracczégò karna zrzeszińców, jaczi zacząłò dzejac ju przed II swiatowã wòjnã i bëło aktiwne téż w drëdzi pòłowie XX stalatëgò, mielë wiòldzi cësk na sztòlt dzysdniowi znormalizowóny òtmianë kaszëbiznë. Òkróm Jana Trepczika nót je tu wëmienic : Aleksãdra Labudã, Jana Ròmpszczégò, Sztefana Bieszka, Frãcëszka Grëczã , Feliksa Marszałkówszczégò. Célowò wprowadzëlë òni do lëteracczégò jãzëka nié leno archajiznowã słowiznã, wëwòdzającã sã z nordowëch gwarów abò ju wëmarłą i wskrzeszonã na ùzëtk twòrzeniò lëteracczi mòwë, ale téż tipiczne dlò nordowi kaszëbiznë archajiznowé fòneticzne znanczi, a òkróm tegò rzòdczé, nieùziwóné w jinëch jak norda dzélach Kaszëb, apartné òd pòlszcich słowòbudowiznowé fòrmantë. Òmòwióne karno dzejarzów wprowadzãło téż do kaszëbszczi mòwë wielne germaniznë, chtërne dodòwkòwò stòwałë sã spòdlama nowò twòrzonëch w lëteracczi kaszëbiznie słówów. Do jãzëka wchòdałë téż jiné mnòdzé neòlogiznë, chtërne miałë nazewac nowé desygnatë, niezóné wieszczi spòlëznie, abò téż fùnkcionowãłë jakno synonimë fòrmów zakòrzeniałëch ju w kaszëbiznie. Pònadgwarowi kaszëbszczi jãzëk zgòdno z ùdbã zrzeszińców miòł bëc mòzłëwie nôbarzi òdpòdobniony òd pòlaszëznë. Zapòczãtkòwónò przez zrzeszińców tendencjò do wëzbëwaniò sã zbieżnosców z pòlszcim jãzëkòwim systemã (Makurat 2013; Popowska-Taborska 1996: 50-53, 73, 280-294) je mòzłëwò do zaòbszerwòwaniò téż dzysdnia w jãzëkù wiele Kaszëbów, jaczi nie pòsługiwają sã domòcã gwarã, a lëterackã kaszëbiznã.

Tekstë ùsãdzone w òpiarcym ò regle dzysdniowégò lëteracczégò kaszëbszczégò jãzëka sã niezrozmióne nié blòs dlò Pòlòchów, ale dlò samëch Kaszëbów, jaczi znają leno jakãs kaszëbskã gwarã, a nie pòsługiwają sã znormalizowónã òtmianã. Nót je téż dac bôczënk, że standardowi jãzëk zamikò w se nié leno sztëczno dotwòrzone słowa, ale téż całą domòcã kaszëbskã leksykã wëwòdzającã sã z rozmajitëch kaszëbszcich gwarów. Timczasã kaszëbskò słowizna je baro rozjinaconò gwarowò. Na taczi òrt leno niejedné leksemë mògã bëc rozmióne przez

brëkòwnika kònkretny gwarë, jiné znòwù – mającé zdrzódlò w apartnym narzeczcu – mògą òkazac sã dlò niegò niejasné. Jak ju òstałò nadczidniãtë, nôwicy òsoblëwëch słówów nachòdò sã w nordowi kaszëbiznie, dlòte je òna niezrozmiòniò nié leno dlò Pòlòchów, ale téz dlò Kaszëbów pòchòdajacëch z westrzëdnëch czë pòłniowëch kaszëbszczich òbëndów. Nót je téz dac bòczënk na wielné germaniznë, jaczych je w kaszëbsczim jãzëkù kòl 5%, a jaczé w nôwikszym dzëlu sã òbecné na nordowëch Kaszëbach, chòc sã pòwszechné we wszelejaczich narzeczach kaszëbszczi mòwë. Wiòlgò bòkadnosc miemiecczich pòziczków téz mòze ùtrudniwac przënòlëznë rozmienié kaszëbiznë przez Pòlòchów.

Gòdajacë ò rozmienim kaszëbiznë przez pòlsczich òdbiërców, trzeba téz rozapartnic kaszëbskòjãzëczné tekstë gòdóné i pisóné. Zdòwò sã, że pisónò kaszëbizna je dlò Pòlòcha lžészò do zrozmieniò nigle gòdónò. W pisónym jãzëkù drãgò do zrozmieniò mòze bëc przede wszëtczim leksyka, òsoblëwò słowa typiczno kaszëbszczé, jaczych Hana Pòpòwskò-Tabòrskò wëapartniła 65 (Popowska-Taborska 1998: 106), a téz wielné pòziczczì z miemczëznë. Òrtografiò kaszëbskò je apartnò òd pòlsczi, ale jinaczi sã òna w wiòldzi mierze diakriticznyma znakama, jaczych òminiãcé pòzwòlò w jaczims dzëlu zrozmiëc czëtóny przez Pòlòcha kaszëbskòjãzëczny tekst.

W gòdónym jãzëkù mómë zato do ùczinkù nié leno z dynamicznym, rësznym abò inicjalnym akcentã, ale téz z fòneticznyma realizacjama, jaczé sã typiczné leno dlò kaszëbszczégò jãzëka i nie sã pòtikóné na pòòstałi lechicczì òbëndze. Nót je tuwò wëmienic przeëndzenié krótczégò nosowégò samòzwãkù, jaczi nie bëł pòddóny przezwãkòwi, w nosowi samòzwãk *ɪ*, chtëren pòzdze rozwił sã w samòzwãk *i* abò w *ë*. Jinã zmianã przyrodnã dlò kaszëbiznë, niepòtikónã w pòlaszëznie, je wëapartnienié sã z dòwnëch krótczich samòzwãków *i*, *y*, *u* kaszëbszczégò westrzòdkòwégò samòzwãkù szwa, zapisywónégò jakno *ë*, artikulówónégò colemałò jakno zwãk pòstrzëdny midzë *e* i *a*, bez zaòkrãgleniò lëpów; zjinaka ta dokònała sã pò cwiardëch spółzwãkach jinëch niglë lëpné i tilnojãzëkòwé kònsontë. Trzecã fòneticznã zjinakã, jakò je typiczno leno dlò kaszëbszczi jãzëkòwi òbëndë, je scwiardnienié *s'*, *z'*, *c'*, *dz'*. W efekce w kaszëbsczim jãzëkù wëstãpiwajã leno dwie rëdži: sykajacò (*s*, *z*, *c*, *dz*) i szemiãcò spalatalizowónò (*sz'*, *ż'*, *cz'*, *dź'*) (Popowska-Taborska 1980: 25-27). Wëmienioné tuwò cechë mògã swiòdczëc ò apartnoscë systemù kaszëbiznë òd pòlaszëznë. Równoczasno przewòlóné tuwò fòneticznë znanczi przënòlëznë leno kaszëbszczi jãzëkòwi òbëndze mògã bëc przeszkòdã w pasownym zrozmiënim kaszëbiznë przez Pòlòchów.

4 Szlachòtë kaszëbiznë i pòlaszëznë

Nie je równak tak, że kaszëbizna je czësto apartnò òd pòlaszëznë. Nimò gwës-nëch rozjinaczeniów, w pierszi rëdze trzeba pòdsztrëchnąc pòspólną genezã kaszëbiznë i pòlaszëznë. Jãzëczy te nié leno mają wszëtczë znanczi zòpadnosłowiańskich jãzëków taczé, jak: ùchòwanié psł. karnów *tl, dl*; przënsce psł. *x* w *š* na skùtk II i III palatalizacji; ùchòwanié karnów *kv', gv'*; zmiana psł. karnów *tj, dj* na *c, dz* (*z*); felënk *l* epenteticznégò (òkróm czile wëjimków) (Stieber 2005: 13; Klemensiewicz, Lehr-Spławiński in Urbańczyk 1964: 32-33), ale téz zamikają w se òsoblëwòscë lechiczych jãzëków, midzë jaczima mòże wëapartnic: ùchòwanié nosowëch samòzwãków; zastąpienié psł. sonantów przez sparłãczenia samòzwãkù ze spòłzwãkã *r, l*; òbòczne wëstãpiwanié sparłãczeniów *-ro-* abò *-ar-* pòkazywającëch sã w placu psł. sparłãczeniów *tort*; lechiczi przewãk, tj. dokònónò przez przednojãzëkówò-zãbòwima cwiardima spòłzwãkama dyspalatalizaciò przednëch samòzwãków *e, ě, ě*, a téz miteczich sonantów, na skùtk jaczi wëmienioné samòzwãczy pòsobiacã przeszlë w: *o, a, ɔ*, zato sonantë nòprzód ùlégłë zmitczeniu, a cygù dalszégò rozwiju przeszlë w sparłãczenia: *ar, eł*. Trzeba téz dac bòczënk, że òkróm pòspólnëch dlò lechiczych jãzëków znanków fòneticznëch, mòże téz wëapartnic szlachòwnë fòrmë gramaticznë i wielnë leksykalnë zbiëzncoscë (Klemensiewicz, Lehr-Spławiński in Urbańczyk 1964: 34-36).

Przë wjimnym przërównanim systemù kaszëbszczégò i pòlszczégò jãzëka mòże wierã równak dozdrzec wicy szlachòtów czëj rozjinaczeniów. Òkróm pòdobów wënikającëch z pòkrewnoscë kaszëbszczégò i pòlszczégò jãzëka, mòże dac merk téz na szlachòtë, jaczé mają swòje zdrzòdło w òdwiecznëch pòlskò-kaszëbskich jãzëkówëch kòntaktach. Nót je dac bòczënk, że Kaszëbë nachòdają sã na òbëndze Pòlszczi, a Kaszëbi òd statatëch mają łączbã z pòlszczim jãzëkã. Jak zmerkała Hana Pòpòwskò-Tabòrskò, nacëskanié pòlaszëznë dokònywało sã w wiòldzi mierze za pòstrzëdzëznã administracji, Kòscoła, jak téz bezpòstrzëdno przez kòntaktë z pòlszczi gwarowima òbëndama (Popowska-Taborska 2001: 258). Z tëch przëczë-nów mòże dozdrzec wielnë zapòzëczenia, jaczé trafiłë do kaszëbszczégò systemù z pòlaszëznë. Tak pò pròwdze leksyczi kaszëbiznë nie dò sã rozezdrëwac w rozapartnienim òd dziejów pòlszczégò jãzëka (Popowska-Taborska 1987: 222). Pòziczczi mają równak nié leno przyrodã zapòzëczeniów słowiznowëch, ale téz zeszhòwaniów na rówiznie fòneticzny czë mòrfòlogiczny. Nót je zmercac, że wiele wpłëwów pòchòdającëch z pòlaszëznë zacząłò przedostawac sã do systemù kaszëbszczégò jãzëka ju w XIII statim pò ùkładze w Kãpnie, jaczi òdbël sã w 1282 r., czëj na Pòmòrziem zaczął sprawòwac rządzëniã ksyżëc Wiòlgòpòlszczi Przemëslów II. Trójnë pòlszczë nalecëznë pòkazywałë sã téz w kaszëbiznie

pò zawiarcym pòkòju w 1466 r., czej Pòmòrzé zacząło przënòlégac do Królewsczych Prësów. Cësczi pòlsczégò jãzëka pòkazywałë sã téz pò drëdzi swiatowi wòjnie, w latach 1952-1989, w cządze Pòlsczi Rzeczpòspòliti Lëdowi, czej bëłë dyskriminowónë w Pòlsce wszelejaczé miészëznówé jãzëczy (Treder 2005: 7-24). Nót je téz dac bôczënk, że pò Sobòrze Watikańszcim II, jaczi odbéł sã w latach 1962-1965, òstałë wprowadzoné nôrodné jãzëczy do liturgii. W Pòlsce, a téz na Kaszëbach, msze zacząłë bëc òdprôwioné pò pòlskù, co znòwù miało cësk na rozkòscérziwanié sã pòlaszëznë i napłëwanié do kaszëbsczégò jãzëka pòlsczych nalecëznów.

W kaszëbiznie wiele je elementów zbiëznëch z pòlaszëznã, a rozjinaczenia colemało nie sã tak wiòldzé, cobë w całoscë zabùrzëc zrozmiénie jãzëków. Nimò jistnieniò gwësnych rëszników przeszkòdzającëch z przënòlëznym zrozmiénim nëch dwóch zòpadnosłowiańszcich mòwów, zdòwò sã, że wicy je w kaszëbsczim i pòlsczim jãzëkù elementów szlachùjącëch za sobã. Negatiwnym rësznikã je tuwò na gwës fònetika i w jaczims dzëlu téz słowizna, zato pòzytiwnyma rësznikama sã: syntaksa, mòrfòlogiò i zbiëzny z pòlaszëznã dzél leksycki.

5 Wzòjné rozmiénie etnolektów jakno kriterium rozsãdzywającé ò jich statusu

Na kùnc nót je dac bôczënk, że sprawa wzòjnégo rozmiénie abò nierozmiénie etnolektów zgòdno z teòriama niejednëch lingwistów mòże miec znacënk przë òkreslanim statusu gwësny mòwë. Wzòjnò zrozmiãlosc jãzëków wedle Alfreda Majewicza mòże bëc ùznòwónò za jedno z kriteriów, rozsãdzywającëch ò tim, czë mòmë do ùczinkù z dwùma apartyma jãzëkama, czë téz jeden z nich mòże bëc rozezdrzewóny jakno dialekt. Nierozmiénie brëkòwnika ùziwającégò jednégo etnolektu przez ùžitkòwnika jiny mòwë mò wiòdczëc ò tim, że gòdò òn òsòbnym jãzëkã (Majewicz 1989: 14). Kriterium to mòžno ùznac za nié do kùńca òbiektiwné temù, że czasã zrozmiénie mòże bëc prziròdné leno dlò jedny stronë kòntaktu, òkróm tegò nieròz rozmiénie mòże tikac sã leno pisónëch tekstów, zato gòdóné kòmùnikatë mògã bëc niejasné. Nimò wëmienionëch problemów wòrt równak òtniesc przëwòlóné kriterium do jeleznoscë kaszëbiznë i pòlaszëznë.

Hewò z jedny stronë mòmë do ùczinkù z czãstim nierozmiénim kaszëbsczégò jãzëka – òsoblëwò jegò nordowi gòdóny òtmianë i lëteracczégò jãzëka – przez òsobë pòchòdającë z jinëch dzëłów Pòlsczi jak Kaszëbë, z drëdzi stronë blëskòsc kaszëbsczégò i pòlsczégò jãzëka je tak wiòlgò, że lingwisce dlùgò nie bëłë gwës,

czë mómë do ùczinkù z dwùma apartnyma jãzëkama, czë téz kaszëbizna je jednym z pòlszcich dialektów. Midzë jinszima z przëczënë wielnëch szlachòtów midzë tima dwùma zòpadnosłowiańszima systemama status kaszëbszczégò jãzëka przez wiele lat bëł przëkòwóny, a kaszëbizna bëła òpisywónò w dialektalnëch studiach pòlszëznë (Dejna 1973; Dubisz, Karaś in Kolis 1995; Nitsch 1957; Stieber 1956). Nót je równak dac bòczënk, że na spòdlim *Ùstòwù ò nôrodnëch i etnicznych miészëznach a ò regionalnym jãzëkù* z 6 stëcznika 2005 r. kaszëbizna òfijalno zwëskła status regionalnégò jãzëka. Na gwës do tëch prawnëch kroków przëczëniò sã wësztòcenië pònadgwarowi òtmianë kaszëbszczégò jãzëka, jakò w wiòldzi mierze je apartnò òd systemù pòlszëznë i drãgò do letczégò zrozmieniò przez brëkòwnika pòlszczégò jãzëka.

6 Pòdrechòwanié

W pòdrechòwanim nót je rzeknąc, że na Kaszëbach colemało mómë do ùczinkù z asymetricznym mòdelã wzòjnégò zrozmieniò. Pòlszëzna wiedno je rozmiònò przez Kaszëbów. Wënikò to stąd, że mùszą òni fùnkcionowac w pòlszim państwie, gdzie brëkòwnò je znajemnota nôrodnégò jãzëka. Kaszëbizna nié wiedno je zrozmieniò dlò òsobë pòchòdający z jinégò dzëlu Pòlszczi nigle Kaszëbë. Nimò wiele pòdobów midzë pòlszëzna a kaszëbizną, wëmòwa mòże wplëwac na felënk pòrozmieniò. Nót je scwierdzëc, że jiwрэ ze zrozmienim kaszëbiznë przez Pòlòchów wënikają przede wszëtczim ze skòmplikòwaniò fòneticznégò systemù i wiòldzégò dostònkù apartny leksyczi. Òsoblëwò drãdzé do rozmieniò są nordowé gwarë, jaczé ùchòwałë wielné archajiznë, a téz lëteracczi kaszëbszczi jãzëk, w jaczim wiele fòrmów òstało sztëczno dotwòrzonëch. Z tëch przëczëniów lëterackò kaszëbizna je drãgò do rozmieniò nié leno dlò Pòlòchów, ale dlò samëch Kaszëbów znającëch le jakas gwarã.

Bibliografiò

- Dejna, Karol, 1973: *Dialekty polskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dubisz, Stanisław, Halina Karaś in Nijola Kolis, 1995: *Dialekty i gwary polskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Klemensiewicz, Zenon, Tadeusz Lehr-Spławiński, Stanisław Urbańczyk, 1964: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Majewicz, Alfred, 1989: *Języki świata i ich klasyfikowanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Majewicz, Alfred, 1996: Kashubian Choices, Kashubian Prospects: A Minority Language Situation in Northern Poland. *International Journal of the Sociology of Language*, 120 / 1, 39-54.
- Makurat, Hanna, 2013: Charakterystyka języka utworów zrzeszyńców. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opracowanie i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat. Gdańsk: Instytut Kaszubski. LXXXV-CLVI.
- Makurat, Hanna, 2014: *Interferencjowe przejinaczi w gôdce bilingwalny społëżnë Kaszub*. Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Makurat, Hanna, 2016: *Socjolingwistycznô jeležnosc bilingwalny wsë Lësé Jamë*. J. Mampe, H. Makurat, Łada Owczinnikowa, Fadhil Marzouk (ur.): *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 4. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 27-37.
- Nitsch, Kazimierz, 1957: *Dialekty języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1980: *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1987: *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje. Zabytki. Słownictwo*. Wejherowo, Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1996: *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1998: *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Popowska-Taborska, Hanna, 2001: *Leksyka kaszubska*. E. Breza (ur.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 257-265.
- Stieber, Zdzisław, 1956: *Zarys dialektologii języków zachodniosłowiańskich z wyborem tekstów gwarowych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stieber, Zdzisław, 1974: *Świat językowy Słowian*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stieber, Zdzisław, 2005: *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Treder, Jerzy, 2005: *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Trepczyk, Jan, 1994: *Słownik polsko-kaszubski*, naukowo opracował i aneksem opatrzył Jerzy Treder, t. 1, 2. Gdańsk: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС (СЛАВИСТА

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjajsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro

vzájemné porozumění

Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Русско-болгарская взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Таня Августинова, Ирина Штенгер (Universität des Saarlandes, Saarbrücken)

Povzetek

Računalniško modeliranje jezikovnih okoliščin, v katerih so slovanski jeziki medsebojno razumljivi, vključuje sistematsko fokusiranje na klasična slavistična znanja primerjalne slovanske historične slovnice in sinhronega protistavnega opisovanja jezikovnih parov. Fenomen medjezikovnega razumevanja vključuje intuitivno razumevanje: govorec jezika L1, ki ne obvlada jezika L2, se opira na jezikovni sistem jezika L1. Gre za specifičen način rabe jezikovne kompetence, ki se kaže kot receptivna oziroma pasivna večjezičnost. Stopnja medsebojne razumljivosti med tesno povezanimi jeziki, kot sta bolgarski in ruski, ustreza objektivno merljivi jezikovni razdalji med njimi. V primerjalnem historičnem razvoju skupni slovanski okvir daje možnost abstraktne formulacije pojavov, ki nas zanimajo. Sinhrona perspektiva pa nudi konkretno osnovo za raziskovanje jezikovne bližine med bolgarščino in ruščino v pravopisu/pisavi, leksiki in slovnici.

Ključne besede: medjezikovno razumevanje, slovanski jeziki, jezikovna razdalja, rusko-bolgarska medjezikovna razumljivost, modeli za receptivno večjezičnost

Abstract

Computational modelling of the observed mutual intelligibility of Slavic languages unavoidably requires systematic integration of classical Slavistics knowledge from comparative historical grammar and traditional contrastive description of language pairs. The phenomenon of intercomprehension is quite intuitive: speakers of a given language L1 understand another closely related language (variety) L2 without being able to use the latter productively, i.e. for speaking or writing. This specific mode of using the human linguistic competence manifests itself as receptive multilingualism. The degree of mutual understanding of genetically closely related languages, such as Bulgarian and Russian, corresponds to objectively measurable distances at different linguistic levels. The common Slavic basis and the comparative-synchronous perspective allow us to reveal Bulgarian-Russian linguistic affinity with regard to spelling, vocabulary and grammar.

Key words: intercomprehension, Slavic languages, linguistic distance, Russian-Bulgarian mutual intelligibility, models of receptive multilingualism

1 Введение

Благодаря схожести лексики и грамматики генетически близких языков происходит следующее: человек, воспринимающий неродной, хотя и родственный язык, вольно или невольно использует знание своего родного языка при разборе и интерпретации воспринимаемого им другого языка. При таком режиме неизбежно порождается определённая информационная избыточность или же возникает информационная недостаточность. Например, каким образом носитель русского языка, с его богатой именной морфологией, поймёт текст на болгарском языке, где склонение почти исчезло? И напротив, как русский воспримет разветвлённую систему болгарских времён при том, что в его родном языке он обходится одной формой для обозначения прошедшего времени?

Межъязыковое понимание (*intercomprehension* Doyé 2005), рецептивная многоязычность (*rezeptive Mehrsprachigkeit* Braunmüller & Zeevaert 2001) или семи-коммуникация (*semi-communication* Haugen 1966) представляют собой особый вид общения между носителями схожих языков, при котором каждый из участников коммуникации использует свой язык, пытаясь понять или извлечь информацию на незнакомом ему языке. Степень взаимопонятности (*mutual intelligibility*) между (близко)родственными языками зависит как от лингвистических, так и от экстралингвистических факторов (Gooskens 2013). К лингвистическим факторам относятся объективные сходства языков на материальном и структурном уровнях фонетики/фонологии, графики/орфографии, лексики, морфологии, синтаксиса. Экстралингвистические факторы представляют собой, с одной стороны, социальные параметры носителей языка (например, возраст, образование, языковой опыт, языковой контакт), с другой стороны когнитивные характеристики (например, интеллектуальные способности носителя языка). Предполагается, что чем больше лингвистического сходства между двумя языками, тем выше будет степень их взаимопонятности. При этом взаимопонятность между языками может быть асимметричной, когда носители языка А понимают язык Б лучше, чем носители языка Б понимают язык А (Ringbom 2007). В последние годы в экспериментальных исследованиях в разной степени уделялось внимание межъязыковому пониманию между скандинавскими языками (Gooskens 2006, Kürschner et al. 2008), между германскими языками (Gooskens & Swarte 2017, Möller & Zeevaert 2015), между славянскими языками (Golubović & Gooskens 2015, Reichert 2013).

Рецептивная, или пассивная, многоязычность проявляется в ситуации, когда читателю или слушателю необходимо извлечь информацию из текста на

неродном языке без реального владения последним. На наш взгляд, степень взаимопонятности в различных парах славянских языков усиливается наличием общего словаря и схожих грамматических структур, а также осознанием факта этого наличия. Когда носитель языка L1 получает сообщение на незнакомом ему языке Lx, это сообщение обогащается наличным знанием об L1 и порождает гипотезы о форме и структуре сообщения на Lx, в которых, оптимально, вовлечено осознание процессов интерференции между L1 и Lx. При изучении употребления языка в режиме интерференционного понимания удаётся обнаружить межъязыковую “толерантность” к незнакомой кодировке, а также, в зависимости от конкретной языковой пары, асимметричность степени понятности. Коль скоро полноценная интерпретация формы и структуры невозможна, разумной стратегией интерференционной коммуникации становится фрагментный анализ, который сосредоточивается на понятных деталях текста и игнорирует непонятные.

В проекте INCOMSLAV (Avgustinova et al. 2014–2018) проводился анализ лингвистических факторов с использованием вероятностно-статистических методов теории информации (Shannon 1948), а также методов математического моделирования (Levenshtein 1966). Результаты статистических анализов свидетельствуют о том, что, например, болгарский и русский языки являются более близкими на уровне орфографии, чем польский и чешский (Fischer et al. 2015, Stenger et al. 2017b). В области лексики расхождения между парами языков уже не такие значительные (Jágrová et al. 2017). Для проведения экспериментов с носителями славянских языков с целью сбора материала по пониманию незнакомых, но (близко)родственных языков при чтении была создана веб-платформа (<http://intercomprehension.coli.uni-saarland.de>). В данной статье мы представляем результаты проведённых экспериментов в режиме онлайн с носителями болгарского и русского языков, а также два метода оценки степени языковой близости – расстояние Левенштейна и меру неожиданности адаптации слова – в качестве потенциальных параметров определения успешности межславянского взаимопонимания.

2 Экспериментальное исследование

На базе веб-платформы¹ были проведены эксперименты по свободному переводу с болгарского языка на русский и с русского языка на болгарский. В качестве информантов выступили 71 носитель болгарского языка и 94

---

1 На данный момент экспериментальная веб-платформа переведена на 11 славянских языков. Участие в экспериментах приняли около 1600 носителей славянских языков (03.12.2018).

носителя русского языка. С целью исключения эффекта обучения были отобраны те участники, которые выполнили данный эксперимент как первый, а также те носители языка, которые указали, что не владеют языком-стимулом. В итоге анализ собранного материала базируется на ответах 37 носителей болгарского языка (31 женщина и 6 мужчин в возрасте от 18 до 41 года, средний возраст 27 лет) и 40 носителей русского языка (32 женщины и 8 мужчин в возрасте от 18 до 71 года, средний возраст 33 года).

Эксперименты проводились в качестве свободного перевода когнатов, то есть однокоренных слов общего происхождения, с языка-стимула на родной язык. При предъявлении когнатов в письменной форме рассматривалась в первую очередь орфографическая понятность стимулов вне контекста. Основная гипотеза проведения данного типа экспериментов заключается в том, что успешное узнавание определённого количества когнатов – это ключ к пониманию текста на незнакомом, но (близко)родственном языке.

Материалом исследования служили 120 пар когнатов. Основанием для сравнения были болгарско-русские диахронические орфографические соответствия, типа *ла:оло*, например, в *хлад–холод*. Выбор 120 пар когнатов был выполнен на базе следующих списков слов: интернационализмы и слова общеславянской лексики проекта EuroComSlav², а также список Сводеша³ (подробнее о материале см. в Fischer et al. 2015, Stenger et al. 2017a). 120 когнатов⁴ предъявлялись в качестве стимулов по 60 слов в двух экспериментах. Стимулы показывались на экране персонального компьютера поочерёдно в письменной форме. На каждый стимул участникам эксперимента предоставлялось 10 секунд для письменного ответа. По истечении 10 секунд на экране появлялся следующий стимул. Реакции респондентов автоматически распознавались как правильные или неправильные ответы, затем происходил ручной контроль неправильных ответов на предмет опечаток. Для автоматического распознавания ответов были составлены дополнительные списки возможных альтернативных ответов. Так, например, болгарское слово *път* может быть переведено на русский язык как *путь* и как *дорога*. Оба ответа считались правильными. На основе полученных данных формировалась база правильных и неправильных ответов, а также определялось их количество. В Таблице 1 представлен средний показатель правильных ответов 37-ми носителей болгарского языка, при общем

2 <http://www.eurocomslav.de/kurs/pwslav.htm>;
<http://www.eurocomslav.de/kurs/iwslav.htm> (11.07.2015).

3 http://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:Swadesh_lists_for_Slavic_languages.

4 118 существительных и два количественных числительных.

количестве экспериментальных реакций 4400, и 40-а носителей русского языка, при общем количестве экспериментальных реакций 4800.

Таблица 1: Результаты экспериментов по свободному переводу

родной язык	язык-стимул	
	русский	болгарский
русский		71,33%
болгарский	74,67%	

Как показывают результаты экспериментов по свободному переводу, орфографическая взаимопонятность изолированных 120 когнатов достаточно высока, что вполне объяснимо, так как болгарский и русский языки отличаются большим сходством на уровне графики и орфографии. В отличие от русского алфавита, где 33 буквы, болгарский состоит из 30 букв – здесь нет букв *э, ы, ё*. Однако буква *ъ* (“ер голям”) обозначает в болгарском языке характерный гласный, а не является твёрдым знаком, как в русском языке. В целом соотношение между буквами алфавита и звуками речи такое же, что и в русском языке, хотя есть и некоторые особенности (Иванова et al. 2011, Маслов 1981).

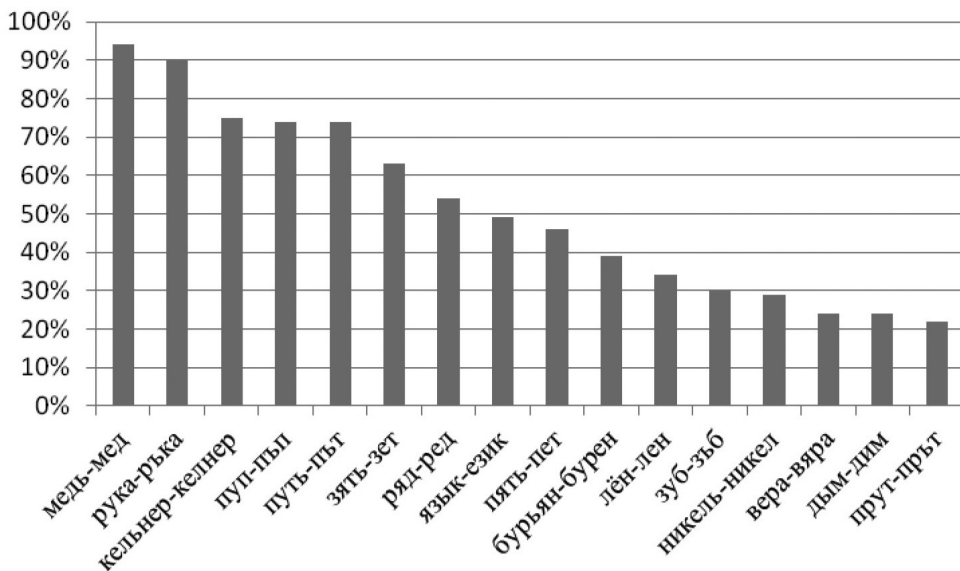
Следует отметить, что носители болгарского языка успешно справились с переводом русских стимулов в среднем на 3,34% лучше, чем носители русского языка с переводом болгарских стимулов. Однако данная разница оказалась статистически незначимой ($t = -0,95$, $df = 238$, $p = 0,341$).⁵

С целью детального изучения асимметрии взаимопонятности мы провели сравнительный анализ правильных ответов между болгарскими и русскими стимулами, чтобы определить, какие стимулы вызывают наибольшие затруднения у носителей соответствующего языка, а также какие именно диахронические орфографические соответствия наиболее непонятны при чтении незнакомого языка. Выяснилось, что 70 когнатов из 120 были успешнее переведены носителями болгарского языка, чем носителями русского языка, а 47 когнатов были лучше поняты носителями русского языка, чем болгарского. Три пары когнатов были практически одинаково хорошо поняты как носителями болгарского языка (94,74%), так и носителями русского языка (95,00%): *морков–морковь, музыка–музыка, яйце–яйцо*.

5 t-критерий используется для определения достоверности разницы средних значений в двух выборках, df – число степеней свободы, т.е. количество значений в итоговом вычислении статистики, способных варьироваться, p – критерий для определения уровня значимости, в данном случае $p > 0,05$.

На Рисунке 1 представлены 16 когнатов, которые были лучше переведены носителями болгарского языка. На вертикальной оси указана разница (в процентах) правильных переводов; в данную группу включены ответы, разница которых выше 22%. Девять русско-болгарских орфографических соответствий не представляли затруднений для носителей болгарского языка при понимании русских стимулов: *дь:д* (1)⁶, *е:я* (1), *ё:е* (1), *ль:л* (2), *рь:р* (1), *ть:т* (3), *у:ь* (5), *ы:и* (2), *я:е* (5). Носители болгарского языка испытывали в основном затруднения с заменой гласных букв, например, русских гласных букв *е, о, у* на болгарскую гласную букву *ь*, а также некоторые сложности с полногласием русского языка в сочетаниях *-оло-*, *-оро-*.

Рисунок 1: Когнаты, которые были переведены лучше носителями болгарского языка

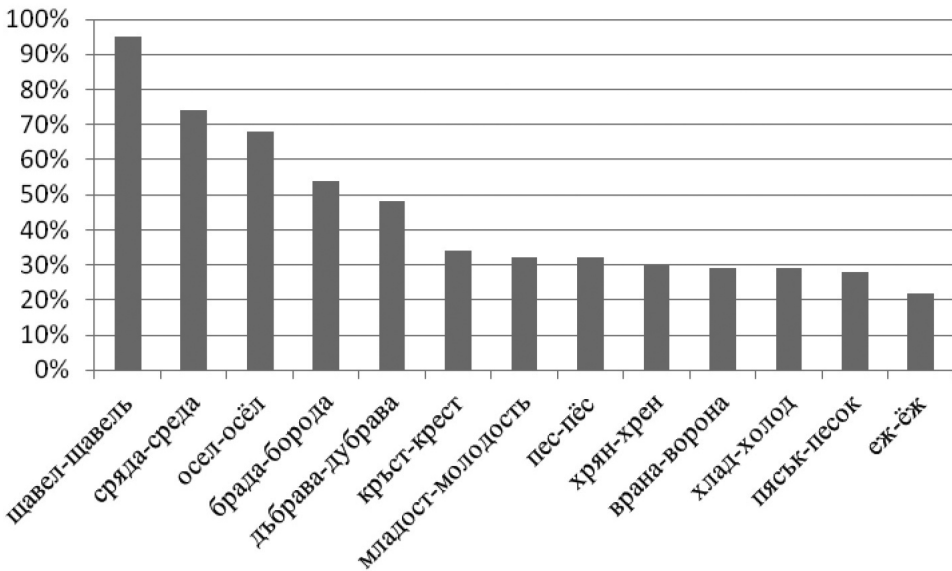

На Рисунке 2 представлены 13 когнатов, которые были переведены лучше носителями русского языка. На вертикальной оси указана разница (в процентах) правильных переводов; в данную группу вошли ответы, разница которых выше 22%. Восемь болгарско-русских орфографических соответствий не представляли трудностей для носителей русского языка при понимании болгарских стимулов: *е:ё* (3), *л:ль* (1), *ла:оло* (2), *ра:оро* (2), *ь:е* (1),

6 В круглых скобках указана частотность орфографических соответствий в группе когнатов.

ь:о (1), ь:у (1), я:е (3). Носители русского языка испытывали трудности при замене гласных букв, например, болгарской гласной буквы ь на русскую гласную букву у, а также с характерной особенностью болгарского языка, что на конце слова и перед другим согласным звуком могут быть только твёрдые согласные, например, *път* – *путь*.

Рисунок 2: Когнаты, которые были переведены лучше носителями русского языка

Для выше представленных примеров характерна разница правильных ответов выше 22%, например, русский стимул *прут* был переведён носителями болгарского языка в среднем на 22% успешнее, чем соответствующий болгарский стимул *прът* был понят носителями русского языка. Самая большая разница правильных ответов характерна для пары *щавел* – *щавель*. В этом случае носители русского языка на 95% лучше справились с заданием по свободному переводу, чем носители болгарского языка, что можно объяснить наличием в болгарском языке более частотного неидентичного синонима “киселец”.

Как было сказано выше, носители болгарского языка справились с заданием по свободному переводу в среднем лишь с небольшим преимуществом (на 3,34% лучше) по сравнению с носителями русского языка. Детальный анализ правильных ответов показывает, что в определённых случаях наблюдается асимметрия взаимопонятности от 22% до 95% как со стороны русского

языка, так и со стороны болгарского языка. Однако количество когнатов в данных группах незначительно: 16 русских стимулов и 13 болгарских стимулов из 120 пар когнатов.

3 Методы оценки близости языков

3.1 Расстояние Левенштейна

Расстояние Левенштейна (Levenshtein 1966) – это минимальное количество операций вставки одного символа, удаления одного символа или замены одного символа на другой, необходимых для превращения одной строки в другую. Алгоритм Левенштейна может быть модифицирован с учётом лингвистических особенностей, например, согласные буквы могут заменяться только согласными, а гласные только гласными. При этом цена каждой операции, т.е. вставки, удаления или замены неидентичных символов составляет, как правило, 1, например, замена гласной буквы *a* на *o*⁷, а идентичных символов 0. В Таблице 2 представлен пример расчёта расстояния Левенштейна для болгарско-русской пары когнатов *младост–молодость*.

Таблица 2: Расстояние Левенштейна (*Levenshtein distance LD*) для болгарско-русской пары когнатов *младост–молодость*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	LD
болгарский	м		л	а	д	о	с	т		
русский	м	о	л	о	д	о	с	т	ь	
	0	1	0	1	0	0	0	0	1	3

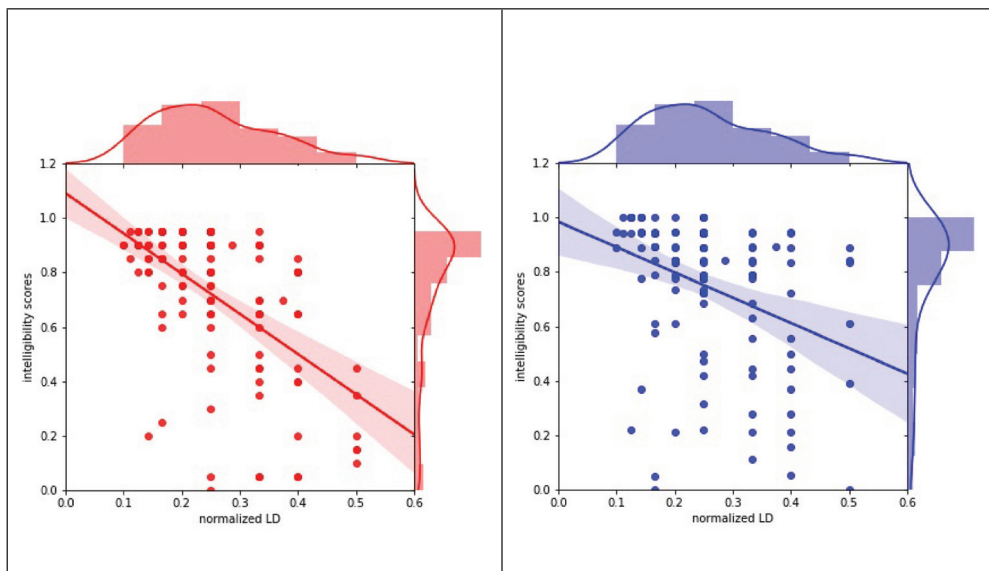
Расстояние Левенштейна (LD) для пары когнатов *младост–молодость* равно 3. Далее расстояние нормализуется по длине строки (9): $3/9=0,33$ или 33%. Полученные 33% рассматриваются как орфографическая дистанция и выступают в качестве статистической оценки сложности понимания русского слова *молодость* носителем болгарского языка или понимания болгарского слова *младост* носителем русского языка.

С помощью алгоритма Левенштейна были рассчитаны орфографические дистанции для 120 пар когнатов и соотнесены с результатами экспериментов.

7 Замена русской буквы *ё* на болгарскую букву *e* алгоритмом оценивалась как 0,5.

Исходная гипотеза заключается в том, что чем больше орфографическая дистанция между соответствующими когнатами, тем сложнее понять слово незнакомого языка. Приведённые в Рисунке 3 данные позволяют утверждать, что значимая отрицательная корреляция между орфографической дистанцией и пониманием слова незнакомого языка была обнаружена как в группе с болгарским языком-стимулом (3а) ($r = -0,57$, $R^2 = 0,32$, $p = 1,4e-11$), так и в группе с русским языком-стимулом (3б) ($r = -0,36$, $R^2 = 0,13$, $p = 6,3e-05$).⁸ Таким образом, можно предварительно сказать, что такой параметр как орфографическая дистанция объясняет понимание изолированных когнатов при чтении болгарского языка на 32%, (см. $R^2 = 0,32$), а русского языка на 13% (см. $R^2 = 0,13$). Используя алгоритм Левенштейна, мы посчитали также среднюю орфографическую дистанцию между болгарским и русским языками, которая составляет 25,61%. Данный показатель подтверждает достаточно высокий средний показатель орфографической взаимопонятности (см. раздел 2).

Рисунок 3: Орфографическая дистанция (normalized LD) как метод оценки орфографической понятности (intelligibility score)
3а: болгарский – язык-стимул   3б: русский – язык-стимул

8 r – линейный коэффициент корреляции Пирсона определяет взаимосвязь двух и более случайных величин. R^2 – коэффициент детерминации, универсальная мера зависимости одной случайной величины от множества других; чем ближе значение коэффициента к 1, тем сильнее зависимость, p – критерий для определения уровня значимости, e (экспоненциальная запись) используется при представлении очень больших или очень малых чисел, в данном случае для представления очень малого числа, т.е. $p < 0,05$.

Метрический анализ Левенштейна, часто используемый для выявления предсказуемости фонетического и орфографического сходства между когнатами, основан на измерении математического расстояния и, поэтому, даёт абсолютно симметричные результаты. Однако, как было отмечено выше, при рецептивной многоязычности ожидается асимметрия взаимопонятности в языковой паре. Результаты проведённых экспериментов с носителями болгарского и русского языков показали, что асимметричность орфографической взаимопонятности стимулов настолько минимальна, что статистически оказалась незначимой. Однако орфографическую асимметрию между родственными языками можно выявить с помощью следующего метода статистической оценки близости языков.

3.2 Мера неожиданности адаптации слова

Дополнительный параметр, который применяется нами для оценки близости между родственными языками, – это мера неожиданности адаптации слова (*word adaptation surprisal*), основанная на теории передачи информации Шеннона (Shannon 1948). Мера неожиданности адаптации слова позволяет статистически рассчитать орфографическую асимметрию, а также оценить затруднения, испытываемые в ходе соотнесения одной орфографической системы с другой (Stenger et al. 2017b). Исходная гипотеза заключается в том, что чем больше мера неожиданности адаптации слова, тем сложнее понять когнат незнакомого, но (близко)родственного языка. Мера неожиданности адаптации слова складывается из мер неожиданности адаптации графических символов между когнатами (которые рассчитываются с помощью двоичного логарифма – см. формулу в Stenger et al. 2017a, Stenger et al. 2017b).

В Таблице 3 представлены меры неожиданности адаптации графических символов в болгарско-русской паре когнатов *младост–молодость* (расчёт мер неожиданности в битах выполнен на базе 120 пар когнатов для двух языков-стимулов). Согласно приведённым данным мера неожиданности болгарской адаптации русского стимула *молодость* составляет 5,9 бит, а мера неожиданности русской адаптации болгарского стимула *младост* – 4,41 бит. Далее, как и в случае с орфографической дистанцией, мера неожиданности адаптации слова нормализуется по длине строки: $5,9/9 = 0,66$ бит для адаптации стимула *молодость*, а $4,41/9 = 0,49$ бит для *младост*. Следовательно, носители русского языка должны испытывать меньше затруднений при понимании болгарского стимула, чем носители болгарского языка при переводе русского стимула. Действительно, носители русского языка в среднем на 32% были успешнее при понимании болгарского стимула

младост, чем носители болгарского языка при переводе русского стимула *молодость*.

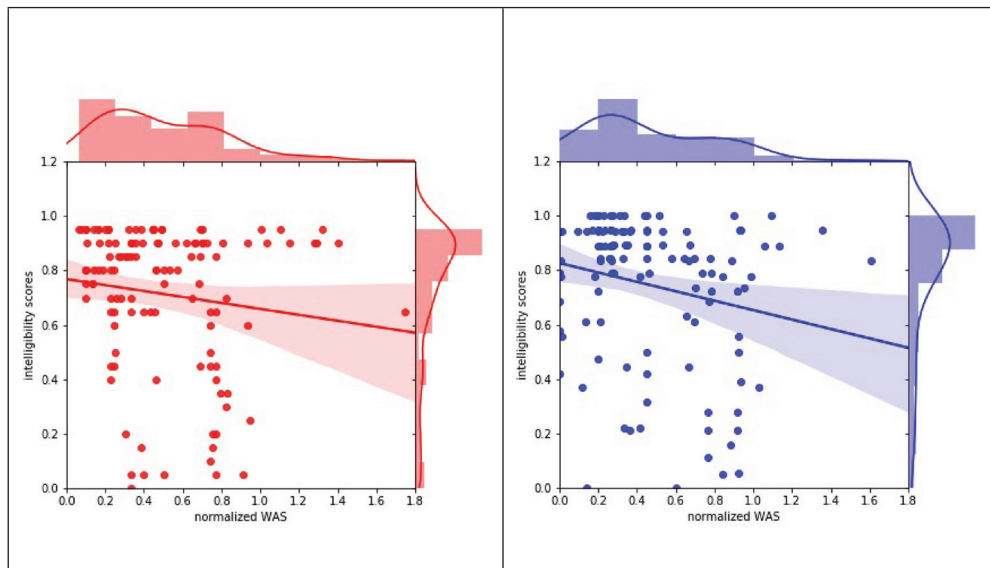
Таблица 3: Мера неожиданности адаптации графических символов в болгарско-русской паре когнатов *младост* – *молодость*

позиция в строке	1	2	3	4	5	6	7	8	9
болгарский	м		л	а	д	о	с	т	
русский	м	о	л	о	д	о	с	т	ь
язык-стимул: русский	0	2,34	0,03	2,24	0	1,29	0	0	0
язык-стимул: болгарский	0	2,05	0	1,82	0	0	0	0	0,54

Меры неожиданности адаптации слова были рассчитаны для каждой пары 120 когнатов в зависимости от языка-стимула и соотнесены с результатами экспериментов. Приведённые в Рисунке 4 данные позволяют утверждать, что значимая отрицательная корреляция между мерой неожиданности адаптации слова и пониманием стимула незнакомого, но (близко) родственного языка была обнаружена только в группе с русским языком-стимулом (4б) ($r = -0,22$, $R^2 = 0,05$, $p < 0,05$). В группе с болгарским языком-стимулом (4а) отрицательная корреляция между мерой неожиданности адаптации слова и пониманием стимула оказалось незначимой ($r = -0,13$, $R^2 = 0,02$, $p = 0,14$). Таким образом, можно предварительно сказать, что такой параметр как мера неожиданности адаптации слова оказался значимым только для носителей болгарского языка, что объясняет понимание изолированных когнатов при чтении русского языка, но только на 5% (см. $R^2 = 0,05$). Представленный метод оценки близости языков позволяет также оценить орфографическую асимметрию между болгарским и русским языками. Средний показатель меры неожиданности адаптации слова для носителей болгарского языка составляет 0,46 бит, а для носителей русского языка 0,50 бит. Согласно статистическим данным носители болгарского языка должны иметь минимальное преимущество при чтении русских стимулов по отношению к носителям русского языка при понимании болгарских стимулов. Таким образом, статистический расчёт среднего показателя меры неожиданности слова подтверждает незначительную асимметрию взаимопонятности между болгарским и русским языками на материале проведённых экспериментов (см. раздел 2).

Рисунок 4: Мера неожиданности адаптации слова
(normalized W[ord]A[daptation]S[urprisal])
как метод оценки орфографической понятности (intelligibility score)
4а: болгарский – язык-стимул 4б: русский – язык-стимул

4 Заключение

Проведённые эксперименты с носителями болгарского и русского языков показали интересные результаты, связанные с русско-болгарской взаимопонятностью в свете рецептивной многоязычности. Хотя болгарский язык относится к южнославянской группе, а русский к восточнославянской, результаты проведённых нами экспериментов свидетельствуют о том, что для данных языков характерен достаточно высокий уровень орфографической взаимопонятности. Носители болгарского языка справились с заданием по свободному переводу изолированных когнатов на 3,34% лучше, чем носители русского языка. Минимальная разница в правильных ответах оказалась статистически незначимой, что позволяет говорить об отсутствии асимметрии между данными языками на орфографическом уровне. Следует, однако, отметить, что детальный анализ правильных ответов показал, что ряд когнатов понимается носителями болгарского языка лучше, чем носителями русского языка, и наоборот, о чём свидетельствует разница правильных ответов от 22% до 95% в зависимости от языка-стимула, хотя количество стимулов в данных группах незначительно: 16 русских стимулов и 13 болгарских стимулов из 120 пар когнатов.

Далее нами были представлены два метода оценки степени близости незнакомых языков – расстояние Левенштейна и мера неожиданности адаптации слова – как потенциальные параметры определения успеха межславянского взаимопонимания. Орфографическая дистанция, рассчитанная с помощью алгоритма Левенштейна, оказалась статистически значимым параметром, объясняющим понимание при чтении изолированных когнатов. Это означает, что чем больше орфографическая дистанция между когнатами, тем сложнее их понять. Что касается меры неожиданности адаптации слова, то данный параметр оказался статистически значимым только для понимания русских стимулов носителями болгарского языка. В случае понимания болгарских стимулов носителями русского языка данный параметр оказался статистически незначимым. На основе этого можно сделать вывод, что такие факторы как регулярность и частотность русско-болгарских орфографических соответствий, которые лежат в основе подсчёта меры неожиданности адаптации слова, в определённой степени оказывают влияние на понимание русских стимулов, хотя этот эффект весьма слабый (5%).

С помощью среднего показателя меры неожиданности адаптации слова мы определили незначительную асимметрию между болгарским и русским языками на орфографическом уровне. Данный статистический анализ подтверждается экспериментальными данными, которые показывают незначительное преимущество носителей болгарского языка в понимании русского перед носителями русского языка в понимании болгарского.

В заключение заметим, что понимание изолированных когнатов незнакомо-го, но (близко)родственного языка зависит и от ряда других факторов, например, частотности когнатов родного языка, количества орфографических соседей⁹ в родном языке по отношению к стимулам незнакомо-го языка, а также от самих орфографических соответствий, их природы, места в слове (в начале, в середине или в конце), их количества в слове. Как показывают исследования, большее или меньшее влияние одного или другого фактора зависит как от анализируемой пары когнатов в частности, так и от анализируемой пары языков в целом.

---

9 Орфографическими соседями называются слова, отличающиеся друг от друга на одну букву, например *крот – кот, крот – кров*.

Литература

- Иванова, Елена Ю., Зоя К. Шанова & Димитринка Димитрова, 2011: *Болгарский язык*. Санкт-Петербург: Издательство Каро.
- Маслов, Юрий С., 1981: *Грамматика болгарского языка*. Москва: «Высшая школа».
- Avgustinova, Tania, Dietrich Klakow & Roland Marti, 2014–2018: *Mutual Intelligibility and Surprisal in Slavic Intercomprehension*. Project INCOMSLAV, SFB 1102 Information Density and Linguistic Encoding, Collaborative Research Center at Saarland University: funded by the German Science Foundation (DFG).
- Braunmüller, Kurt & Ludger Zeevaert L., 2001: *Semikommunikation, rezepitive Mehrsprachigkeit und verwandte Phänomene. Eine bibliographische Bestandsaufnahme* (Arbeiten zur Mehrsprachigkeit, Folge B, 19). Hamburg: Universität Hamburg.
- Doyé, Peter, 2005: *Intercomprehension. Guide for the Development of Language Education Policies in Europe: From Linguistic Diversity to Plurilingual Education* (Reference Studies). Strasbourg: Council of Europe, 105–123.
- Fischer, Andrea, Klára Jágrová, Irina Stenger, Tania Avgustinova, Dietrich Klakow & Roland Marti, 2015: An orthography transformation experiment with Czech–Polish and Bulgarian–Russian parallel word sets. Bernadette Sharp, Wiesław Lubaszewski & Rodolfo Delmonte (eds.), *Natural Language Processing and Cognitive Science 2015 Proceedings*. Venezia: Libreria Editrice Cafoscarina, 115–126.
- Golubović, Jelena & Charlotte Gooskens, 2015: Mutual intelligibility between West and South Slavic languages. In: *Russian Linguistics* 39. Springer DOI 10.1007/s11185-015-9150-9, 351–373.
- Gooskens, Charlotte, 2006: Linguistic and extra-linguistic predictors of Inter-Scandinavian intelligibility. van de Weijer, Jeroen & Bettelou Los (eds.), *Linguistics in the Netherlands* 23. Amsterdam: John Benjamins, 101–113.
- Gooskens, Charlotte, 2013: Experimental methods for measuring intelligibility of closely related language varieties. Bayley, Robert, Richard Cameron & Ceil Lucas (eds.), *Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press, 195–213.
- Gooskens, Charlotte & Femke Swarte, 2017: Linguistic and extra-linguistic predictors of mutual intelligibility between Germanic languages. *Nordic Journal of Linguistics* 40(2), 123–147.

- Haugen, Einar, 1966: Semicommunication: The language gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36, 280–297.
- Jágrová, Klára, Irina Stenger, Roland Marti & Tania Avgustinova, 2017: Lexical and orthographic distances between Bulgarian, Czech, Polish, and Russian: A comparative analysis of the most frequent nouns. Joseph Emonds & Markéta Janebová (eds.), *Language Use and Linguistic Structure. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2016*. Olomouc: Palacký University, 401–416.
- Kürschner, Sebastian, Charlotte Gooskens & Renée van Bezooijen, 2008: Linguistic determinants of the intelligibility of Swedish words among Danes. *International Journal of Humanities and Arts Computing* 2(1/2), 83–100.
- Levenshtein, Vladimir I., 1966: Binary codes capable of correcting deletions, insertions and reversals. *Soviet Physics Doklady* 10(8), 707–710.
- Möller, Robert & Ludger Zeevaert, 2015: Investigating word recognition in intercomprehension: Methods and findings. *Linguistics* 53(2), 313–352.
- Reichert, Anna, 2013: Auditive intercomprehension between Russian and Bulgarian – degree and factors for the listening comprehension of native speakers. Juliane Besters-Dilger & Uliana Schöller. *Slavischer Sprachkontakt. Beiträge zum gleichnamigen Workshop für Studierende und Promovierende, Freiburg, 19.–20. April 2013*, 119–130. <https://freidok.uni-freiburg.de/dnb/download/9232> (Stand 28.11.2018).
- Ringbom, Håkan, 2007: *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Shannon, Claude E., 1948: A mathematical theory of communication. *Bell System Technical Journal* 27(379–423), 623–656.
- Stenger, Irina, Tania Avgustinova & Roland Marti, 2017a: Levenshtein distance and word adaptation surprisal as methods of measuring mutual intelligibility in reading comprehension of Slavic languages. Vladimir P. Selegej, (ed.) *Computational Linguistics and Intellectual Technologies: International Conference 'Dialogue 2017' Proceedings*. Issue 16(23), vol. 1, 304–317.
- Stenger, Irina, Klára Jágrová, Andrea Fischer, Tania Avgustinova, Dietrich Klakow & Roland Marti, 2017b: Modeling the Impact of Orthographic Coding on Czech-Polish and Bulgarian-Russian Reading Intercomprehension. *Nordic Journal of Linguistics* 40(2), 175–199.

МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС (СЛАВИСТА

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjajsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro

vzájemné porozumění

Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская

взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Mojca Schlamberger Brezar (Univerza v Ljubljani)

Povzetek

Medjezikovno razumevanje med sorodnimi jeziki lahko poteka simetrično ali asimetrično. Tipičen primer asimetričnega razumevanja vidimo med slovenščino in srbohrvaščino. Za to obstajajo politični, sociolingvistični, pa tudi jezikovni razlogi. V članku podajamo kratko zgodovino sobivanja slovenščine in srbohrvaščine od začetkov do 1991, v nadaljevanju pa spregovorimo o sociolingvističnih značilnostih sobivanja obeh jezikov in se osredotočamo na medjezikovno razumevanje med obema jezikoma danes. To je povezano z zgodovinskimi dejstvi, samo strukturo jezika in besedjem, voljo govorcev in izpostavljenostjo drugemu jeziku.

Ključne besede: medjezikovno razumevanje, slovenščina, srbohrvaščina, zgodovinski pregled, sedanje stanje

Résumé

L'intercompréhension entre les langues proches peut être symétrique ou asymétrique. Le slovène et le serbo-croate présentent le cas typique d'intercompréhension asymétrique. Les raisons en sont politiques, sociolinguistiques, mais aussi linguistiques. Dans l'article, nous présentons d'abord un bref parcours de la cohabitation du slovène et du serbo-croate dès les débuts jusqu'à 1991, puis nous analysons les traits sociolinguistiques de la cohabitation en nous concentrant sur l'intercompréhension aujourd'hui. Celle-ci est déterminée par les facteurs historiques, la structure de la langue et le lexique employé, ainsi que la volonté des locuteurs et l'exposition à la langue voisine.

Mots clés : intercompréhension, slovène, serbo-croate, parcours historique, état actuel

Uvod

V članku bomo osvetlili nekaj točk v medjezikovnem razumevanje med slovenščino in hrvaščino oziroma srbohrvaščino. Medjezikovno razumevanje, mednarodno *intercomprehension*, v angleščini tudi *mutual intelligibility*, je proces, ki poteka med sorodnimi jeziki. Začetki koncepta medjezikovnega razumevanja segajo precej v preteklost: po Escudéju (2010: 35) naj bi pojem »intercomprehension« okrog leta 1913 uporabil provansalski jezikoslovec Jules Ronjat, ki je govoril o medjezikovnem razumevanju kot sposobnosti govorcev, da razumejo dialekte različnih jezikov iste jezikovne družine, kar je bila v francoskem okolju edina možnost za preživetje (Pirih Svetina et al. 2016: 102).

Gibanje za ozaveščanje te možnosti se je začelo v krogu francoskih jezikoslovcev-didaktikov, nasprotnikov angleščine kot skupnega evropskega jezika, kjer se je razvil pristop medjezikovnega razumevanja med romanskimi jeziki v 90-ih letih 20. stoletja (Blanche-Benveniste, Valli 1997, EuRom4, EuRom5). V svojem bistvu predstavlja poskus oživitve srednjeveške tradicije medsebojnega razumevanja uporabnikov romanskih jezikov (to je potekalo tudi s pomočjo oziroma prek latinščine – avtorji metode aludirajo na Ecov roman *Ime rože*). Hkrati pa je šlo tudi za poskus ponovne valorizacije romanskih jezikov na področju mednarodnih odnosov in izmenjav (politična odločitev v spopadu z angleščino). (Pirih Svetina et al. 2016: 100–105)

Podobne poizkuse poznamo tudi v okviru metode EuroCom (-Rom, -Slav ali -Germ) (Klein, Stegmann 2004), v Groningenu (projekt MICReLa (<http://www.let.rug.nl/gooskens/project/>)), za slovanske jezike pa moramo omeniti doktorat Grégoirja Labbéja na INALCO-ju v decembru 2018 (Labbé 2019, v tem delu), pa tudi delavnico (panel) v okviru svetovnega slavističnega kongresa v Beogradu septembra 2018, kjer je bil predstavljen pričujoči članek. Naš prispevek se navezuje na medjezikovno razumevanje med (srbo)hrvaščino in slovenščino.

1 Medjezikovno razumevanje med (srbo)hrvaščino in slovenščino

Glede na raziskave je medsebojno razumevanje med hrvaščino in slovenščino zelo visoko, saj govorimo o dveh jezikih, ki sta se zelo pozno ločila od skupnega debla in sta po morfologiji precej podobna. Oba spadata v skupino južnoslovanskih jezikov, slovenščina kot najzahodnejša, hrvaščina njena direktna sosedka.

Če citiramo A. Peti-Stantić (2014: 201):

Slovenščina in hrvaščina sta si med južnoslovanskimi jeziki najbližji, razlog za to pa v veliki meri izhaja iz genetskega sorodstva (kar v primeru slovenščine in hrvaščine ne pomeni samo tega, da izvirata iz skupnega slovanskega prajezika, ampak tudi to, da sta se zelo pozno ločili od skupnega debla) in dejstva, da sta ohranili skupne tipološke lastnosti (kar pomeni, da prepoznamo enake strukture na vseh ravneh jezikovne analize). Poleg tega sta slovenščina in hrvaščina dolgo živeli in se spreminjali kot sosednja jezika, pogosto sta se med seboj tudi prepletali.

Podobno Belić že leta 1921 zapiše, da imena slovenski, hrvaški in srbski zaznamujejo narode, ne poimenujejo pa jezikovne resničnosti. Pri tem moramo seveda vedeti, da je Belić pisal v časih unitarizma, ko je bila prisotna volja po združitvi vseh južnoslovanskih jezikov v enega.

Na drugi strani govorimo o srbohrvaščini, o jeziku, ki ne obstaja več, ki se je razdelil na komponente hrvaščino, srbščino, bošnjaščino, črnogorščino, od katerih je bila za uradni jezik v Evropski uniji leta 2013 ob priključitvi Hrvaške sprejeta hrvaščina (https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_sl). Poimenovanje srbohrvaščina je sociolingvistični konstrukt, ki je bil v veljavi večino časa preteklega stoletja in se izgublja šele po letu 1991, ko je razpadla Jugoslavija, zato danes poleg tega jezika obstajajo še hrvaščina, srbščina, bošnjaščina, črnogorščina kot uradni jeziki novonastalih držav, o čemer bomo spregovorili v nadaljevanju.

V članku bomo skušali prikazati razmerje med obema jezikoma z zgodovinskega vidika in vidika diahrono lingvistike, s sociolingvističnega vidika in z vidika medjezikovnega razumevanja.

2 Zgodovinski vidik oblikovanja obeh knjižnih jezikov

Med slovenščino in srbohrvaščino obstaja historičnolingvistična sorodnost. Belić (1921) govori o štokavščini, čakavščini in kajkavščini, ki jo deli na hrvaško in slovensko. Štokavsko-čakavski dialekti so se razvijali skupaj. Slovenska kajkavščina je bila oddaljena od velikih centrov in se je razvijala sama, kot navaja Belić (1921) – opazamo, da so določeni slovenski dialekti kajkavščini bližje, drugi pa so spet bolj oddaljeni.

Ramovšev pogled je zazrt na drugo stran: po Ramovšu (1936) se je za jezik, ki se je govoril na sedanjem slovenskem ozemlju in na ozemljih, ki danes pripadajo Avstriji, Madžarski in Italiji, od 6. do 10. stoletja uveljavilo poimenovanje

prvotna ali alpska slovenščina (Ramovš 1936: 192, Orožen 2010: 26). Poleg alpske slovenščine naj bi obstajala tudi pri Ramovšu spregledana panonska slovenščina. Panonska slovenščina, ki jo Belić omenja kot slovensko kajkavščino, je imela skupno zgodovino s kajkavščino in je bila tudi del prvotne slovenščine, zato v moderni slovenski dialektologiji govorijo o alpski in panonski slovenščini, ki se je razvijala od 9. stoletja naprej (Orožen 2010: 25; Rigler 1963, Schlamberger Brezar et al. 2015).

Mnenja o obstoju enotnega srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika so različna: nekateri menijo, da gre za en sam jezik z več narečji, po mnenju drugih pa je to le jezikoslovna in upravno-administrativna oznaka za različne južnoslovanske jezike, ki jih govorijo Hrvati, Bošnjaki, Srbi in Črnogorci. Stališče prvih potrjuje dejstvo, da so si jeziki oziroma narečja (med drugim zaradi številnih selitev in mešanja prebivalstva na tem območju skozi stoletja) med seboj zelo podobni in so medsebojno razumljivi, razlikujejo se predvsem po glasoslovju in besednem zakladu (Jelovšek 2009: 11–13). Paul-Louis Thomas (1999: 72) navaja, da je hrvaški dialektologi in jezikoslovci uporabljajo poimenovane *srednjojužnoslavenski* (Brozović 1992, Lisac 2003, Lončarić 2005), ki v dialektologiji zaznamuje diasistem dialektov, ki jih na zahodu omejujejo slovenski, na vzhodu pa bolgarskomakedonski dialekti (Dubois 2010: 8). Ne smemo pa prezreti dejstva, da se uporabljata dve različni pisavi. Zagovorniki drugega pogleda pa se sklicujejo na večstoletni samostojen literarni razvoj v posameznih narečjih – štokavskem, kajkavskem in čakavskem (ne pa tudi v večinoma nepriznanem torlaškem (Dubois 2010: 12–13)) – na posameznih področjih do 19. stoletja, ki je bil v veliki meri rezultat političnih in upravnih razmejitev (Barić et al. 1997: 35, Jelovšek 2009: 11–13).

Srbohrvaški jezik (Kordić 2004: 31–34) je bil kodificiran in normaliziran v 19. stoletju. Takrat so bili v igri trije dialekti, ki bi lahko predstavljali osnovo za standardni jezik, vendar je bil štokavski najbolj razširjen in se je uveljavil kot standard (Kordić 2004: 31–32). Kajkavščino so namreč govorili le v Zagrebu in okolici, medtem ko je bil čakavski dialekt vezan na jadransko obalo (Kordić 2004: 31).

Do 19. stoletja so obstajale različne variante poimenovanja skupnega jezika na južnoslovanskem ozemlju: ilirski, dalmatski in slavonski jezik (Kordić 2004: 33). Ilirizem kot gibanje je imel politično ozadje, na eni strani je predstavljal upor proti pomadžarjevanju, ki se je v 19. stoletju širilo po ogrskem delu Avstro-ogrskega imperija, kamor je takrat spadala Hrvaška (ibid.). Po drugi strani pa je ilirsko gibanje predstavljalo težnje po vključevanju Slavonije in Dalmacije, ki sta bili kot ozemeljski in administrativni enoti ločeni od Zagreba (ibid.). Pod vplivom romantičnih idej so po združitvi posameznih hrvaških narečij gibanje poskušali razširiti še na druge južne Slovane, v to gibanje so se vključevali tudi nekateri

Slovenci, npr. Stanko Vraz. V približno istem času se je tudi pojavil krovni izraz za zaželeni skupni jezik: srbohrvaščina. Prvič je izpričan v pismu Jakoba Grimma 1824 in v pismu Jerneja Kopitarja iz leta 1836 (ibid.), čeprav ni izključeno, da ga je sam prebral v rokopisu slovaškega filologa Pavla Jozefa Šafárika *Slovenske starožitnosti*, ki je bil natisnjen leta 1837 (Jelovšek 2009: 13). Začetki srbohrvaščine so povezani z Dunajskim dogovorom med vodilnimi hrvaškimi in srbskimi dialektologi, ki so se dogovorili za standardni jezik na osnovi štokavščine, ki pa upošteva dve varianti, ekavsko, ki je značilna za Srbijo, in ijekavsko, ki jo uporabljajo na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter Črni gori, razliko med njima pa lahko ponazorimo s pari *pesma/pjesma*, *mleko/mlijek* (Kordić 2004: 33). Tretja, ikavska varianta, ni standardna.¹

Srbski knjižni jezik, ki je do takrat temeljil na cerkvenoslovanskem slovstvu in je bil preprostemu ljudstvu skoraj nerazumljiv, je v tem času jezikovni reformator Vuk Karadžić pod vplivom Kopitarja in bratov Grimm oprl na ljudski jezik: na osnovi hercegoveškega govornega jezika (štokavsko narečje) je uvedel fonetično pisavo. S tem so bili postavljeni temelji za prihodnje poskuse poenotenja obeh jezikov (Kordić 2004: 31–32). Dunajski književni dogovor, v katerem so se tudi uradno zavzeli za ustvarjanje skupnega nadnacionalnega jezika, so srbski in hrvaški pisatelji in jezikoslovci podpisali leta 1850. Tako je nastal zapleten dvovariantni jezik, ki so ga Srbi uradno imenovali srbohrvaški, Hrvati pa hrvaški ali srbski. A čeprav so dogovor podprli ugledni hrvaški in srbski izobraženci, ni bil uradno zavezujoč in v širši javnosti ni bil takoj sprejet; še do konca 19. stoletja so se posebej pri Hrvatih pojavljale nekakšne kompromisne rešitve, ki so ubirale srednjo pot med značilnostmi, ki naj bi jih imel skupni jezik, in med hrvaškimi jezikovnimi posebnostmi, pa tudi konservativci v Srbiji Vukovega ljudskega jezika niso bili pripravljene sprejeti kot knjižni jezik (povzeto po Jelovšek 2009: 11–13).

Iz istega leta je kot Dunajski književni dogovor je tudi slovenski dogovor o »novih oblikah«, ki so omejile prevlado gorenjske veje slovenščine, v okviru katerega so nekaj končnic nadomestili s starejšimi, staroslovanskimi (*-iga* z *-ega* (*dobr-iga* > *dobr-ega*), *-imu* z *-emu* (*dobr-imu* > *dobr-emu*), *-am* z *-om* (*jelen-am* > *jelen-om*), *-ama* z *-oma* (*jelen-ama* > *jelen-oma*)), vzpostavili so ujemanje samostalnika in pridevnika v spolu (*trdne vrata* > *trdna vrata*), etimološki *šč* v pisavi zamenja *š* (*pišal* > *piščal*), veznik *de* je zamenjan z *da*, *nar-* v komparativu postane *naj-* (*narlepši* > *najlepši*), glagolska končnica *-uti* se zamenja z *-iti* (*nagn-uti* > *nagniti*; *dvignuti* > *dvigniti*). Nove oblike so kronološko starejše, iz starocerkvene slovanščine, in bližje slovenskim dialektom na vzhodu ter drugim

1 Če to pojasnimo z diahronijo, gre za razvoj jata v e, ije ali i (cf. Dubois, 2010: 12).

slovanskim jezikom (Orožen 1996: 12-17). Jezik so vseeno poimenovali novoslovenski knjižni jezik in predstavlja normativno obliko za jezik sporazumevanja po letu 1848 (ibid.).

Dunajski dogovor je uradno zaživel šele z nastankom Kraljevine SHS leta 1918, ko je srbohrvaščina postala uradni jezik nove države. Vendar je srbsko vodstvo v svojih unitarističnih prizadevanjih šlo še korak dlje: tudi slovenščino so imeli zgolj za narečje skupnega jezika, ki se je zato imenoval srbsko-hrvaško-slovenski, po začetku diktature kralja Aleksandra pa kar jugoslovanski.² Makedonščine in Makedoncev ter bosanskih Muslimanov (ki so sicer govorili srbohrvaško) v novem »troedinem«² narodu sploh niso priznavali (Jelovšek 2009: 11–13).

Tovrstna politika je sprožila številna nacionalna nasprotja, ki so se začasno umirila šele v povojni komunistični Jugoslaviji, ko so bile v ustavi načelno zagotovljene enake pravice vseh narodov in jezikov v državi. Vendar so se tudi v tem obdobju prizadevanja za močnejše poenotenje srbohrvaščine nadaljevala. Tako so 10. 12. 1954 najvidnejši srbski, hrvaški, bošnjaški in črnogorski pisatelji in jezikoslovci sporazumno podpisali pravopisni Novosadski dogovor. V njem je bilo poudarjeno, da je jezik Srbov, Hrvatov in Črnogorcev en sam jezik z dvema enakopravnima variantama (ekavsko in ijekavsko), ki se lahko enakopravno zapisuje s cirilico in latinico, izpostavljena pa je bila tudi potreba po izdaji skupnega pravopisa, slovarja in terminološkega slovarja (povzeto po Jelovšek 2009: 11–13).

Ta dogovor je sprožil nove težnje po poenotenju jezika, tako da sta se v uradnih dokumentih v glavnem uporabljali ekavska varianta in srbska leksika. Vendar to ni trajalo dolgo, saj je skupni slovar, v katerem so prikrivali razlike med srbščino in hrvaščino, na Hrvaškem sprožil ogorčen odziv, zaradi katerega je Matica hrvatska preklicala Novosadski dogovor (ibid.).

Upiranje unifikatorskim težnjam zveznega vodstva je trajalo do osamosvojitve Hrvaške leta 1991, ko se je krovni termin srbohrvaščina postopoma nehal uporabljati in so se uveljavili izrazi hrvaški, srbski in bosanski jezik (še pozneje pa tudi črnogorski), ob tem pa so se začele še bolj poudarjati razlike med njimi (Požgaj Hadži et al. 2013: 52–63).

Srbohrvaščina je bila do začetka devetdesetih let atipičen pluricentričen jezik v mejah ene države. Po razpadu Jugoslavije pa je postal tipičen pluricentričen jezik različnih držav (Kordić 2004: 40–41). Njena vloga v bivši Jugoslaviji je bila glede na druge jezike dominantna in njen status prestižen (Požgaj Hadži et al. 2013), vsaj receptivno jo je do leta 1991 uporabljala večina prebivalcev SFRJ.

2 Glej tudi prej omenjeni Beličev članek iz 1921.

3 Sociolingvistične dimenzije medjezikovnega razumevanja

3.1 Medjezikovno razumevanje v okviru srbohrvaščine

Snežana Kordić v svojem članku (Kordić 2004: 34) navaja, da razlike med hrvaščino, srbsščino, bošnjaščino in črnogorščino niso pomembne in da ne onemogočajo sporazumevanja. Po njenem mnenju so tako majhne, da govorec ene variante ne spreminja koda, če naslavlja govorca druge variante (Kordić 2004: 35). Poleg tega navaja, da to tudi ni potrebno pri različnih hrvaških dialektih, med čakavskim, kajkavskim in štokavskim.

Razlike med srbsščino in hrvaščino avtorica pripisuje zgodovinskim, kulturnim in religioznim vzrokom, kakor tudi vzrokom nacionalne zavednosti – in tako dodaja, da današnji standardni srbo-hrvaški jezik obstaja v dveh variantah, zahodni ali hrvaški z Zagrebom kot centrom jezika in kulture, ter v vzhodni, srbski varianti, ki ima za center Beograd (Kordić 2004: 34–36). Obe varianti sta enakopravni, zato bi lahko govorili tudi o hrvaško-srbski varianti (gl. Thomas 1999). Fonetična variantnost se kaže kot ekavska oziroma vzhodna (Beograd) in ijekavska oziroma zahodna varianta (z Zagrebom kot centrom, sicer pa je varianta značilna za Hrvaško, Bosno in Hercegovino in Črno goro). Variantnost obstaja tudi na leksični ravni, na primer *voz/vlak*, *hleb/kruh*,³ pa tudi na skladenjski, na primer v povezavi z modalnim glagolom: na vzhodu je običajnejša razvezana oblika *da + osebna glagolska oblika*, na zahodu pa je več nedoločnika (ibid.). Glede tega S. Kordić poudarja, da oba leksema poznajo govorce obeh variant in da pripadajo pasivni leksiki (Kordić 2004: 34–36).

Avtorica je mnenja, da gre za en sam jezik. Tu citira tudi druge avtorje, kjer se na primer Gröschel (2001: 175–176, 180), ki se sklicuje na primer romanskih jezikov in zagovarja dejstvo, da se jezikoslovci v svojem pristopu niso dolžni podrežati političnim odločitvam o jeziku, zato slavistika kot disciplina, ki preučuje jezikovne sisteme, nima nobenega razloga, da bi srbsščino, hrvaščino in bošnjaščino raje kot jezikovne variante obravnavala kot različne jezike.

Argumenti, ki govorijo v prid različnim poimenovanjem teh jezikov, pa so drugačni: vsak od narodov svoj jezik označuje z drugačnim imenom, ki je v skladu z deželo, v kateri živijo, in kar je prisotno v logiki samoodločbe vsakega naroda. Sam konstrukt »srbohrvaški« ni bil nikoli širše zastopan med populacijo, običajni ljudje so svoj jezik označevali kot hrvaški ali srbski – dvojini naziv je bil strokovne in književne narave. Tu S. Kordić (2004: 35) navaja, da ima vsak jezik

3 Prvo navajamo vzhodno, drugo zahodno varianto.

pravico imenovati svoj jezik po svoje, lingvistika pa pač upošteva zakonitosti raziskovanja. Drugi argument pa so ustavna določila glede rabe jezika. Ta naj bi predstavljala odločilni argument glede tega, kako se bo jezik imenoval. Seveda pa raba enega jezika v različnih državah za seboj potegne tudi vprašanje imenovanja normalizacije in standardizacije, kar lahko pomembno vpliva na razvoj jezika.

Pogosto predlagajo, da bi se medsebojno razumevanje jezikov upoštevalo kot osnovni kriterij za uvrščanje jezikovnih variant v en in isti jezik – v vsakem primeru je praktično upoštevati ta kriterij skupaj z drugimi, saj sicer lahko v okvir enega jezika uvrstimo med seboj nerazumljive govore.

3.2 Medjezikovno razumevanje med slovenščino in srbohrvaščino

Srbohrvaški jezik je imel v SFR Jugoslaviji status enega od uradnih jezikov, a kot večinski jezik je bil sredstvo splošne širše komunikacije ter je kot tak imel status prestižnega jezika, tudi v republiki Sloveniji (Požgaj Hadži et al. 2013: 37). Načeloma je veljalo, da vsi Slovenci razumejo srbohrvaško, obratno pa ne gre. Pomembna jezikovna dejstva do leta 1991 (odcepitev Slovenije in Hrvaške ter razpad Jugoslavije) so opisana v nadaljevanju.

Vloga srbohrvaščine v bivši Jugoslaviji je bila glede na druge jezike dominantna in njen status prestižen (Požgaj Hadži et al. 2013). Vsi šoloobvezni prebivalci Slovenije so se v 5. razredu osemletke (obvezno osnovnošolsko izobraževanje) v starosti 11–12 let dve uri tedensko učili srbohrvaško, v drugih republikah SFRJ obratna praksa ni bila običajna, sicer pa so imeli uvajanje v družbo in kulturo jugoslovanskih narodov (Požgaj Hadži et al. 2013: 40). Leta 1991 se spremeni predmetnik, generacije, rojene po letu 1981, se niso več učile srbohrvaščine v osnovni šoli (http://www.o-ledina.si/Uploaded/Pages/9/zgodovinski-utrinki_168.pdf)

Srbohrvaški jezik je bil tudi sporazumevalni jezik v zveznem parlamentu in poslovni jezik med podjetji iz različnih republik (Požgaj Hadži et al. 2013: 40). Vsi za to sposobni moški so služili vojaški rok v bivši Jugoslaviji (preferenčno v drugi republiki), kjer je bil jezik poveljevanja, prav tako pa sporazumevanja, srbohrvaški (Gjurin 1991), to je bila tudi *lingua franca* za sporazumevanje med pripadniki različnih jezikovnih skupin (npr. Makedonec in Slovenec, Albanec in Slovenec, Slovenec in pripadniki narodnostnih manjšin). Zadnja generacija, ki je služila vojaški rok v okviru Jugoslavije (jesen 1990), so bili fantje, rojeni leta 1971. Po tem času je v Sloveniji zavladal negativen odnos do srbohrvaščine, ki se je medtem razcepila na štiri jezike, hrvaškega, srbskega, bošnjaškega in črnogorskega (Požgaj Hadži et al. 2013: 63). Videti je, da se v 21. stoletju ta negativna vloga izgublja (Požgaj Hadži et al. 2013: 63).

3.3 Raziskave o razumevanju obeh jezikov

Poleg doktorske disertacije G. Labbéja v letu 2018 (Labbe 2019), ki se posveča medjezikovnemu razumevanju med slovenščino, hrvaščino in češčino, je raziskavo o medjezikovnem razumevanju med hrvaščino in slovenščino opravila Jelena Golubović (2016) v svoji doktorski nalogi, kjer je izvedla poizkus medjezikovnega razumevanja med šestimi slovanskimi jeziki (češčina, slovaščina, slovenščina, hrvaščina, srbsščina, bolgarščina), hkrati pa je med temi jeziki merila jezikovno oddaljenosti na osnovi etimološko nesorodnih besed ter leksikalne distance. Leksikalne distance so bile izmerjene na podlagi dialektoloških atlasov. Medjezikovno razumevanje je merila s tremi različnimi metodami: prevajanjem besed, testom z dopolnjevanjem in opisom slike. Lista besed je temeljila na prevodih 100 najpogostejših besedah iz korpusa *British National Corpus* (BNC). Vsa štiri besedila, ki jih je uporabila za raziskavo, so z ravni B1 (glede na SEJO⁴) (Golubović 2016: 71).

Najvišjo stopnjo medjezikovnega razumevanja je našla med češčino in slovaščino, sledili sta hrvaščina in slovenščina. V primeru slovenščine in hrvaščine je bilo medjezikovno razumevanje asimetrično, saj so slovenski govorci bolje razumeli hrvaščino kot obratno (Golubović 2016: 71).

Kakšni so razlogi za asimetrično razumevanje? Jelena Golubović glede raziskav asimetrične razumljivosti citira študije med skandinavskimi jeziki. Omenja študijo švedsko-danskega medjezikovnega razumevanja (Delsing and Lundin Akesson 2005, glej Golubović 2016: 108), kjer avtorja kot glavni razlog za asimetrično medjezikovno razumevanje, ne da bi omenila korelacijo med temi faktorji, navajata razlike v odnosu do jezika ter izpostavljenost jeziku.

Golubović tako omenja moment »izpostavljenosti«⁴ tujemu jeziku (Golubović 2016: 65). V času, ko je bila Slovenija del Jugoslavije, je bilo veliko rojenih govorcev slovenščine dvojezičnih; še danes se kaže, da Slovenci večinoma bolje razumejo hrvaščino kot obratno. Na osnovi teh predvidevanj J. Golubović postavlja hipotezo, da bo razumljivost med slovenščino in hrvaščino asimetrična (kot tudi med češčino in slovaščino) (Golubović 2016: 66). Navaja določene besede, kot je npr. *djeca* v srbohrvaščini in *dete* v slovenščini (Golubović (2016: 35) sicer navaja, da *dete* v slovenščini pomeni *dojenček*, medtem ko gre za stilistično poetično rabo samostalnika *otrok*). Poudarja asimetrijo razumevanja, saj Slovenec prav zaradi te besede ne bo imel problemov z razumevanjem hrvaške besede *djeca*, medtem ko bodo govorci srbohrvaščine bolj verjetno imeli probleme z razumevanjem besedo *otrok*, če je ne poznajo.

---

4 SEJO – Skupni evropski jezikovni okvir

Naj navedemo še naslednje razmišljanje, zakaj je razumevanje srbohrvaščine za Slovence bolj enostavno kot obratno. Ne smemo pozabiti, da je v času Jugoslavije srbohrvaščina igrala vlogo *linguae francae*. Medjezikovno razumevanje je bilo v teoriji predvsem enostransko, od slovenščine k srbohrvaščini, obratno pa redko. Status srbohrvaščine je bil prestižnejši od statusa slovenščine (Požgaj Hadži et al. 2012: 63).

Vendar na to vpliva tudi struktura leksike. V slovenščini obstajajo sopomenke, ki jih omenja tudi J. Golubović (gl. *dete* zgoraj), kjer je druga beseda pridobila slogovno specializacijo: bodisi gre za narečno, časovno ali zvrstno zaznamovano besedo. Vse te besede so, četudi jih govorniki slovenščine ne uporabljajo aktivno, del receptivnega fonda besedja. Običajni govornik jih razume in poveže s podobnimi besedami v srbohrvaščini ter tako razume. V nadaljevanju podajamo nekaj srbohrvaških besedi in pripadajočih slovenskih sinonimov: *dijete* – *otrok* (nevtralno), *dete* (knjižno); *kuća* – *hiša* (nevtralno), *koča* (gorska postojanka, zasilno, začasno prebivališče); *hleb* – *hlebec* (kruh okrogle oblike); *čitati* – *brati*, *čitati* (gre za dve varianti glagola, prva je kalkirana iz nemškega jezika (*lesen*), druga prevzeta iz slovanskega fonda). Slovenščina je še vedno precej dialektalno razčlenjen jezik in besedišče v nekaterih dialektih govornicem pomaga razumeti srbohrvaške besede.

4 Leksika kot nosilec pomena (in prva stopnja razumevanja)

Kot smo omenili v začetku (s citatom A. Peti-Stantić 2014), sta si slovenščina in hrvaščina med južnoslovanskimi jeziki najbližji, razlog za to pa v veliki meri izhaja iz genetskega sorodstva in dejstva, da sta ohranili skupne tipološke lastnosti. Ohranjata fonetično podobnost, ekavska oziroma vzhodna varianta je podobnejša standardni oziroma knjižni slovenščini⁵ kot ijekavska (srh. *pesma/pjesma*, slo. *pesem*; srh. *mleko/mljeko*, slo. *mleko*).

Fonetična podobnost med jezikoma obstaja, čeprav se določeni glasovi razlikujejo: slovenščina je izgubila mehčanje, ne razlikuje med dvema *č* in *dž*, *l* in *lj* ter *n* in *nj* (prim. Požgaj Hadži et al. 2012: 202–203) na isti način kot srbsčina oziroma hrvaščina, po drugi strani pa loči široka in ozka *o* in *e* ter polglasnik. Zaradi močne vokalne redukcije v centralni slovenščini, ki hkrati predstavlja standardno izreko, je pisni kod lažje razumljiv kot govorniki. Problem predstavlja tudi pisava, saj cirilica, značilna za vzhodno varianta srbohrvaščine, zmanjšuje možnost za medjezikovno razumevanje.

5 Knjižna slovenščina – utečen izraz (Toporišič 2000), v zadnjem času se vse bolj uveljavlja izraz »standardna« (Krek 2009).

Skladnja in morfologija obeh jezikov sta precej podobni, kar dokazujejo tudi različne študije, npr. članka Vatroslava Kalenića *Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini*, *Raba pridevnikov v slovenščini in srbohrvaščini* (Požgaj Hadži et al. 2012: 31–32), ter skupni razvoj.

Jelena Golubović (2016) se sprašuje, na katerih temeljih lahko razumemo jezik, ki ga ne poznamo, je pa soroden našemu maternemu: meni, da več ko delimo slovarja, bližje so si jeziki. Bolj ko so si besede podobne, večja je možnost medjezikovnega razumevanja. (Golubović 2016: 39)

V nadaljevanju bomo poskusili prikazati medjezikovno razumevanja med slovenščino in hrvaščino na primeru besedila. Navajamo primer dveh besedil o Ljubljani, ki smo ju prevzeli s spletnih strani Wikipedije (<https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljana> in <https://sh.wikipedia.org/wiki/Ljubljana>) in nekoliko priredili oziroma skrčili na način, da obe besedili obravnavata isto predmetnost. Gre torej za primerljivi in ne identični besedili.

Besedišče smo analizirali po metodi sedmih sit, s praktičnim pristopom, ki se je uveljavil v okviru metode EuroCom (-Rom, -Slav ali -Germ) (Klein, Stegmann 2004) in s katerim je po eni strani možno ocenjevati sorodnost oz. jezikovno bližino, po drugi pa tudi spodbujati medjezikovno razumevanje. Gre za presejalno metodo, ki jo lahko izvedemo ob vsakem besedilu, tako poslušanem kot zapisanem. S prvim sitom odberemo mednarodne besede, to so tiste, ki jih kot tujke uporabljamo v različnih jezikih (poleg besed latinskega izvora, so lahko to tudi besede grškega ali angleškega izvora). V danem članku je to *biciklistički* (*saobračaj*), *aerodrom*, *istorija*, *kvart*, *centar* v srbohrvaščini, v slovenščini *hipoteza*. Zanimivo je, da je v srbohrvaščini uporabljenih več tujk oziroma sposojenk kot v slovenščini, ki daje prednost domačim besedam, tako je namesto *center* npr. *središče*.

Z drugim sitom označimo panslovanske besede. Tu dobimo tako »prave« kot »lažne« oziroma neprave prijatelje. Pravi so *reka*, *del*, *približno*, *zmaj*, *žica*, nepravi pa *grad*, *vremenski*. Pri slednjih se bomo pomudili še v nadaljevanju.

Tretje sito »zadrži« fonetično sorodne besede, v katerih se kaže razvoj v danem jeziku. Pri četrtem situ so v okviru EuroCom pozorni na besede, ki so sorodne, pa se pišejo ali izgovarjajo drugače. Ta dva kriterija sta lingvistično precej nenačnana, meje niso jasno razvidne, tako da ju v primeru srbohrvaščine in slovenščine lahko združujemo pod oznako morfonološke razlike, ki se kažejo v pisavi in izgovoru. Sem spadajo različice⁶ *općina* / *občina*, *slavenski* / *slovanski*, *na*

6 Prva varianta je vedno srbohrvaška, druga slovenska.

železničoj (stanici) / na železniški (postaji), ljeti / poleti, ušće / ustje, najveće / največje, Turci / Turki, Francuzi / Francozi, prestonica / prestolnica, okupacione / okupacijske, škola / šola, slovenački / slovenski, željeznički / železniški.

Peto sito se osredotoča na prepoznavanje skladskih značilnosti jezikov, npr. besedni red ali oziralni odvisniki, gerundij kot nadomestilo za podredni stavek ipd., šesto na oblikoslovje (določni, nedoločni člen). S tema dvema sitoma se nisimo ukvarjali, ker smo se osredotočali na leksiko, pogledali smo le, kar je ostalo na sedmem situ, torej preostanek lasten zgolj danemu jeziku. Na sedmem situ so tako ostali *stanovnik / prebivalec, grad / mesto, saobračaj / promet, pitanje / vprašanje, zemljotres / potres, godina / leto, rat / vojna, avtoput / avtocesta, centralan / osrednji, kvart / četrt, voz / vlak.*

Tabela besedišča iz Wikipedije v obeh jezikih:	
srbohrvaščina	slovenščina
vremenska zona	časovni pas
gradski kvart	mestna četrt
saobračaj	promet
grad-heroj	mesto-heroj
biciklistički saobračaj	kolesarski promet
gradska opština	mestna občina
stanovnik	prebivalec
pitanje	vprašanje
zemljotres	potres
godina	leto
voz	vlak
centralan	osrednji

Za razumevanje je pomembna tudi opredelitev konteksta. Razumevanje v znanem kontekstu je lažje kot v neznanem, tudi če ne poznamo vseh besed. Na straneh o Ljubljani v Wikipediji je v obeh jezikih predstavljena tudi tabela s podatki o mestu, kjer podatki (in njihova predvidljivost) omogočajo razumevanje. Kontekst (v obliki števil) pomaga pri razumevanju kategorij v obeh jezikih, predvsem v tabelah s podatki (glej obe strani na Wikipediji). Razumevanje otežujejo lažni prijatelji.

Na tem mestu moramo opozoriti še na stvarno napako v hrvaškem besedilu, kjer govorijo o Savski namesto o Dravski banovini. Glavno mesto Dravske banovine je bila Ljubljana, glavno mesto Savske banovine pa Zagreb.

4.1 Pravi in lažni prijatelji

Že med hrvaščino in srbščino obstajajo razlike v leksiki, med slovenščino in hrvaščino toliko več. Besedišče slovanskega fonda v obeh jezikih lahko razdelimo na prave in lažne prijatelje. Po definiciji (A. Peti-Stantić 2014) so pravi prijatelji tisti, ki so zanesljivi in jih lahko nadomeščajo drug drugega v vseh situacijah, lažni pa tisti, ki jih različno dojemamo in prepoznavamo (uporablja se tudi termin jezikovni sinonim oziroma jezikovni homonim). K temu bi seveda dodali, da gre za leksem, ki je nosilec pomena.

Pravi prijatelji so tiste besede, ki imajo v obeh jezikih enak pomen, kot na primer *kava*, *kruh*, *ključ*. Lažni prijatelji pa so tisti, ki se nam na pogled zdijo enaki, a se razlikujejo v pomenu, npr. *vreme* slo. in *vrijeme* srh., ki v slovenščini pomeni *čas*; *grad* slo. in *grad* srh., ki v slovenščini pomeni *mesto*, *leto* slo. in *ljeto* srh., ki v slovenščini pomeni *poletje*, *grah* srh., ki v slovenščini pomeni *fižol*, in *gršak* srh., ki ga v slovenščino prevedemo kot *grah*, glagolski pari; *moliti* srh., *prositi* slo (v slo. se *moliti* uporablja samo v zvezi *prositi boga*); pridevniki: *vjeran*, *zgodan* srh., ki ju lahko najdemo v slovenščini kot *veren* in *zgoden*, a ne v istem pomenu.

Tujke sta slovenščina in srbohrvaščina sprejemali na različen način, kar se vidi tudi iz zgoraj analiziranega besedila. Pri samem medjezikovnem razumevanju pa kljub temu predstavljajo določeno pomoč.

5 Sklep

Slovenščina in srbohrvaščina kot dva jezika, ki sta si zelo blizu, ki sta delila jezikovno preteklost, zato še danes predstavljata velik potencial za medjezikovno razumevanje. Medjezikovno razumevanje med slovenščino in srbohrvaščino je asimetrično – iz srbohrvaščine v slovenščino je bolj prisotno kot obratno, kar je rezultat tako zgodovinskih stikov, kjer je bila nekoč srbohrvaščina *lingua franca*, kot tudi same strukture jezika – v slovenščini obstaja precej dvojnic z enakim pomenom, od katerih je ena zelo podobna srbohrvaški besedi, vendar slogovno zaznamovana in manj uporabljena, a vseeno predstavlja del besedišča (morda samo receptivnega) slovenskih govorcev.

Po drugi strani pa problem medjezikovnega razumevanja razumemo bolj kot politično voljo kot prakso, ki je sama na sebi dostopna govorcem glede na večjo ali manjšo bližino med jeziki, ki jih govorijo. Največji sovražnik medjezikovnega razumevanja med tema sorodnima jezikoma je globalizacija in z njo angleščina:

danes jo večina mladih za sporazumevanje izbere raje, kot da bi se trudili z medjezikovnim razumevanjem. Daljše bivanje v slovanskem jezikovnem okolju pa vpliva na odločanje za sporazumevanje v slovenskem oziroma (srbo)hrvaškem jeziku. To vidimo tudi pri študentih iz držav naslednic bivše Jugoslavije, ki študirajo v Sloveniji, saj povezave na gospodarskem, znanstvenem, izobraževalnem in umetniškem področju med temi državami še obstajajo, med njimi pa tudi sporazum o možnosti brezplačnega študija za pripadnike bivših jugoslovanskih republik. Ti študentje imajo možnost, da izkoristijo dodatno leto študija za učenje slovenskega jezika. Vendar ti študentje po izkušnjah zaprosijo za pisanje naloge v angleščini. Zavest o medjezikovnem razumevanju in urjenje v prepoznavanju tega potenciala bi bilo treba spodbujati v šolah, saj ponuja možnost za širjenje jezikovnih, kulturnih in sporazumevalnih kompetenc.

Bibliografija

- Barić, Evgenija, Miro Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, 1997: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belić, Aleksandar, 1921: Les rapports mutuels du serbo-croate et du slovène. *Revue des études slaves*, Tome 1, fascicule 1-2, 20–27.
- Blanche-Benveniste, Claire, A. Valli, 1997: *Une grammaire pour lire en quatre langues, L'intercompréhension : le cas des langues romanes. Le français dans le monde – Recherches et applications*, 33–37.
- Brozović, Dalibor, 1992: Serbo-Croatian as a pluricentric language. M. Clyne (ur.), *Pluricentric languages : differing norms in different nations*. Berlin; New York, 347–380.
- Dubois, Chloé, 2010: *Des frontières (socio)linguistiques dans l'espace sud-slave central*. Magistrsko delo. Linguistics. <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-0050675> 2010 <dumas-00506756> (dostop 10. 3. 2019).
- Escudé, Pierre, Pierre Janin, 2010: *L'intercompréhension, clé du plurilinguisme*. Pariz: Clé international. Coll. Didactique des langues étrangères.
- Gjurin, Velimir, 1991: *Slovenščina zdaj*. Ljubljana: Art Agencija.
- Golubović, Jelena, 2016: *Mutual intelligibility in the Slavic language area*. Groningen: University of Groningen.
- Gröschel, Bernhard, 2001: Bosnisch oder Bosniakisch? Zur glottonymischen, sprachpolitischen und sprachrechtlichen Fragmentierung des Serbokroatischen. Ulrich Hermann Wassner (ur.), *Lingua et linguae: Festschrift für Clemens-Peter Herbermann zum 60. Geburtstag*. Aachen, 159–188.

- Jelovšek, Alenka, 2009: *Srbohrvatizmi nekoč in danes: analiza tiska med letoma 1945 in 2005*. Diplomaska naloga. Ljubljana, FDV: Alenka Jelovšek.
- Klein, Hans Günter, Tilbert Stegmann 2004: *Les sept tamis – lire les langues romanes dès le départ. Avec une introduction à la didactique de l'eurocompréhension*. Aachen: Shaker Verlag, (Éd. EuroCom vol. 6).
- Kordić, Snježana, 2004: Le serbe et le croate aujourd'hui : entre aspirations politiques et faits linguistiques. *Revue des études slaves*, Tome 75, fascicule 1, 31–43.
- Krek, Simon, 2009: Od SSKJ do spletnega portala standardne slovenščine. *Jezik in slovstvo*, letnik 54, številka 3/4, 95–113.
- Labbé, Grégoire, v tem delu: Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.
- Lisac, Josip, 2003: *Hrvatska Dijalektologija 1., Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Lončarić, M., 2005: *Kajkaviana & alia, Ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*. Čakovec: Zrinski; Zagreb: IHJJ.
- Orožen, Martina, 2010: *Kronološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Zora.
- Peti-Stantić, Anita, 2014: Slovensko-hrvaški lažni prijatelji. 20. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi / tuji jezik, 201-209.
- Pirih Svetina, Nataša, Mojca Schlamberger Brezar, Gregor Perko, Patrice Pognan, 2016: Ko vsak uporablja svoj lastni jezik in razume svojega sogovorca. *Vestnik za tuje jezike*, 2016, letn. 8, št. 1, 99–111. <http://revije.ff.uni-lj.si/Vestnik/article/view/7179/6884>, doi: 10.4312/vestnik.8.99-111.
- Požgaj Hadži, Vesna, et al., 2012: *Izazovi kontrastivne lingvistike / Izzivi kontrastivnega jezikoslovja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Požgaj Hadži, Vesna, Tatjana Balažic Bulc, Vlado Miheljčak, 2013: Srpskohrvatski jezik iz slovenske perspektive. Požgaj Hadži, Vesna (ur.): *Jezik između lingvistike i politike*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ramovš, Fran, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana : Akademaska založba.
- Rigler, Jakob, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija*. XIV. 1–4, 25–78.
- Schlamberger Brezar, Mojca, Gregor Perko, Patrice Pognan, 2015: *Les bases de la morphologie du slovène pour locuteurs francophones*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Thomas, Paul-Louis, 1999: Frontières linguistiques, frontières politiques. *Histoire Épistémologie Langage*. Tome 21, fascicule 1, 1999. Linguistiques des langues slaves, 63–82. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hel_0750-8069_1999_num_21_1_2730 (dostop 10. 3. 2019)

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Spletne strani:

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_sl (dostop 10. 3. 2019)

<http://www.eurom5.com/p/chisiamo-fr/intercomprensione> (dostop 10. 3. 2019)

Eurocom <http://www.eurocom.uni-frankfurt.de/> (dostop 10. 3. 2019)

MICReLa <http://www.let.rug.nl/gooskens/project/> (dostop 10. 3. 2019)

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_sl (dostop 10. 3. 2019)

Skupni evropski jezikovni okvir. 2011. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Jeziki/Publikacija_SEJO_komplet.pdf . (dostop 10. 3. 2019) http://www.o-ledina.si/Uploaded/Pages/9/zgodovinski-utrinki_168.pdf (dostop 30. 4. 2020)

Slovenščina (<https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljana>) (dostop 10. 3. 2019)

Srbohrvaščina (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Ljubljana>) (dostop 10. 3. 2019)

МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС (СЛАВИСТА

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjajsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro

vzájemné porozumění

Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская

взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close Are They?

Dieter Stern (Universiteit Ghent, Ghent)

Povzetek

Pogosto prevladuje mnenje, da med pidžinskimi jeziki in njihovimi dominantnimi jeziki ni medjezikovne razumljivosti, kar bi lahko pomenilo, da kakršen koli poenostavljen jezikovni repertoar, ki je še vedno nekako razumljiv za večino maternih govorcev dominantnega jezika, ne velja več za pravi pidžin. Prispevek raziskuje težave medjezikovne razumljivosti med ruščino in ruskim dominantnim jezikom pidžina tajmirske ruščine ter se pri tem opira na rezultate preprostega raziskovalnega testa razumevanja, pri katerem so materni govorce ruščine poslušali posnetke tajmirske pidžinske ruščine. Na podlagi tega specifičnega ruskega primera bomo kritično ocenili uporabnost in verodostojnost pomanjkanja medsebojne razumljivosti kot ključne lastnosti pidžinskih jezikov na splošno. Hkrati bo treba obravnavati bolj specifična vprašanja o statusu tajmirske pidžinske ruščine, predvsem že dalj časa porajajoče se vprašanje o tem, koliko značilnosti pidžina ji še preostane in ali je sploh kdaj predstavljala tipični pidžin, da bomo lahko ustrezno ocenili celotno možnost posploševanja naših izsledkov.

Ključne besede: tajmirska pidžinska ruščina, razumljivost pidžina za govorce osnovnega jezika, ruski jeziki v stiku.

Abstract

It is often maintained that pidgins and their lexifiers are not mutually intelligible, implying that any simplified linguistic repertoire which is still somehow intelligible to most native speakers of the lexifier would not qualify as a true pidgin. This paper sets out to explore issues of intercomprehensibility between Russian and the Russian-lexifier pidgin Taimyr Pidgin Russian making use of the results of a simple exploratory comprehension test in which native Russian speakers were exposed to field recordings of Taimyr Pidgin Russian. On the basis of this specific Russian case a critical assessment will be made of the usefulness and the validity of the lack of intercomprehensibility as a defining feature of pidgins in general. At the same time, more specific issues of the status of Taimyr Pidgin Russian, primarily the pending question of how far it is already depidginized and whether it ever represented a typical pidgin, will have to be addressed in order to correctly assess the overall generalizability of our findings.

Key words: Taimyr Pidgin Russian, intelligibility of pidgins for speakers of lexifier, Russian contact languages

1 Introduction

For most intercomprehension will imply mutuality, such that if a Pole can be shown to understand a Czech, it follows that a Czech will also understand a Pole. This assumption appears intuitively reasonable in the case of two languages like Czech and Polish whose very relationship is based on a common linguistic ancestry, which in itself encapsulates the very idea of mutuality. The relationship which holds between Polish and Czech is strictly symmetrical, and still the mutuality of comprehension, which is implied by this relationship may prove empirically unfounded after all, as cases of non-reciprocal intelligibility (Wolff 1959: 35-36) show. As it comes to the relation between pidgins and their lexifiers, not even the principal symmetry of genetically related languages will hold. Though pidgins will depend on their lexifiers for their lexical outfit, the relationship between pidgin and lexifier cannot be reduced to a simple matter of genetic affiliation and linguistic distance. Among others, their relationship is crucially defined by an essential asymmetry with respect to the kind of language game each of them is based on, – a difference that significantly bears on the issue of comprehension. Speaking the lexifier means sticking to the beaten tracks of conventional rules and conversational routines, whereas speaking pidgin resembles an open game of situational improvisation. Intelligibility tests involving pidgins would then appear to measure the capability to deal with an overall indeterminateness of improvised linguistic expression rather than the capability to deal with fixed and regular linguistic distance. Of course, in listening to an unknown but genetically close parent language the test person will likewise miss crucial grammatical clues for a proper decoding and his interpretation of what is being said will largely hinge on lexical anchors (*ancrages lexicaux*; Kostomaroff 2012: 4), preferably nouns, so that his mode of operation is not so far removed from that in pidgin communication. But then pidgins are still different in that they will rely on free linguistic improvisation under conditions of a restricted and impoverished referential capacity. Depending on the degree of the stability of the pidgin on the whole and the routine and dexterity of its individual speakers, narrative episodes may be framed very differently from what we are used to in ordinary native speech. Speakers who have throughout their lives been exclusively involved in a monolingual native environment with a limited range of individual expression within a neatly defined “area of acceptable variation” (Karam 2000: 122-124), may be supposed to be able to deal only with familiar patterns and structures. A good pidgin speaker, however, is also defined by his capability to tackle and interpret forms of expression, not previously known to him. This is basically a difference of training, but also of attitudes towards acceptability extreme forms of variation beyond the conventionalized area of acceptability.

Without going into the details of the other asymmetries which characterize the relationship between pidgins and their lexifiers, it should be clear that, if speakers of the pidgin can be shown to be able to understand its lexifier without prior knowledge of it, it does not follow that the same is true of speakers of the lexifier with respect to the pidgin. Though both directions of comprehension are certainly somehow interrelated, it might prove useful to treat them separately. In our research we will, accordingly, focus on just one such direction, viz. the comprehension of a Russian pidgin, i.e. Taimyr Pidgin Russian (henceforward TPR) by native speakers of its lexifier, i.e. Russian. For one, we are forced to do so, because at the time of writing this paper no speaker of the pidgin is still alive on whom to test his comprehension of Standard Russian. But even if there were still one or other speaker around, the task would prove pointless, because the last speakers of Taimyr Pidgin Russian had been heavily exposed to Standard Russian in the last decades of their lives, so that a passive knowledge resulting in a fairly good comprehension of Standard Russian may be assumed for them on the basis of their linguistic biographies. But there is another reason for focusing on the comprehension of the pidgin by speakers of its lexifier, for it is basically this direction of comprehension which pidginists will time and again point to in their attempts to define the relationship between pidgins and their lexifiers.

2 Intercomprehensibility among pidgins and their lexifiers

It is often maintained that pidgins are unintelligible to the speakers of their lexifier, implying that any contact-induced linguistic repertoire, which shows all internal and external symptoms of being a pidgin, but which is still somehow intelligible to most native speakers of the lexifier would rather not qualify as a true pidgin. The claim of unintelligibility appears on first sight to run counter to sound intuition. For one, are not pidgins meant to enable communication and comprehension in situations where people are confronted with a serious communicative gap, which their native and other linguistic knowledge will not be able to bridge, at least not immediately? So general comprehensibility should be the hallmark of pidgins. In addition, do not pidgins involve attempts at learning the lexifier as a target language? Though efforts to acquire knowledge of a perceived target language may play a role at least with some speakers who get involved in a process of pidginisation, the very target is as a rule not sharply laid out before them (e.g., by means of a language text book), and for most persons involved in pidginisation it may be doubted whether targeted language acquisition governs their linguistic behaviour and decisions which ultimately lead to the emergence of a pidgin (Bakker 1995: 26; Mühlhäusler ²1997: 6). The direction a process of

pidginization takes may in fact rather constitute a move away from the lexifier than a move towards it, contributing thus to an increase of unintelligibility.

Though lack of intelligibility for speakers of their lexifiers is not explicitly referred to in most pidgin definitions, which any handbook of pidgin and creole studies will provide for, it appears that it is tacitly understood as common knowledge and that it is taken for granted by virtually all of them. Though most creolists seem to consider lack of mutual intelligibility a virtual fact about pidgins, they will usually not put too much emphasis on it by making it an indispensable defining feature of pidginness. Clear and unrestricted statements to this effect are to be found only occasionally, as in Gillian Sankoff (1980: 140):

I will reserve the term “pidgin” only for those contact vernaculars that display (a) some degree of conventionalization, and (b) a sharp enough break with all “parent” languages as to be not mutually intelligible with any of them.

Of the impressive number of handbooks and introductions to pidgin and creole studies, which have amassed in the course of the past decennia, only Mark Sebba unequivocally makes lack of intelligibility a prerequisite for a language to qualify as a pidgin: “They [scil. pidgins — DS] are not mutually intelligible with their source languages” (Sebba 1997: 15). Others, like Peter Bakker, will mention this feature with some reservation, stating that pidgins “are *usually* [highlighting is mine – DS] unintelligible for speakers of the language from which the lexicon derives” (1995: 25).¹ Bakker’s reserve is probably owing to Thomason & Kaufman’s (1988: 168-169) critique of Sankoff’s elevation of the lack of intelligibility to the rank of a major defining feature for pidgins. Thomason & Kaufman identify three exceptions to the assumption. First, they point out that unintelligibility may not be expected to apply to early stages of pidginisation, which, by the way, is already implied in Sankoff’s criterion (a), which ought to be read as an input condition for criterion (b).² Accordingly, Mühlhäusler (2007: 162) makes a point

---

1 With similar reserves Loreto Todd (1974: 7). Lack of mutual intelligibility can be concluded conversely from Romaine’s characterisation of koinés as opposed to pidgins (1988: 26).

2 A causal link between evolving norms and increase of unintelligibility for speakers of the lexifier is also implied in Parkvall & Bakker (2013: 23). They conclude also that the fact that pidgins have to be learned by speakers of the lexifier is an indication of the incomprehensibility of pidgins to speakers of the lexifier (2013: 24). It may be objected that the need to learn the pidgin may have more to do with a pressure from the pidgin-using group on native lexifier speakers on entering the community and may therefore be also socially motivated apart from being driven by incomprehensibility. Another point is that incomprehensibility need not be mutual. Thus, father Suslov in dealing with Nganasan neophytes in the 1880s stressed that outsiders had to learn TPR, because the Nganasans would insist on speaking it, considering it to be proper Russian, and would also not be capable of comprehending native Russian (Stern 2012: 52). This does, however, not necessarily imply that father Suslov was, vice versa, incapable of understanding TPR when he first came across it.

of expressly stating that pidgins only become unintelligible to speakers of their lexifier language “subsequent to their stabilization,” the idea behind this, apparently, being that prepidgins or jargons are basically conceived of as initial stages of tackling a serious communication problem by means of free verbal and also non-verbal improvisation. The rationale of prepidgins is to make oneself understood to anyone at any costs, whereas stabilized pidgins have already socially condensed into a group of insiders, constituted by regular interaction, which will place ease of routine communication within the group above the obligation to unconditionally provide for intelligibility to anyone joining the group from the outside. Total transparency and immediate accessibility of linguistic strategies to invariably anyone, not only to speakers of the lexifier, is the indispensable prerequisite for prepidgins to work at all. Universal intelligibility may be expected to lie at the very core of prepidgins.³

The second qualification of Thomason & Kaufman is that the predominant use of a linguistic repertoire for interethnic communication should range above lack of mutual intelligibility in defining a pidgin, allowing at least for a certain extent of intercomprehensibility between pidgin and lexifier in some cases. Thirdly, intercomprehensibility may be expected to be maintained in cases of pidgins deriving from contact between typologically and genetically close languages. Ultimately, the specifications suggested by Thomason & Kaufman amount to an affirmation of the lack of intercomprehensibility, though not as a defining feature, but at least as a typical feature of the relationship which holds between pidgins and their lexifiers.

But what exactly is the basis of the often repeated statement that pidgins are unintelligible to speakers of their lexifiers? To date no study ever has explored the issue empirically, e.g., by subjecting respondents from the lexifier speech community to comprehension tests, confronting them with pidgin (or creole)

---

3 But then, universal intelligibility is counteracted by another general property of prepidgins, and also of stabilized pidgins, but not of pidgincreoles and creoles. Linguistic repertoires which aim to bridge a communication gap and must therefore rely on impromptu strategies in combination with a rudimentary incipient set of recreated grammatical categories and a reconventionalized basic lexicon, will by necessity have to put a higher responsibility on the listener for successful communication than is the case in ordinary linguistic communication, which can rely on highly elaborated sets of conventionalized signifiers that will usually cover all essential grammatical relations. Thus, e.g., the loss of tense, case and embedding in most if not all pidgins has to be made up by the listener’s ingenuity at interpretation (Romaine 1988: 26; Bakker 2008: 138). In early pidgin stages, ease of communication by means of simplification appears to be basically gained for the speaker at the cost of the listener (Hymes 1971: 72; Romaine 1988: 31-32). Interpreting and understanding utterances in pidgin communication clearly requires a heightened level of versatility and effort from the listener. Pidgins are therefore generally encumbered with a higher threshold for listener comprehension, which holds accordingly also for mutual intelligibility between pidgin and lexifier.

material.⁴ It appears that lack of mutual intelligibility is basically deduced from theoretical assumptions, first and foremost from the assumption that pidginisation presupposes a radical break of transmission with concomitant discontinuities of speech community, intelligibility and geographic boundedness (Mühlhäusler 1997: 225-226). Whereas languages are usually transmitted without any serious disruptions, with linguistic changes going for the most part unnoticed, pidgins are said to be the product of events which cause major discontinuities in consequence of a complete breakdown of routine verbal communication. Pidgins are supposed to require a complete relaunch of communication practices, which only a small set of the vocabulary will survive, while all the rest has to be recreated from scratch, i.e. without having recourse to the original source language. The only tie between pidgin and lexifier consists accordingly merely in a modest set of lexical items, which more often than not will even have undergone significant changes to their semantic patterns in the course of the relaunch and later events. It stands to reason that in view of this intercomprehensibility between lexifier and pidgin should rather not be considered a possibility.

Thus, lack of intercomprehensibility appears a product of theorizing rather than an observational fact about pidgins. As such it may and did acquire an axiomatic role in the elaboration of further theory-building. Keith Whinnom took recourse to the unintelligibility assumption to underpin his contact linguistic model which opposes secondary to tertiary hybridization. For Whinnom (1971: 103) unintelligibility in the case of pidgins on the one hand and mutual intelligibility in the case of bilingual contact situations, such as Italian immigrants' Spanish in Argentina known as *cocoliche*, on the other hand, makes all the difference between tertiary hybridization typical of pidgins and secondary hybridization typical of other forms of language contact. Severely restricted access to the lexifier will cause the radical break of transmission which will then bring about unintelligibility between the pidgin and its lexical source.

But then, it would not be fair to maintain that it is all a matter of theorizing and keeping up theoretical elaborations. Whinnom himself supports his unintelligibility claim by pointing to foreigner-talk strategies employed by speakers of Chinese Pidgin English when addressing new arrivals from England to China:

Chinese Pidgin is also quite unintelligible to the newcomer from England. To make themselves understood pidgin-speakers adopt precisely the same measures as in the alleged behaviour of master to slave, i.e. they speak slowly and distinctly, repeat carefully phrases and sentences obviously not understood, seek periphrases, resort to gestures. (Whinnom 1971: 103)

---

4 One study at least, i.e. Prescod (2013) addresses mutual intelligibility between various English-based creoles.

Though there might be no thorough empirical foundation to the claim, at least there appears to be an experiential basis deriving from colonial practices.⁵ This is further corroborated by the earliest versions of this claim as applied to individual pidgins, as in Robert Hall jr. (1955: 17):

If we, as native speakers of English, listen to [Melanesian — DS] Pidgin, its first effect on us is decidedly confusing. We can make out single words here and there, and often (if the conversation goes slowly enough) complete sentences; but the meaning is likely to escape us, or we are likely to make bad errors of interpretation.

Hall jr. (1955: 18) then goes on to lend his argument further support by referring to Captain John J. Murphy, a colonial officer, who felt the need to compile a *Book of Pidgin English* for his colleagues in order to avoid frictions with the local population, which in his view were basically due to the officers' not understanding (Melanesian) Pidgin. This clearly shows that the linguistic assumption ultimately derives from lay observations within the context of first-hand colonial experiences. A sound and broad experiential base is certainly not the worst thing to go by, but its drawbacks are also quite apparent, such as unintelligibility caused by formal linguistic distance getting easily mixed up with prejudices and stereotypes about native ways of speaking. Apart from that, Melanesian Pidgin or just Neomelanesian, and possibly also Chinese Pidgin English, as established communal languages, which would qualify as pidgincreoles in Bakker's (2002: 5) terminology, had already gone a long way to arrive at the stage of unintelligibility, which gave rise to the observations cited here. Would the same in fact hold for pidgins which only recently became stabilized, as is claimed by Mühlhäusler (1997: 162)?

We will not be able to pursue this issue any further here, but it must be pointed out that an answer to this and similar questions would bear on the interpretation of the results of our small intercomprehension test. If it can be shown that TPR, which will be the object language in our test design, is quite intelligible to Russian native speakers without prior exposure to that same language, what conclusions will this finding allow for? Will it prove the general claim about pidgins being unintelligible to speakers of their lexifier to be untrue? Or will it rather contribute to a refinement of this same statement to the effect that certain stages and kinds of pidgins form an exception to this claim? Or will it even force us to reconsider the very status of TPR, which hitherto has been considered a pidgin, though a somewhat strange one?

---

5 A similar reference to colonial experience is made by Hall jr. (1966: 128) with respect to Neomelanesian.

In the end, our study may turn out to be not so much about intelligibility between pidgins and lexifiers, but about the status of TPR, and possibly not even about the status of TPR proper, but rather the status of the available text material which is being used for intercomprehension testing. Elena Perechval'skaja (Перехвальская 2007) argued that TPR being recorded only in the last quarter of the 20th century, is in fact a post-pidgin showing clear structural influences of the lexifier due to renewed, and this time intense contact with it. A. Urmančieva (Урманчиева 2010) proposes a similar interpretation, addressing TPR as a mixed language combining component parts of the original pidgin with certain subsystems of the lexifier (especially the verbal inflexions for person, number and tense), also due to renewed contact. Apart from the unlikeliness of the latter proposal, for which no plausible sociolinguistic motivation can be conceived of, there is evidence that the features in question were already present in the pidgin prior to renewed contact with Standard Russian in the Soviet period (Stern 2009). Notwithstanding this controversy, which specifically focusses on the retention of verbal morphology from the lexifier in TPR, it cannot be denied that renewed contact contributed to convergence at other levels, especially the lexicon and idiomatic usage, which is likely to have an effect on intelligibility.

Only few creolists will go beyond the simple statement of the unintelligibility assumption and probe into the linguistic features which in their view might stand in the way of intelligibility despite a common lexical core. It is again Sebba who comes forward with a quite explicit hypothesis what will cause this unintelligibility. Speaking about pidgin Englishes, he remarks:

Of course, because many of its words are of English origin, learning the vocabulary may be a relatively easy task for an English speaker. Learning the grammar may present more challenges – a fact not always realised by Europeans trying to speak pidgin. (Sebba 1997: 15)

Though this statement is about learning a pidgin rather than understanding it without prior instruction, pointing to the grammar as the greater challenge in the acquisition process seems for Sebba to imply that unintelligibility is largely owing to the grammatical features of pidgins rather than their lexicon. Again, there is no empirical support to this claim for the time being, and beyond that there is an opposite claim, put forward by Eugene Nida, that “differences in grammar seem to constitute less acute problems [for intelligibility — DS] than distinctions in words and idioms, since people can often guess satisfactorily at relations, provided they understand the words” (1988: 245). Nida’s claim is corroborated by the observation that respondents to intelligibility tests will resort to common lexical items as anchors for interpretation (Kostomaroff 2012: 4). Sebba’s assumption

seems to derive from the similarity of the lexical core of both pidgin and lexifier on the one hand in contrast to the maximal dissimilarity of the grammar of both. In our view, however, the common lexical core is likely to be easily overrated. It does hardly ever comprise more than a few dozen entries, as a consequence of which strategies like semantic extension, compounding and others have to be employed in order to extend the functional range of the pidgin, as time goes by and new needs arise (Holm 1988 I: 72-73). The application of these strategies of extension, however, would in effect rather contribute to confusion, leading speakers of the lexifier every so often completely astray by letting them misleadingly assume lexical meanings they are familiar with from their own language. So, on the lexical level, too, there is very likely little to go by for native speakers of the lexifier to properly understand pidgin utterances on the spot. In addition, the effects of phonetic adaptations must not be underestimated.

3 Measuring intercomprehensibility between pidgins and their lexifiers

Hans Wolff (1959) was the first to identify the impact of inter-ethnic attitudes on intelligibility, claiming that intelligibility testing does tell us more about social and political interrelations than about actual linguistic distance (see also Nida 1988: 244). This is certainly a factor which ought to be taken into account when dealing with linguistically related languages which share the same sociogeographical area, especially if cross-linguistic communication is common and widespread within the area in question, so that a pecking order of preferred against dispreferred languages of wider communication is likely to have evolved. In order to eliminate the effects of intergroup attitudes one should ideally focus on linguistically related languages whose speakers have no prior knowledge of the other language and the group which speaks it. This, of course, is almost impossible to be had anywhere. Even on the scale of national languages, where state borders and other administrative measures effectively contain any kind of daily communicative and other exchanges between national speech communities, knowledge of neighbouring nations including prejudices and attitudes, which are likely to have an impact on intelligibility, may be assumed to be common, as, e.g., among the speakers of the Scandinavian languages (Haugen 1966). Since our focus will be on testing the intelligibility of TPR to native Russian speakers, our research design appears to meet the ideal requirements on first consideration. Very few native Russian speakers are likely to have ever heard of TPR and only those few who happened to have come into contact with one of its last speakers on the Taimyr peninsula, – one of the remotest places of all Russia – will have

had the opportunity of being directly exposed to this language. But it might turn out that it is just this remoteness and marginality which will feed into a generalized perception of TPR speakers among the global category of deviant outsiders, who are even incapable of speaking proper Russian. Negative attitudes of speakers of the lexifier towards pidgins are well-attested (Reinecke 1938: 108; Hall 1966: 129-130; Bakker 1995: 27), and native Russian speakers form no exception to this (Stern 2006: 163-166). From my personal experience I can confirm that prejudices against ethnic minorities, which tend to be spoken of derogatively as *nacionaly*, are quite strong throughout Siberia. In our test design an effort has been made to control this variable, or make it at least visible, by asking the test respondents about the impression the pidgin speaker and his language has made on them. Though the question was framed as considerate as possible, avoiding any hint that this is about ethnic stereotypes, absolutely none of the respondents cared to provide an answer to it. Absolute silence is, of course, notoriously difficult to interpret, but its unanimity in our case might be indicative of our question touching upon a sensitive issue.

The measurement of intercomprehension between pidgins and their lexifiers is encumbered with additional problems, which will not turn up with languages defined by a fixed native speaker community. Pidgins tend to be highly variable and volatile on different levels. For one, pidgins evolve within a relatively short time span, moving through diverse stages, known as the pidgin-creole life-cycle, with each stage being marked by quite distinct properties, which may be expected to bear on mutual intelligibility with the lexifier. Knowing the developmental stage of a pidgin is therefore crucial, but determining this stage for any pidgin at a certain point in time is not always a straightforward task. This is particularly true for TPR. TPR as it has been recorded and described in recent times is obviously not an incipient or prepidgin. It has evolved innovative grammatical features and strategies, which are used by all speakers in approximately the same way and pattern. This testifies to norms having already emerged, so that there may rest little doubt that TPR is at least a stabilized pidgin.⁶ But has it ever reached the stage of pidgincreole, as it is defined in social terms by Peter Bakker (2008: 139)? Did it ever acquire a community of its own, without yet having native speakers? In view of the scarcity of the historical evidence at our disposal this is hard to judge. Stern

---

6 Sankoff (1980: 145) treats the fact that speakers of the lexifier come to see the necessity of actively learning features which deviate from their own usage as a fairly good indicator for stabilization in pidgins. For TPR father Suslov noted already in 1880 that in order to book success as a missionary among the Nganasan natives one had to switch to the kind of Russian they are used to (Stern 2012: 68-69). In 1926 Koreškov thought it useful to write down in his diary a rule for the proper use of the word *mesto* when talking Russian to the natives of Taimyr (Stern 2012: 360).

(2009; 2012) argues that, though TPR might never have evolved into some kind of ingroup code, it seems to have been closely linked to forms of Russian settlers' native Russian, probably forming a proficiency continuum with it. This means that TPR, though it served basically intergroup communication, had sufficient feedback from dialectal forms of native Russian not to move too far away from Russian, anyway. It may even be doubted whether the concept of a real radical break of transmission is fully applicable to TPR.

4 Making sense of a story being told in a weird version of one's language

4.1 Russians listening to TPR: the test design

If the aim of our research were limited to empirically testing the pidginist hypothesis of unintelligibility, it might appear sufficient to design a test which would provide a simple yes/no answer to the question "Do native Russian speakers understand TPR?" and count and calculate the results. We shall, however, not stop at this, but will go on to look in more detail into matters concerning the (un)intelligibility of TPR for two obvious reasons. Firstly, since any comprehension test relies on respondents' evaluations of what intelligibility means to them, we have to cross-check whether their conception of intelligibility is in line with the aim of our test design. Secondly, it goes without saying that the opportunity must not be lost to try and identify the sources of unintelligibility and judge its extent in order to arrive at a dependable assessment of the (un)intelligibility of TPR to native Russian speakers.

Since the pidginist hypothesis, which derives basically from anecdotal evidence on first-hand pidgin experiences undergone by native speakers, obviously refers to unintelligibility in real life situations with all its multi-levelled facets which might influence understanding on the discourse level, the natural choice for our research design appears to be a discourse-based test design. In the present test design, test persons are asked to listen to an audiofile once and provide an answer as to whether they understood what they heard or not. In case they claim to have understood, they are asked to give a summary or translation of what they heard. Translation is, of course, a skill unrelated to understanding, so that an inappropriate translation provided by an informant does not necessarily prove incomprehension (Wolff 1959: 34). An ideal test design should, therefore, include intelligibility tests based on performance tasks rather than on direct verbal responses in order to eliminate the translation fallacy. Unfortunately, the specific nature of the

material at our disposal does not allow for a similar research design. There are no more speakers of TPR around who might be asked to help record commands for performance tasks specifically designed for the intelligibility test. We also believe our general awareness of the translation fallacy to be sufficient to allow for a proper interpretation of the data obtained.

In addition to the summary/translation, test persons were also asked to write up comments on their experience with the texts they were exposed to and to identify what they perceived as basic obstacles to a proper understanding as well as jotting down words they recognized in case they did not understand the whole text. The latter is meant to help determine the relationship between word/utterance recognition and the appropriate interpretation of utterances, i.e. their locutionary and illocutionary force, according to Smith's (1988: 266) division of intercomprehension into (1) intelligibility, i.e. word/utterance recognition, (2) comprehensibility, i.e. word/utterance meaning and (3) interpretability, i.e. identifying the intended overall meaning behind the conventional meanings of the words/utterances (illocution).

Perlocution, here understood as the wider implications for and effects on the reader/listener, is generally not taken into consideration in analyzing the levels of (inter)comprehension, though, as will be shown below, keeping illocution and perlocution apart is key to a proper interpretation of test results. We consider attainments such as properly identifying the genre of the text by the respondents as narrative prose and distinguishing the general theme as well as the contextual framework of the narration, especially its relation to the narrator, as perlocutionary in nature. Asking informants about their understanding is conducive to introducing ambiguity into the test results on principled grounds, because 'understanding' in folk linguistic terms appears to cover both pragmatic forces. Some respondents, who provided only short statements identifying the aboutness of the text, considered this rather perlocutive interpretation as sufficient proof to themselves that they in fact 'understood' the text, although they apparently did not understand much else besides. Though, in theory perlocution may be expected to presuppose proper identification of all locutionary and illocutionary details of an utterance, proper perlocutionary interpretation, being also based on non-linguistic contextual clues, is not strictly dependent on the other levels. Thus, being able to identify our sample text as a narrative on hunting and fishing and framing the text accordingly as either fictitious, instructive or just a personal anecdote, does not require the respondent to have grasped the full locutionary and illocutionary force of all utterances that make up the text.

Usually, the sample for tests on mutual intelligibility based on free discourse will not exceed the limit of 20 test persons (Kostomaroff 2012: 4), which should be sufficient where not much individual variation in terms of personal parameters

is to be expected. Classical sociological variables like gender, sex and age may not be expected to bear on the issue at hand. We have also tried to see to it that only persons whose life is firmly settled within a primarily monolingual Russian environment with variation being restricted to Karam's acceptable area will take part in the experiment, so that the sample will consist of a group of native speakers with little to no experience in cross-linguistic communication. The search for respondents was accordingly limited to Russian urbanites of the centre, i.e. to people who are deeply embedded in monolingual Russian standard culture and thus form the greatest possible contrast to the cultural environment of TPR. It is true that this homogenized group must fall short of being representative of the wide variety of individual Russian linguistic biographies,⁷ but then the pidginists' hypothesis, which we have set out to test, is implicitly based on an idealized native speaker, who would be as far removed as possible from the pidgin in question and its specific cultural framework. We are also aware that, though the group may be homogenized, individual variation with respect to the test results may still turn out to be very pronounced. Especially the innate individual capability to creatively and flexibly deal with highly divergent and variable, and to some extent also deficient linguistic input, may be expected to yield highly divergent individual results. Individual differences in working memory should also be taken into account (Just & Carpenter 1992).

The base text consists of an original sound recording of a simple narrative text of 5 minutes length, told by Djalante Jarockij, who is making a conscious effort in speaking as basilectal as possible in telling this particular story.⁸ The text was chosen to be short enough to make sure that incomprehension might not be due to overstrained memory capacities. Furthermore, neither is comprehension impeded by complexifying features such as a high level of abstraction, narrative inconsistencies, insertion of comments, mismatches of discourse and event structures, such as flashbacks and flashforwards. The text is narratively simple according to the principles of integration, consistency and isomorphism as applied by Ohtsuka & Brewer (2009). There are only mildly raised costs for construal, as delineated by Zwaan (2003: 50) caused by two changes of the time frame, reported though in consecutive order (twice 'the next day'), and a change of perspective between

---

7 As, e.g., traditional minority and regional bilingualism in Russia itself, but even more so the growing number of Russians going abroad or coming regularly into contact with foreigners visiting Russia.

8 The story has been published in Stern (2012: 584) and will be reproduced and provided with a translation in the appendix to this article. The test is accessible online via <http://survey.flw.ugent.be/index.php/258798>. Respondents were recruited via facebook and through personal networks of friends and acquaintances of the author in Russia (among whom I would particularly like to express my gratitude to Kapitolina Fedorova and Dennis Ioffe). About two months after being launched in November 2017 the test site was accessed for the last time.

older and younger brother. The respondents were asked to give a written summary, to indicate passages that they found particularly troubling, and point out lexical items that were unknown to them. Those who indicated that they did not understand the text as a whole, were asked to listen once again to it, this time, however, on a sentence-by-sentence basis, asking them after each sentence to write down what they had heard and to give an interpretation of it.

4.2 Russians having listened to TPR: the test results

Unlike physical elements, humans have to comply with the conditions set out by the test design, which means that apart from the test results proper there may always be some unexpected side effects. We already mentioned that none of the respondents provided an intuitive evaluation of the language and the background of the speaker. There was also a very high number of respondents who did not complete the test. Of the 78 persons who entered the test site, only 30 went through the whole test. 31 entered the start page and left immediately. This page consists of a personal statement, where I present myself and the background of my test design. It is, of course, impossible to determine the reasons for leaving the site at this early point, but my guess would be that the would-be respondents were deterred by the length of the introductory text, which required about 2 minutes reading time. Another three dropped out at the next page, where they were asked to identify themselves. Two went on to read the short test instruction, but did not listen to the sound file. Possibly, they experienced technical difficulties in trying to play the sound file on their personal computer. 11 persons listened to the sound file but did not answer the question whether they understood the text or not. This latter large group deserves some closer attention, because the correct interpretation of their decision to stop with the test at this point may have an impact on the overall results. Of course, there is no way of knowing what motivated their silent decision to stop, but there is a possibility that they did so because they did not understand the text and were reluctant to admit it by hitting the NO-button. Though I emphasized – perhaps unwisely so – in the introductory statement that the test is not about individual capabilities, many may have thought it shameful nonetheless to admit of being unable to perform the task. In the light of the overall results of those who completed the test, this appears not an unlikely interpretation. Of the 30 respondents who completed the test, only two checked the NO-box, though it became obvious on closer scrutiny that some of those who maintained to have understood the text, did apparently not understand very much of it. Thus, we are dealing with a sizable margin of uncertainty with respect to the overall test results. If the interpretation suggested here is correct and true for all 11 respondents in question, there would be 41 instead of 30 relevant reactions to the test. Instead

of a result which would testify to the general and almost unquestionable intelligibility of TPR to native Russian speakers, we would get a somewhat less straightforward picture of the whole issue. In view of this, a close scrutiny and thorough interpretation of the 30 completed test files will be the more imperative. We will start our analysis with the 28 respondents who indicated that they understood the text. In order to judge the extent of comprehension for each respondent, a list of topics and elements which together form the narrative was set up as a standard against which to evaluate the summaries given by the respondents. The table below indicates for each topic how many respondents identified it:

Feature type	theme/aboutness			narrative setting and structure				narrative and plot details			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
identified by n respondents	28	26	10	13	11	7	4	10	8	7	4

1 fishing – **2** hunting – **3** reindeer hunting – **4** older and younger brothers as actors on the scene – **5** older brother giving directions to younger brother – **6** happy ending: shortage of food supplies solved – **7** dialogic structure of the narrative – **8** There is a lake which abounds particularly in edible fish – **9** the older brother left two reindeer behind and asks his younger brother to go and pick them up – **10** older brother is married, but without children – **11** the younger brother loses his bearings on his way back to the camp

The use of this table as a basis to judge the extent of comprehension for each respondent rests on the assumption that every respondent tried to give as exhaustive and detailed a summary as possible instead of just indicating the general theme or aboutness of the text. Though being able to indicate the general theme would testify to at least a rudimentary form of comprehension, it is certainly a far cry from (almost) full comprehension, which alone may count as a valid indicator of (mutual) intelligibility. Thus, the fact of asking for a summary by itself should already imply quite clearly that in order to prove real comprehension, the respondent ought to provide more than just an indication of the overall theme. Notwithstanding the explicit requirement to this effect in the test instructions, some answers are pretty short and do in fact indicate nothing more than the general theme. For these short answers it cannot be excluded that the respondents misunderstood the instructions (by mistaking illocutionary for perlocutionary understanding, as suggested above) and limited their answer consciously to a short statement of the

aboutness of the text, thinking this sufficient proof of their true text comprehension. Since, however, most respondents went out of their way to provide fairly detailed summaries in order to provide full evidence of their having understood the text, it is not unlikely that short answers were given by those who did not wish to give away how little they in fact understood.

The main themes of fishing and hunting are unanimously identified by nearly all respondents. Being able to identify the theme(s) and supply a generic title to the story appears to have been considered the basic requirement to check the YES-box for comprehension. As a matter of fact, one respondent who checked the YES-box openly admitted that she did not comprehend anything beyond the general theme of the text. It may be safely assumed that with narratives the threshold for claiming comprehension is significantly lower than with directives and instructions, which would require the respondents to take action on the basis of what they actually understood. No one would claim to have understood any directions given to him, if the only thing he actually understood was that he was being given directions. Claiming comprehension of the narrative on the basis of just being able to indicate the general theme may in fact be a strategic move to avoid straightforwardly admitting incomprehension. This is somewhat obliquely confirmed by a number of respondents, who specified that they did not comprehend that much after all and that they completely missed parts of the narrative. Giving details on the overall narrative setting and structure as well as identifying specific details of the plot, however, are very clear indications that comprehension went clearly beyond a basic understanding of what was being talked about. The significantly lower scores for more specific bits of information give an idea that not everyone of the 28 respondents in fact understood the story in a way as to be able to reproduce it in a coherent manner. The table given below gives the number of respondents by increasing number of features being identified:

	identification of theme			partial comprehension			almost full to full comprehension				
number of features identified	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
number of respondents	0	9	5	1	5	1	3	2	2	0	0
total	14			7			7				

It goes without saying that the features identified by those scoring only two to three features included the basic themes fishing and hunting. For all higher scores details of narrative structure or specific plot details were identified to varying degrees. Evidence of full comprehension was provided only for seven respondents, the lower scores for partial comprehension may, however, in part be owing to mnemonic difficulties of reproducing in writing all they had understood while listening. Mnemonic problems were in fact claimed by three respondents, among whom was, however, one respondent who scored particularly high (8 features). Allowing for mnemonic limitations, which can explain the cases of partial comprehension, but rather not those of mere identification of the aboutness of the story, we arrive at a roughly equal distribution of comprehension vs. incomprehension.

If our interpretation of the above table is correct, a mismatch between the respondents' self-assessment and the presumed actual state of affairs has to be dealt with. Part of the problem is that the structure of the test required respondents to give a yes-or-no answer to the question of having understood the text, where some might have appreciated the possibility of giving a graded response. This is evidenced by one respondent, who, though she checked yes, declared that she understood but 30-40% of the text. Another one, mentioned above, admitted that she was only able to figure out the theme of the text. Unfortunately, these were the only respondents who used the commentary box to give an estimate of the extent of their comprehension. Since trust in the self-assessment of the respondents is a basic precondition for any intercomprehension test, doubts about the accuracy and reliability of the responses require additional evidence to go by. Having the respondents give estimates of the extent of comprehension, in addition, appears useful on first consideration, though it will ultimately yield results which are still more difficult to interpret due to the high degree of spontaneous intuition involved in them. We consider misapprehensions of parts of the text, as they emerge from some of the respondents' summaries, a better guidance in assessing actual text comprehension:

Misapprehension of text genre

1. misidentification of the narrator as the one who goes fishing and hunting and by the same token misapprehension of the text, which is a fictitious anecdote, as some sort of personal account (respondents [1] and [28]).
2. misidentification of the narrator as father [16], [20] or another brother [23] of the two brothers of the narrative, with the same consequences with respect to genre-assignment as in (1).
3. story misconceived of as a piece of teaching or general instruction on the topic of fishing and hunting [16].

Misapprehension of structural properties of subparts of the narrative

4. giving directions, which covers a large part of the narrative, is being mistaken for an exchange of general fishing and hunting experiences [1],[3] and advice on preparing food [3].
5. giving directions is being mistaken for an account of a fishing tour of several lakes, where in fact only one lake is singled out as a fishing site [8].
6. [3] does not realize that the major bulk of the narrative is in dialogue.

Misapprehensions concerning the story-line

7. both brothers are misidentified as partners going on a joint fishing trip by [8] and [25], where in fact one is sending the other and giving him directions.
8. the activities of both brothers are being framed as a kind of enterprise to conquer new lands by [8].
9. [3] does not realize that there is more than one person involved.
10. [5] thinks that the younger brother is additionally sent to catch a stallion on the banks of a river. This is due to lexical misapprehension. The respondent obviously mistook *xrebet* ‘mountain ridge’ (pronounced as *xiribét* with an aptzyctic vowel inserted into the word initial cluster) for *žerebéc* ‘stallion’.⁹

The misapprehensions listed above call to mind Hall’s “bad errors of interpretation” (see above, ch. 2 for the full quote), which any native speaker of the lexifier will make despite his seemingly being able to understand so many words and even whole phrases. Almost all misconceptions listed apply to deep levels of text organisation. This is not just about the odd detail being misunderstood in the context of an otherwise correct framing of the text. Except for the minor misunderstanding (10), for which a lexical source can be identified, in all other cases it is hard to pinpoint with any degree of certainty what triggered the misconceptions. The incorrect assignment of the text genre appears to be largely due (at least in (1)-(2)) to attempts to determine the relationship between the narrator and the narrative, which, as a matter of fact, is not made explicit by the narrator himself. This is obviously about filling in missing contextual, i.e. extra-textual information, and therefore should not qualify as evidence of text comprehension, on first consideration. But then, orally delivered personal accounts should be easily distinguishable from fictitious anecdotes on the basis of formal clues within the text, such as the use of first person pronouns as narrator form. There are, in

---

9 This lexical misapprehension also demonstrates the actual use of nouns as anchors and base for the reconstruction of narrated events by listeners under conditions of deviant linguistic input.

fact, five occurrences of forms indicating first person (pronominal *ja* and *menja* (twice), *pojdu* ‘I’ll go’, *nachožu* ‘I find’), which may have been understood by the respondents in question to refer to the narrator himself, though they actually occur in direct speech and refer to the speaker, accordingly, instead of the narrator. Misinterpreting these forms as referring to the narrator – if they were perceived at all – may have been induced by not realising the basically dialogic organisation of the narrative. Missing the overall dialogic pattern is put into evidence by (6) and appears also to lie at the bottom of (3)-(5). In much the same line, key aspects of the story-line are misrepresented in (7)-(9), testifying to a general failure of constructing the text as a cohesive whole from all its constitutive building blocks. In the end, it looks like at least some respondents did not build up their interpretation of the text from a linear sentence-by-sentence progression through the text, but rather by picking up fragments in an uncoordinated manner and piecing them together into a hypothetical story-line. This may be taken as an indication that the text was not processed in the same way as might be expected in ordinary native language text processing, but rather in a reconstructive approach filling in the gaps of the deviant and therefore deficient input.¹⁰ This specific mode may be assumed to operate on the basis of salient lexical content words only. It cannot, of course, be excluded that the odd sentence may have been understood in full, too. By and large, the source for all misapprehensions ought to be looked for within patterns of text organisation, such as the use of grammatical and pragmatic markers, clearly deviating from native Russian usage. As a matter of fact, it is this area where TPR and native Russian differ most expressly. Though TPR appears to be comprehensible to native Russian speakers to some extent, understanding TPR utterances and texts for them is certainly a far cry from ordinary understanding of discourse in their familiar native Russian.

Contrary to our preliminary interpretation of misapprehensions deriving from a lack of formal grammatical and pragmatic clues to help the respondents’ construal of the text, respondents identified unknown or unidentified lexical content words [2], especially nouns [17], as the one major obstacle to proper comprehension. This is further confirmed by the two respondents who answered the question whether they understood the text in the negative [9,14]. Some respondents were more specific and identified individual lexical items they stumbled upon: *lajda* ‘swampy depression in the ground’ [6,12,18,28]¹¹, *kusta netu* [6], i.e. misheard *kusat-ta netu*

10 For the role of grammatical markers as guiding signifiers to direct attention, indicate spatiotemporal relations, etc., during the construal of narrated events, see Zwaan (2003: 45 and 51). It should be quite obvious how the construal of a story-line is impeded where these guiding devices are missing or are not properly perceived.

11 In the translation task the two respondents having given a negative answer had to go through, this very lexical item was the only one which was left blank.

‘there is nothing to eat’, and *chiribét* [18], i.e. misheard *chrebét* ‘mountain ridge’. The first one, *lajda* – a term for a very specific geographical condition, exclusively found in the tundra of the Far North – is in fact the only obstacle which is truly lexical. The other two items identified as lexically problematic are in fact due to phonetic differences between TPR and native Russian. In one more case, a lexical item was misinterpreted: *sig* ‘a salmon-like fish (coregonus nasutus)’ was misheard as *š’uk* ‘pike’ (which ought to be *š’uka*) by [12]. None of the items either identified as problematic or actually misheard caused in fact any major misconstruals. Actually, none of the misconstruals listed under (1)-(9) can be causally linked to the ignorance or misapprehension of lexical content words. There is an obvious mismatch between what is perceived as causing and what actually caused incomprehension, which may simply reflect the fact that (content) words rank highest in folk linguistic perception (Collins 1998; Stern 2015: 201-203).

This brings us to the two only respondents who claimed to have not understood the text on hearing it in full. Both identified unknown words as the reason for not being able to understand the text. One added that she found the pronunciation also troublesome. Respondents giving a negative answer were asked to listen once again to the first part of the text, this time divided up into five short chunks (cf. appendix, text units 01-05). After listening to each unit they were asked once again whether they understood what they heard. In case they answered in the positive, they were asked to provide a native Russian translation of the unit. This time both respondents checked the YES-box for all five units and gave translations which clearly indicated that they understood all units entirely, with the only exception of the lexical item *lajda* for which both respondents left blanks. This result seems once more to confirm Hall’s description of the strange native speaker experience of understanding the words but not the meaning of pidgin utterances. But contrary to our preliminary assumption that deviant structural properties as, e.g., the use of the generalized form of the 2nd person pronoun *tebja* in subject position in units 02 and 03, might cause incomprehension, neither respondent was misled by the deviant morphosyntax of the short utterances into giving an incorrect translation. The single-sentence translations both respondents provided leave the impression that the difference between them and those who claimed to have understood is not that big after all. It appears that TPR is fairly well comprehensible to native Russian speakers, as long as it is presented in short isolated chunks, but that it requires particular attention to arrive at a proper understanding of TPR utterances due to its many deviations from ordinary native Russian usage on all levels (pragmatic, morphosyntactic, phonetic, lexical). Identifying *tebja* as a somewhat unusual subject form is an easy task in isolation, but if similar deviations amass as one proceeds through a text, the effort to deal with these manifold small variations on familiar usage appears to be too

much, ultimately, to be able to keep track of the narrative at the same time. This is somewhat reminiscent of the experience of being exposed to a closely related language, such as my personal experience of a speaker of German being exposed to Dutch on moving to Flanders. This implies that there may be no principal difference between intercomprehension between genetically related languages and intercomprehension between pidgin and lexifier after all, as was suggested at the beginning of this paper. In both cases, listeners have to deal with deviantly patterned usage of familiar linguistic items, which subtracts from their overall attention capacity that would otherwise be fully bestowed upon making sense of the complex utterances they are exposed to. The answer to the question whether TPR is intelligible to native Russian speakers is therefore that it is so in a restricted sense. If we apply Kintsch & van Dijk's (1978) model of text comprehension, which opposes the macrostructure of discourse to the microstructure of individual propositions, it appears that unintelligibility emerges at the level of single propositions. It became apparent that all respondents experienced to different degrees difficulties in keeping track of or even identifying the plot line, which in an obvious manner derives from the logical sequence of individual propositions. Disturbances, however, at the microlevel in all cases but two did not impede constructing a topic of discourse, which Kintsch & van Dijk identify as the global semantic macrostructure of a discourse (1978: 365-6). This raises the interesting question, which we will not pursue here, how the topic or theme is arrived at, if the propositional text base, from which it is supposed to derive, is largely deficient or deviant (at least in terms of grammatical and pragmatical clues)?¹²

5 Conclusion

The research this paper presents was inspired by the general claim that pidgins and their lexifiers are mutually unintelligible. At the end of our way we are in a position to say that at least one pidgin, i.e. TPR, is, though in a restricted manner, intelligible to native speakers of its lexifier. If the general claim were an absolute and strict one, requiring full mutual unintelligibility for all pidgins and their respective lexifiers, our findings would be sufficient to disprove the claim or else raise doubts about TPR being a true pidgin. But most pidginists treat the claim in a supple manner, and, what is more, TPR becomes fully intelligible only under the quite artificial condition of being presented in bite-sized chunks. In real-life interaction quite a sizable proportion of Russian native speakers would probably experience TPR discourse as something requiring customization and perhaps

---

12 It could be assumed that topic identification and assignment is in these cases possibly no more than a good guess based on a very small base of fragmentary evidence indeed (like, e.g., recurrent key-words). It still remains a striking fact how good people in general are at guessing the right thing.

even training. Claiming intelligibility for TPR in real-life use would be stretching it too far, apparently.

Nevertheless, there are good reasons to use TPR as a test case for the unintelligibility hypothesis only with some caution. It has been repeatedly argued that TPR, as it was documented for the first time only at the end of the 20th and the turn of the 21st century, is in fact a post-pidgin (Хелимский 2000; Урманчиева 2010). This argument was basically founded on the use of verbal inflexions of the lexifier in TPR. Stern (2009) argued against this position, producing historical evidence from as far back as the 1880s to show that the alleged post-pidgin features were already present way before renewed contact with the lexifier could gain momentum in the 1930s. This does, of course, not mean that the speech of the last TPR speakers was not somehow affected by Standard Russian. But this is not what makes TPR special. Though TPR clearly fulfills the basic criteria for being a pidgin, Stern (2012: 537-9) argues that it is a pidgin with a very special history, which probably lacked a radical break of transmission. This would account for the retention of Russian verbal inflexions, but it may also account for a greater closeness to native Russian in general. It may be pointed out here that TPR neatly reflects Russian colloquial lexical usage, not making much use of techniques to extend a strongly reduced lexical base, as is typical of most other pidgins. It should be quite obvious how this affects mutual intelligibility with its lexifier in a way that makes it incommensurable with other pidgins. However, being a pidgin nevertheless – though with a special history – it must not be excluded from consideration in discussing the intelligibility hypothesis for pidgins in general. The special case of TPR may serve as a warning not to treat mutual intelligibility as a core defining feature of pidginess and thereby denying pidgins with a non-prototypical sociohistorical trajectory their place in pidgin studies. Besides, there are other reasons not to take mutual unintelligibility too seriously. One of these reasons should have become clear from our comprehension test. Intelligibility can be tested for sure, but testing it does not yield the clear-cut, undebatable results desirable for exclusive either-or-type defining criteria.

Literature

- Bakker, Peter, 1995: Pidgins. *Pidgins and Creoles: An Introduction*, Arends, Jacques, Pieter Muysken & Norval Smith (eds.). Amsterdam-Philadelphia: Benjamins, 25-39.
- Bakker, Peter, 2002: Pidgin inflectional morphology and its implications for creole morphology. *Yearbook of Morphology 2002*. Boston, Mass., 3-33.

- Bakker, Peter, 2008: Pidgins versus Creoles and Pidgincreoles. S. Kouwenberg, J. V. Singler (eds.): *The Handbook of Pidgin and Creole Studies*. Oxford: Blackwell, 130-157.
- Collins, James, 1998: Our Ideologies and Theirs. Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard, Paul V. Kroskrity (eds.), *Language Ideologies: Practice and Theory*. New York-Oxford: OUP, 256-270.
- Hall jr., Robert A., 1955: *Hands Off Pidgin English!* Sydney: Pacific Publications.
- Hall jr., Robert A., 1966: *Pidgin and Creole Languages*. Ithaca, NY: Cornell UP.
- Haugen, Einar, 1966: Semicommunication: The Language Gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36(2), 280-97 [reprinted in: Anwar S. Dil (ed.), *The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1972, 215-236].
- Holm, John, 1988-89: *Pidgins and Creoles*, 2 vols. Cambridge: CUP.
- Hymes, Dell, 1971: General Conceptions of Process: Introduction. Dell Hymes (ed.): *Pidginization & Creolization of Languages*. Cambridge: CUP, 65-90.
- Just, Marcel Adam & Patricia A. Carpenter, 1992: A capacity theory of comprehension: individual differences in working memory. *Psychological Review* 99(1), 122-149.
- Karam, Francis X., 2000: Investigating mutual intelligibility and language coalescence. *International Journal of the Sociology of Language* 146, 119-136.
- Kintsch, Walter & Teun A. van Dijk, 1978: Toward a Model of Text Comprehension and Production. *Psychological Review* 85(5), 363-394.
- Kostomaroff, Eric Martin, 2012: Les tests d'intercompréhension orale: portée et limites d'une modalité quantitative. *Actes du colloque IC2012. Intercompréhension: compétences plurielles, corpus, intégration*. Grenoble: Université Stendhal Grenoble 3, 21-23 juin 2012, 1-19.
- Mühlhäusler, Peter, ²1997: *Pidgin and Creole Linguistics*. London: University of Westminster Press.
- Nida, Eugene A., 1988: Intelligibility and acceptability in verbal communication. *Language Spread and Language Policy (GURT '87)*, Peter Lowenberg (ed.). Washington, D.C.: Georgetown UP, 242-249.
- Ohtsuka, Keisuke & William F. Brewer, 2009: Discourse organization in the comprehension of temporal order in narrative texts. *Discourse Processes* 15(3), 317-336.
- Parkvall, Mikael & Peter Bakker, 2013: Pidgins. Peter Bakker, Yaron Matras (eds.): *Contact Languages: A Comprehensive Guide*. Boston-Berlin: De Gruyter Mouton, 15-64.

- Prescod, Paula, 2013: English-Based Atlantic Creoles. *Passages de Paris* 8, 96-106.
- Reinecke, John E., 1938: Trade Jargons and Creole Dialects as Marginal Languages. *Social Forces* 17, 107-118.
- Romaine, Suzanne, 1988: *Pidgin & Creole Languages*. London-New York: Longman.
- Sankoff, Gillian, 1980: Variation, Pidgins and Creoles. Albert Valdman, Arnold Highfield (eds.): *Theoretical Orientations in Creole Studies*. New York: Academic Press, 139-164.
- Sebba, Mark, 1997: *Contact Languages: Pidgins and Creoles*. Houndmills: Macmillan.
- Smith, Larry E. 1988. Language Spread and Issues of Intelligibility. Peter Lowenberg (ed.): *Language Spread and Language Policy (GURT '87)*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 265-288.
- Stern, Dieter, 2006: Social Functions of Speaking Pidgin: The Case of Russian Lexifier Pidgins. Dieter Stern & Christian Voss (eds.): *Marginal Linguistic Identities*. Wiesbaden: Harrassowitz, 161-175.
- Stern, Dieter, 2009: The Taimyr Pidgin Russian Morphology Enigma. *International Journal of Bilingualism* 13(3), 378-395.
- Stern, Dieter, 2012: *Tajmyr-Pidgin-Russisch. Kolonialer Sprachkontakt in Nordsibirien*. München-Berlin-Washington D.C.: Otto Sagner.
- Stern, Dieter, 2015: Effekte laienlinguistischer Theorien und Praktiken im Sprachkontakt. In *Языковой контакт: Сборник научных статей*. Минск: РИВШ, 198-211.
- Thomason, Sarah Grey & Terrence Kaufman, 1988: *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Todd, Loreto, 1974: *Pidgins and Creoles*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Whinnom, Keith, 1971: Linguistic Hybridization and the 'Special Case' of Pidgins and Creoles. Dell Hymes (ed.): *Pidginization & Creolization of Languages*. Cambridge: CUP, 91-115.
- Wolff, H., 1959: Intelligibility and inter-ethnic attitudes. In: *Anthropological Linguistics* 1, 34-41.
- Zwaan, Rolf A., 2003: The immersed experiencer: toward an embodied theory of language comprehension. *The Psychology of Learning and Motivation* 44, 35-62.
- Перехвальская, Елена В., 2007: Говорка — упрощение или усложнение? *Типология языка и теория грамматики. Материалы международной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Соломона Давидовича Кацнельсона, 27-30 ноября 2007 г.*, М.Д. Бойкова М. (ed.). Санкт-Петербург: Нестор-История, 162-165.

- Урманчиева, Анна Юрьевна, 2010: Говорка: пример структурно смешанного языка. *Slavica Helsingiensia* 40 [=A. Mustajoki, E. Protassova, N. Vakhtin, Instrumentarium of Linguistics: Sociolinguistic Approaches to Non-Standard Russian], 179-198.
- Хелимский, Евгений Арнольдович, 2000: «Говорка» — Таймырский пиджин на русской лексической основе. Е. А. Хелимский: *Компаративистика, Уралистика. Лекции и статьи*. Москва: Языки русской культуры, 378-395.

APPENDIX

Djalamte Jarockij I-1 (Stern 2012, 584)¹³

00 Dəvá bəráť

два брат
two brother01 “Uuu,” stáršai gəvərít, “tam ərəpnəi ósira iēs.
старший говорит там рыбный озеро есть
AUTH older speak-3SG.PRS here fishy lake EXIST.AUTH

02 Ćibiá ni sna-l eta miesta?”

Тебя не знал это место
2 NEG know-PST DEM place03 “Uuu, ni sna-l.” “Nu, Ćibiá vót pr’áama tak pajd’ó-ś,
не зна-л ну тебя вот прямо так пойдешь
AUTH NEG know-PST now 2 DEIC straight ahead so go-2SG.PRS
a najd’óś málinki lájda.
a найдешь маленький лайда
CONJ find-2SG.PRS small depression

04 Tut lájda kəraj najd’óś irécka.

тут лайда край найдешь речка
DEM depression end find-2SG.PRS riverIrécka dále najd’óś isó ósira.
речка далее найдешь еще озеро
river beyond find-SG.PRS yet lake

05 Tut ósira nańis kəraj tam sópəcka ivida-t, malinki sópəcka.

Тут озеро наниз край там сопочка вида-ть маленький сопочка
DEM lake East end there hill see-INF small hill

13 The tags used for glossing the text are: ADV adverb — AUTH authoritative (expressed either by utterance initial long drawn ooo-sound or by shift of the word accent of the last word of a sentence to the last syllable in combination with a long high falling intonation) — AUX auxiliary — CONJ conjunction — CV converb — DAT dative — DEIC deictic pointer — DEM demonstrative pronoun — ELAT elative-superlative (expressed by extra lengthening of the stressed syllable) — INDEF indefinite — EXIST existential — FOC focus — FUT future — GEN genitive — IMV imperative — INF infinitive — NEG negation — NEU neuter — PL plural — PRP preposition — PRS present tense — PST past tense — PTCP participle — SG singular

- 06** Tut sóпка n'ésú tam ósira ies.
 тут сопка низу там озеро есть
 DEM *hill below there lake* EXIST
 Tut ósira miestə sétku éən-ēi, əgəbáçit bud'ís tam.
 тут озеро место сетку тян-и рыбачить будешь ам
 DEM *lake place net stretch-IMV.AUTH fish-INF FUT.AUX-2SG.PRS there*
 Kúsə-t-tə n'étu u nas."
 куша-ть-то нету у нас
 eat-INF-FOC NEG.EXIST PRP 1PL
- 07** Nu, tut-ta ušó-l i sétu pastávi-l, patóm pirišól:
 Ну тут-то уше-л и сети постави-л потом пришел
 now DEM-FOC *leave-PST and net place-PST then come-PST*
 “Nu bəráť, umin'á našól étə gəvər-én ósira-tōu.”
 ну брат у меня наше-л это говор-ен озеро-то
 now *brother 1SG find-PST DEM say-PTCP lake-FOC-AUTH*
- 08** Šéçi pastávi-l, dəvá arípka rajmá-l: ad'in čir i ad'in šik.
 сети постави-л два рыбака пойма-л один чир и один сиг
 net *place-PST two fish catch-PST one whitefish and one maraene*
- 09** O, sasém xarašó stá-l-i an'í.
 совсем хорошо ста-л-и они
 very good *become-PST-PL* 3PL
- 10** Na durugói d'én: “Nu, rajd-ú d'iki iska-č, alén.”
 на другой день ну пойд-у дикий иска-ть олень
 PRP *other day now go-1SG.PRS wild seek-INF reindeer*
- 11** Axóci-lsa, tirí alén ubí-l, d'iki-x alinéi.
 Охоти-лся три олень уби-л дики-х оленей
 hunt-PST *three reindeer kill-PST wild-GEN.PL reindeer-GEN.PL*
 Dəva astávi-l. Éťə stársəi axóti-t.
 Два остави-л. Это старший охоти-т
 two *leave behind-PST DEM older hunt-3SG.PRS*
- 12** Na durugói d'én bəraçísk-u gəvərít:
 на другой день братишк-у говорит
 PRP *other day little-brother-DAT.SG say-3SG.PRS*
 “Tam dəva oléni astaviíl. Éť-i pərinis-í.
 Там два олени оставил эт-и принес-и
 there two *reindeer leave behind-PST DEM-PL bring-IMV*

- 13** Nu, pajd'ós tudá, síribiét málinki najd'óós.
 ну пойдешь туда хребет маленький найдешь
now go-2SG.PRS thither ridge small find-2SG.PRS
- 14** Tut síribiét n'ésú bolsóóói lájdácku naid'ós, dilíínə.
 тут хребет низу большой лайдочку найдешь длинный
 DEM *ridge below huge.ELAT depression find-2SG.PRS long-ELAT*
- 15** Éta lájda kan'és miésta hiribiét jes,
 это лайда конец место хребет есть
 DEM *depression end place ridge EXIST*
 liés-ta málinki, ni sílna gustói.
 лес-то маленький не сильно густой
wood-FOC small NEG strongly dense
- 16** Tut hiribiét ərəsá-lða n'ésú lájda jes.
 тут хребет реза-лда низу лайда есть
 DEM *ridge cut-CV below depression EXIST*
 Tut lájda miéstə naid'ó-ś éć-i ubí-tə alén.”
 тут лайда место найде-шь эт-и уби-тый олень
 DEM *depression place find-2SG.PRS DEM-PL kill-PTCP reindeer*
- 17** Paśó-l málinki-tə, mláći-tə. Uuu, id'ó-t id'ó-t párin-tə:
 пошел маленький-то младший-то иде-т иде-т парень-то
go-PST small-FOC younger-FOCAUTH go-3SG.PRS go-3SG.PRS lad-FOC
 “D'ě ón gəvəri-l takí-tə simlú. Paćimú-tə ni naħaž-ú.”
 где он говори-л такие-то землю почему-то не нахожу
where 3SG say-PST DEM-FOC land why-INDEF NEG find-1SG.PRS
- 18** Kaħədə-ta hiribiét naśó-l: “Étət navirnəu.”
 Когда-то хребет наше-л этот наверно
when-INDEF ridge find-PST DEM probably.AUTH
- 19** Hiribiét kráj daxód'i-t. Nu právilna tut láidəckə.
 хребет край доходи-т ну правильно тут лайдочка
ridge end reach-3SG.PRS now correctly here depression
- 20** Lájda kráj tut id'ó-t. O, isó lájda málinki.
 лайда край тут иде-т еще лайда маленький
depression end 3 go-3SG.PRS yet depression small
- 21** O, tut uot lájda miéstə dəvá ubí-tə alén našó-l.
 тут вот лайда место два уби-тый олень наше-л
 DEM DEIC *depression place two kill-PTCP reindeer find-PST*

- 22 ét-i sánki méstə gurudi-lda taharia pośól damój.
 эти санки место груди-лда пошел домой
 DEM-PL *sleigh place stow-CV now go-PST home*
- 23 Bəráť méstə gəvəri-t: “O, ja ix naśó-l.”
 брат место говори-т я их наше-л
brother place say-3SG.PRS 1SG 3PL find-PST
- 24 “Pastój ćibiá dalikó sn’étus? Ćemno stála.”
 почто тебя далеко нету темн-о ста-л-о
why 2 far NEG.EXIST dark-ADV become-PST-NEU
- 25 “O, nimnókə kuruža-l umin’á.”
 немножко кружа-л у меня
a little bit turn around-PST 1
- 26 “Simlá-tə ni snat.
 земля-то не знает
land-FOC NEG know-3SG.PRS
 Ee, bólsa ćibiá dalikó ni búdu puskāu-ć.
 больше тебя далеко не буду пуска-ть
more 2 far NEG FUT.AUX-1SG let go-INF
- 27 Búi-ś ćá ókəla ćúm méstə kurući-t.
 буде-шь тебя около чум место крути-ть
FUT.AUX-2SG 2 close to tent place move about-INF
- 28 Tut dažə śéci miéstə ćibiá puská-t ni búđ-u.
 тут даже сети место тебя пуска-ть не буд-у
 DEM *even net place 2 let go-INF NEG FUT.AUX-1SG*
- 29 Xudói đéh astánit, potiriáit.”
 худой день останет потеряет
bad day become-3SG.PRS lose-3SG.PRS
- 30 Nu, stársə pośó-l śéci motiré-ć.
 ну старший поше-л сети смотре-ть
now older go-PST net look-INF
 Motiré-l, ou, munógə əgə’bu rajmá-l.
 смотре-л много рыбу пойма-л
look-PST many fish catch-PST
- 31 Məláci-tə n’étu, étə biž žinə’.
 младший-то нету, это без жены
younger-FOC NEG-EXIST DEM without wife-GEN.SG

	Stársə	žəná,	dʲéc-i	nʲétu.				
	Старший	жена	дет-и	нету				
	<i>Older</i>	<i>wife</i>	<i>child-PL</i>	NEG.EXIST				
32	“U,”	ćipérə	bába	miéstə	gəvərít,	“əṛə’ba-tə	sé jedá-tə	palnó stál.”
		теперь	баба	место	говорит	рыба-то	се еда-то	полно стал
	AUTH <i>now</i>	<i>wife</i>	<i>place</i>	<i>say-3SG.PRS</i>	<i>fish-FOC</i>	<i>all food-FOC</i>	<i>enough become-PST</i>	
33	Sasém	narmálnə-tə	xəṛəsó	náci-l-ī.				
	совсем	нормально-то	хорошо	нача-л-и				
	<i>very</i>	<i>regular-FOC</i>	<i>good</i>	<i>begin-PST-PL.AUTH</i>				
34	Əṛə’b-i	žít	náci-l-i	xəṛəsó.				
	рыб-ы	жить	нача-л-и	хорошо				
	<i>fish-PL</i>	<i>live-INF</i>	<i>begin-PST-PL</i>	<i>good</i>				
35	Təti	bəḷta.	[in Nganasan]					
	(əto vəcĕ)							
	DEM <i>all</i>							

Two Brothers

01 The older (brother) said: “There is a lake there which abounds in fish. **02** You didn’t know that place?” **03** — “I didn’t know it.” — “Now, you go straight ahead, and you’ll find a small depression. **04** At the end of that depression you’ll find a river. Beyond that river you’ll find yet another lake. **05** — At the East bank of that lake a hill will become visible, a small hill. **06** Below that hill there is a lake. Place your net at that lake, it is there that you’ll be fishing. We don’t have anything to eat any more.” **07** — Now, that one left and placed the net, and then he came back: “Now, brother, I found that lake you were talking about. **08** I placed the net and caught two fish: one whitefish and one maraene.” **09** — Oh, they were very well off then. **10** On the next day: “Now, I’ll go to seek some wild reindeer.” **11** He went hunting and killed three reindeer. He left two behind. It was the older one that went hunting. **12** The next day he said to his little brother: “I left two reindeer behind. Bring them here. **13** Now, you’ll take this direction and you’ll find a small ridge. **14** Below that ridge you’ll find a tremendous depression, a very long one. **15** At the end of this depression is a ridge, a small wood, not very dense. **16** When you cross that ridge, there will be a depression. At that depression you will find the killed reindeer.” **17** The small one, the younger brother went. He goes and goes, that lad: “Where did he say, is this land? I cannot find it for some

reason.” **18** Sometime later he found a ridge: “Probably it is this one.” **19** He reached the end of the ridge. Here is a depression, indeed. **20** He went to the end of that depression: oh, there is yet another depression. **21** At this very depression he finally found the two killed reindeer. **22** He stowed them away on the sleigh now and went home. **23** He says to his brother: “Oh, I found them.” **24** — “Why have you been so long away? Night has fallen.” **25** — “Oh, I got lost a little bit.” **26** — “He does not know the land! Eh, I won’t let you go anywhere far away anymore. **27** You will only move about close to the camp site. **28** I won’t even let you go to the fishing ground. **29** If it’s going to be an unlucky day, he’ll get lost.” **30** Now, the older (brother) went to check the net. He checked, and, oh, he caught a lot of fish. **31** As for the younger brother, he had no wife. The older brother had a wife, but no children. **32** Now he said to his wife: “With all that fish there is enough food now.” **33** They began to have a very good, regular life now. **34** They began to live well off this fish. **35** That’s all.

МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС (СЛАВИСТА

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjajsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro

vzájemné porozumění

Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская

взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

Gregor Perko (Univerza v Ljubljani)

Povzetek

Uvodni del članka zariše kratek tipološki uvid v medjezikovno razumevanje. V nadaljevanju poda vpogled v zgodovinske in politične pogoje medjezikovnega razumevanja med govorci južnoslovanskih jezikov. Skozi zgodovino je bilo medjezikovno razumevanje vpeto v nihanje med dvema skrajnostma: zблиževanje in razdruževanje jezikov, zlasti jezikov s področja bivše Jugoslavije. V zaključku ugotavljamo, da bi morala pedagoška orodja medjezikovnega razumevanja, da bi bila bolj učinkovita, bolj upoštevati stopnjo sorodnosti poučevanih jezikov.

Ključne besede: medjezikovno razumevanje, slovenščina, srbohrvaščina, bivša Jugoslavija

Résumé

La première partie de l'article propose un rapide aperçu typologique de l'intercompréhension. L'article se penche ensuite sur le contexte historique et politique de l'intercompréhension entre locuteurs de langues slaves du sud. Au cours de l'histoire, cette intercompréhension dépendaient de l'oscillation entre deux tendances : rapprochement et dissociation des langues, notamment des langues de l'espace yougoslave. Dans la conclusion, nous suggérons que les outils pédagogiques de l'intercompréhension, pour être plus opérants, devraient prendre en compte le taux de parenté des langues enseignées.

Mots clés : intercompréhension, slovène, serbo-croate, ancienne Yougoslavie

1 Uvod

Različne definicije medjezikovnega razumevanja, termina, ki se je v slovenščini že dokaj dobro uveljavil kot ustreznica za francoski termin *intercompréhension* ali angleški *intercomprehension*, lahko strnemo v naslednjo opredelitev: gre za posebno obliko sporazumevanja med govorce različnih jezikov, v katerem se vsak govorec izraža v svojem. Takšen način komuniciranja omogoča, da sta oba udeleženca (ali vsi udeleženci) govorne izmenjave v dokaj enakopravnem položaju, saj se nobenemu ni potrebno izražati v tujem jeziku oziroma v jeziku, ki ga drugi udeleženec bolje obvlada. Prav tako takšen način sporočanja omogoča, da se zmanjša vloga *linguae francae*, ki je danes na svetovni ravni angleščina.

Medjezikovno razumevanje je bilo v začetku in je še danes v veliki meri omejeno na sorodne jezike, to je jezike, ki pripadajo isti jezikovni družini. V Evropi to seveda velja za tri velike jezikovne družine: romansko, germansko in slovansko. Kot dober primer takšne prakse se običajno omenjajo skandinavski jeziki (švedščina, norveščina in danščina), kjer govorce različnih jezikov v medsebojni komunikaciji uporabljajo vsak svoj materni jezik in brez težav razumejo sogovornika, ki se izraža v drugem skandinavskem jeziku.

Če je bilo v začetku pojmovanje medjezikovnega razumevanja omejeno na jezike, ki vstopajo v neposredni stik in so med seboj sorodni, se je kasneje razširilo tudi na stike med govorcevim maternim jezikom in jezikom, ki je maternemu bolj oddaljen, in ki poteka preko t. i. »jezika-odložišča« (fr. *langue-dépôt*). Tako lahko npr. slovenski govorec preko poznavanja italijanščine ali francoščine kot »jezika-odložišča« dostopa do španščine. Dostopanje se odvija tako na leksikalni kot morfosintaktični ravni.

V nadaljevanju članka bomo v začetku na kratko preleteli do sedaj opravljene raziskave na področju medjezikovnega razumevanja in razvita orodja, zlasti tista, ki zadevajo slovanske jezike. V osrednjem delu bomo na primeru južnoslovanskih jezikov, ki so se uporabljali v nekdanji Jugoslaviji, ponudili vpogled v vlogo, ki jo pri razvijanju, dojemanju in sprejemanju medjezikovnega razumevanja igrajo zgodovinski in politični dejavniki, in poskusili na kratko zarisati možnosti nadaljnjega razvoja le-tega. Naš prispevek v svoji osrednji naravnosti kljub svoji lakoničnosti v ničemer bistveno ne odstopa od ostalih člankov v monografiji, saj je v vseh prispevkih poudarjena pomembna vloga vpliva zgodovinskih in drugih »nejezikovnih« dejavnikov na možnosti razvoja in uporabe različnih pristopov in orodij medjezikovnega razumevanja.

2 Kratak uvid v medjezikovno razumevanje

Od devetdesetih let dvajsetega stoletja termin označuje tudi posebno didaktično disciplino, ki preučuje in izdeluje različne pristope k razvijanju zmožnosti in strategij takšnega sporazumevanja, o čemer pričajo tudi prispevki v pričujočem zborniku.

Kot pove že samo ime, je poudarek medjezikovnega razumevanja na sprejemanju in ne toliko sporočanju. To se izraža tudi v pedagoškem pristopu. V začetni fazi se najprej razvija zmožnost pisnega in v manjši meri tudi slušnega razumevanja, kjer lahko učenec v sorazmernem kratkem času doseže dokaj visoko stopnjo znanja, tudi stopnjo B2 po *Skupnem evropskem jezikovnem okviru* (v nadaljevanju SEJO).¹ Na podlagi tega znanja, ki zagotovi učencu določeno mero samozavesti, saj se zmožnost razumevanja pridobiva dokaj hitro, se razvijajo tudi zmožnosti sporočanja, čeprav učenec pri teh zmožnostih z metodami medjezikovnega razumevanja nikakor ne more doseči enake stopnje kot pri razumevanju. Poleg pridobivanja zmožnosti razumevanja tujega jezika je pomembno tudi razvijanje zmožnosti razumevanja tujih kultur, saj je ta zmožnost enako pomembna za uspešno sporazumevanje z govorniki tujih jezikov (Coste, Moore in Zarate 1997).

Eden od dobrih in dokaj znanih primerov razvijanja zmožnosti medjezikovnega razumevanja je metoda t. i. sedmih sit (nem. *sieben Siebe*), ki je bila razvita v okviru projekta EuroCom (glej npr. Meissner in dr. 2004). Gre za strategijo, kako pristopati k besedilu, pisnemu ali slušnemu, v tujem jeziku, ki ga ne znamo, a je jeziku, ki je naš materni jezik oziroma ga dobro znamo, soroden. S prvim sitom poiščemo besede, ki so mednarodne, z drugim besede, ki so skupne vsej jezikovni družini, s tretjim glasovno ali pisno sorodne besede, s četrtem besede, ki so sorodne, a imajo drugačno fonetično oziroma grafično podobo, s petim se osredotočimo na skladenjsko raven, s šestim pa na oblikoslovno. Kar ostane, so elementi, lastni zgolj danemu jeziku.

Prvo sistematično proučevanje in razvijanje metod za pristopanje in poučevanje medjezikovnega razumevanja se je začelo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja na pobudo in pod pokroviteljstvom Claire Blanche-Benveniste (Blanche-Benveniste & Valli 1997). Projekta EuRom4 in EuRom5 sta razvila pristope in metode za poučevanje medjezikovnega razumevanja romanskih jezikov. Za romanske jezike se je v enaindvajsetem stoletju razvilo še več pristopov k medjezikovnemu razumevanju, med katerimi lahko omenimo metode Galatea, Galanet, Galapro in

---

1 Po nekaterih raziskavah naj bi govorec, ki dobro zna enega od romanskih jezikov, stopnjo pisnega in slušnega razumevanja B2 (po SEJO) dosegel že v šestdesetih urah učenja, še hitreje pa, če mu je eden od romanskih jezikov materni jezik. Podobno bi najbrž pokazale tudi raziskave, ki bi zadevale slovanske jezike.

EuroComRom. Za primerjalno-medjezikovno analizo romanskih jezikov je zanimiva monografija Paula Teyssierja (2004). Za germanske jezike so zanimivi SIGURD, IGLO in EuroComGer.

Za slovanske jezike omenimo dve pristopa, vsaj delno predstavljena tudi na spletu: to sta Slavic in EuroComSlav. Med zanimivejšimi deli, ki sta izšli v zadnjih letih in ki sta posvečeni medjezikovnemu razumevanju slovanskih jezikov, omenimo monografiji Ch. Heinza in H. Kußeja (2015) in Jelene Golubović (2016). One monografiji jezikom primerjalno pristopata na več ravniinah jezikoslovnega opisa.

Omenjeni projekti in publikacije pri analizi medjezikovnega razumevanja slovanskih jezikov izhajajo iz sinhronnega pristopa in se redko, bežno in le nesistematično dotaknejo diahronne dimenzije. Nekoliko drugačen je pristop Patricea Pognana (v tem delu), ki izhaja pri analizi in izgradnji metod za medjezikovno razumevanje zahodnoslovanskih, v zadnjem času pa tudi južnoslovanskih jezikov, iz diahronije.

Žal se medjezikovno razumevanje kot posebna oblika znanstvenega in pedagoškega pristopanja k obravnavi slovanskih jezikov do sedaj ni pomembneje, celoviteje in trajneje razvijalo. Izjema je skupina, zbrana v skupini EuroCom, ki se posveča vsem trem velikim evropskim jezikovnim družinam, in raziskave Patricea Pognana (v tem delu) in Pierra Escudéja (Escudé & Janin 2010).

3 Medjezikovno (ne)razumevanje južnoslovanskih jezikov

Južnoslovanski jeziki predstavljajo kontinuum jezikovnih razlik na vseh ravneh opisa, od leksikalne do skladenjske in oblikoslovne ravni (glej tudi Schlamberger Brezar v tem delu). Tako sta si slovenščina in kajkavsko narečje hrvaščine zelo blizu, neprimerno bolj, kot je slovenščina blizu štokavskemu narečju. Prav tako so na primer južna narečja srbsčine dokaj blizu makedonščini in bolgarščini, vsekakor bolj kot sta obema jezikoma blizu standardna srbsčina ali hrvaščina.

Južnoslovanski prostor je tudi zanimiv za vpogled na vlogo, ki jo v medjezikovnem razumevanju igrajo nejezikovni, predvsem zgodovinski dejavniki. V razdelku bomo pustili ob strani makedonščino in bolgarščino in se osredotočili na slovenščino, hrvaščino, bosanščino, srbsčino in črnogorščino. Zadnji štirje jeziki so tvorili t. i. srbohrvaščino oz. hrvaškosrbsčino, ki je bila skupaj s slovenščino in makedonščino uradni jezik Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). V Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Kraljevini

Jugoslaviji je bil pred drugo svetovno vojno uradni jezik srbo-hrvaško-slovenski jezik.

Kot vidimo, specifičnost slovenščine nikdar ni bila postavljena pod vprašaj, saj se je slovenščina od hrvaščine in srbsčine pomembno razlikovala že v šestnajstem stoletju, pri čemer pa moramo upoštevati, da tedanje pojmovanje medjezikovnih meja ne sovпада z današnjim. To različnost so jasno zaznali tudi protestanti, ki so za potrebe širjenja vere poleg knjig v slovenščini izdajali tudi knjige v hrvaščini in srbsčini (Rajšp 2015).

Omeniti velja, da se je v devetnajstem stoletju pojavilo več pobud po oblikovanju nekega enotnega jezika in kulturnega prostora južnih Slovanov. Najpomembnejša je ilirizem, ki se je zlasti na Hrvaškem razvil kot posebna oblika panslavizma, katerega pobudnik je bil slovaški pisatelj in politik Ján Kollár. Ilirizem je edino pomembnejšo vlogo odigral na Hrvaškem, osrednja figura pa je bil Ljudevit Gaj. V Srbiji in Sloveniji se ilirizem ni razvil. V slovenskem prostoru je bil edini vidnejši predstavnik pisatelj Stanko Vraz. Ilirizem je predvideval, da se južnoslovanski, kasneje pa vsi slovanski jeziki postopno vedno bolj približujejo. V tam oziru je zanimiv citat, vzet iz knjige Matije Majarja – Ziljskega (*Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje i u obče slavenski jezik*), ki je izšla leta 1848:

„Vsa izkusite i dobra zaderžite.” Ja sem, da kako, zadovoljen, ako bi vsaki čitatelj ove knjižice po njoj barem nekoliko koračajev, saj nekoliko stupinj se slogi približal. Gotovo je desetkrat koristneje približati se za jednu stupinju, nego se oddaljiti za devet. Blizo 16 književnih jezikov imamo u slavenščini, ako se vsaki izmed njih ostalim približa, postavim, samo za jeden koračaj, smo se vsi ukup že približali za 16 stupinj. (Majar 1848: III-IV)

Ilirizem je bil eden od poskusov, da bi se na jezikovni ravni zoperstavili vplivu nemščine, madžarščine in italijanščine. Sicer pa je na slovenskem in hrvaškem govornem področju prevladovala in v dobršni meri prevladal težnja po nadomeščanju neslovanskih besed s »slovanskimi«, pri čemer je šlo tako za kovanje neologizmov, črpanje iz nabora arhaizmov, ki so se pogosto ohranili v posameznih narečjih, ali sposojanje iz drugih slovanskih jezikov.

Status in položaj t. i. srbohrvaščine je bolj kompleksen, saj so bili govornici politično, upravno in versko razdeljeni. Kljub razdeljenosti so se prve pobude za poenotenje srbsčine in hrvaščine pojavljale že v drugi polovici osemnajstega stoletja. Prvi pomembnejši premik v tej smeri, ki pa ni imel trajnejših posledic, se je zgodil s t. i. dunajskim sporazumom leta 1850 med srbskimi in hrvaškimi

jezikoslovci in kulturniki,² ki sta ga na pobudo Frana Miklošiča sklenila Vuk Karadžić in Ivan Mažuranić.³ Sporazum je predvideval, da se kot odgovor na močan vliv nemščine, italijanščine, madžarščine in turščine, zlasti seveda na leksikalni ravni, oblikuje enoten standardni jezik z več regionalnimi različicami. Kot osnova se iz jezikovnih in kulturno-zgodovinskih⁴ razlogov vzame štokavski govor. V kraljevini Jugoslaviji sta bili srbsščina in hrvaščina ločeni in uradni jezik kraljevine je bil srbski-hrvaški-slovenski jezik. Tudi med drugo svetovno vojno se je govorilo o dveh jezikih, srbskem in hrvaškem.⁵ Šele z novosadskim dogovorom leta 1954 med srbskimi, hrvaškimi, bosanskimi in črnogorskimi jezikoslovci in politiki se je ponovno pričelo govoriti o enotnem jeziku Srbov, Hrvatov in Črnogorcev. Dogovor navaja, da se je srbohrvaški oziroma hrvaškosrbski jezik iz ljudskega jezika Srbov, Hrvatov in Črnogorcev okrog dveh glavnih središč, Beograda in Zagreba, razvil v enoten jezik z dvema izgovoroma, ijekavskim in ekavskim. V načrtu je bila tudi izdelava jezikovnih orodij. Vendar pa projekt nikdar ni zaživel in je že v šestdesetih letih zlasti na hrvaški strani naletel na dokaj oster odpor. Z novo ustavo SFRJ iz leta 1974, ki je dal republikam večjo avtonomijo, se je težnja po razlikovanju in razhajanju še izostrila. Z razpadom Jugoslavije v devetdesetih letih je ideja o oblikovanju enotnega srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika razumljivo povsem zamrla. Srbskemu in hrvaškemu jeziku se je sredi devetdesetih let pridružil tudi bosanski in kasneje še črnogorski jezik. Razlike med omenjenimi »jeziki« zadevajo skoraj izključno leksikalno raven. Tako npr. hrvaščina v težnji po razlikovanju od srbskega jezika vpeljuje neologizme ali pa posega po starih »neologizmih«, ki so jih v devetnajstem stoletju in začetku dvajsetega stoletja v jezik vpeljevali, da bi nadomestili nemške in madžarske besede. Bosanščina⁶ posega po turških besedah, ki so predhodno pripadale pogovornim jezikovnim zvrstem na področju Bosne in Hercegovine. Črnogorščina da večjo vlogo besedam iz narečnih ali pogovornih zvrsti.

Kot vidimo, je bila na zahodnem Balkanu narodna identiteta morda še bolj kot drugje v Evropi neločljivo navezana na jezikovno identiteto. Razen nekaj poskusov, da bi takšno navezanost presegli, se to ni zgodilo.

2 S slovenske strani je na pogovorih sodeloval le Fran Miklošič in čeprav so obstajale težnje tudi, da se k poenotenju južnoslovanskih jezikov pritegne tudi slovenščina, te težnje nikdar niso odigrale pomembnejše vloge.

3 Najvplivnejši hrvaški jezikoslovec tistega časa in ena osrednjih osebnosti ilirskega gibanja Ljudevit Gaj se srečanja ni udeležil.

4 To narečje je bilo jezik piscev dubrovniške renesanse.

5 Tudi sklepi AVNOJ-a so bili pisani v štirih jezikih: srbskem, hrvaškem, slovenskem in makedonskem.

6 Jezikovni položaj v Bosni in Hercegovini je zapleten. T. i. bosanščina je jezik muslimanske skupnosti, medtem ko prebivalci srbske in hrvaške narodnosti govorijo srbsko oz. hrvaško. Dodajmo še, da so v Republiki srbski v devetdesetih letih, da bi poudarili »srbskost« entitete, v šole in urade vpeljevali ekavščino, čeprav prebivalci govorijo ijekavsko.

Srbohrvaščina je bila v svoji geografski raznolikosti materni jezik treh četrtin prebivalcev bivše Jugoslavije. Do razpada skupne države so pripadniki različnih narodnosti za sporazumevanje uporabljali srbohrvaščino, čeprav je državljani, ki jim srbohrvaščina ni bila materni jezik, pogosto niso dobro znali. Za večino njih je šlo zlasti za pasivno znanje, ki so ga pridobili s spremljanjem medijev in branjem časopisov in knjig s srbohrvaškega jezikovnega okolja, za moški del populacije pa tudi znanje, pridobljeno med služenjem vojaškega roka, kjer je bil jezik poveljevanja izključno srbohrvaščina. Prebivalci s srbohrvaškega jezikovnega prostora slovenščine in makedonščine brez nekoliko večjega truda niso dobro razumeli. Po razpadu skupne države, ko so se prekinili stiki med republikami, je počasi zamiralo tudi pasivno obvladovanje južnoslovanskih jezikov. Slovenci in Makedonci mlajših generacij za komunikacijo med seboj in z govorcji srbohrvaščine vedno pogosteje uporabljajo angleščino. Govorci hrvaščine, srbščine in bosanščine v medsebojni komunikaciji po angleščini še ne posegajo, saj so razlike leksikalne narave in ne ovirajo pomembnejše medsebojnega razumevanja.

4 Zaključek

Primer južnoslovanskih jezikov s področja nekdanje Jugoslavije je dober primer, kako zgodovinsko-politične okoliščine vplivajo na medjezikovno razumevanje. Če je v devetnajstem in začetku dvajsetega stoletja dokaj pomembno vlogo igrala težnja po »približevanju« teh jezikov, je v dvajsetem stoletju dokončno prevladala težnja po »razdruževanju«. Da bi zajezili vpliv nemščine, italijanščine, madžarščine in turščine, so na slovenskem, hrvaškem in srbskem jezikovnem prostoru v devetnajstem stoletju vpeljevali neologizme, posegali po naboru arhaizmov, ki so se ohranili v posameznih narečnih zvrsteh, ali si sposojali iz drugih slovanskih jezikov. V drugi polovici dvajsetega stoletja je bila na Hrvaškem, pa tudi v Sloveniji, zlasti na leksikalni ravni, dokaj prisotna težnja po zajezitvi vpliva srbščine kot dominantnega jezika v bivši Jugoslaviji.

Z razpadom Jugoslavije se kulturni prostori in jeziki s tega področja vedno bolj oddaljujejo drug od drugega. Tudi govorci različnih južnoslovanskih jezikov imajo manj medsebojnih stikov in manj možnosti, da se srečajo z drugimi južnoslovanskimi jeziki, zato postaja medsebojna komunikacija brez zatekanja k tretjemu jeziku, pogosto seveda angleščini, vedno težja. Da bi zajezili takšen razvoj, je sistematična izdelava metod in priročnikov medsebojnega razumevanja dobra rešitev. Do sedaj razvita orodja (npr. Heinz & Kuže 2015 ali Golubović 2016) so bila splošno slovanska in niso bila posebej namenjena govorcju južnoslovanskega jezika, ki se želi priučiti razumevanja drugega južnoslovanskega jezika. Nesporno je, da slovenski

govorec hrvaščino ali srbščino usvoji veliko hitreje in na ne povsem enak način kot npr. češčino, poljščino ali ruščino. Enako tudi do slovaščine češki govorec dostopa veliko hitreje kot govorec kakšnega drugega slovanskega jezika. Pri razvijanju orodij bi bilo torej koristno upoštevati stopnjo sorodnosti in bližine jezikov, ki vstopajo v medsebojno razumevanje. Na takšen način učenec sicer ne bi dobil širšega in bolj celostnega uvida v vso jezikovno skupino, bi pa hitreje in bolje usvojil zmožnost medjezikovnega razumevanja za posamezne jezike.

Bibliografija

- Blanche-Benveniste, Claire, A. Valli, 1997: Une grammaire pour lire en quatre langues, *L'intercompréhension : le cas des langues romanes. Le français dans le monde – Recherches et applications*, 33-37.
- Coste, Daniel, Danièle Moore, Geneviève Zarate, 1997: *Compétence plurilingue et pluriculturelle*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Escudé, Pierre, Pierre Janin, 2010: *Le point sur l'intercompréhension, clé du plurilinguisme*. Pariz: Clé international. Coll. Didactique des langues étrangères.
- Golubović, Jelena, 2016: *Mutual intelligibility in the Slavic language area*. Groningen: University of Groningen.
- Heinz, Christof, H. Kuße, 2015: *Slawischer Sprachvergleich für die Praxis*. München: BiblionMedia (Specimina Philologiae Slavicae 179).
- Majar, Matija, 1848: *Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje i u obče slavenski jezik*. Ljubljana: J. Blaznik.
- Meissner, Franz-Joseph, C. Meissner et al., 2004: *EuroComRom – Les sept tamis: Lire les langues romanes dès le départ*. Aachen: Eurocom.
- Pognan, Patrice, v tem delu: Znalost lingvističnega sistema pro vzajemné porozumění.
- Rajšp, Vincenc, 2015: Povezanost slovenske in hrvaške reformacije. *Stati inu obstatu* 21/22, 130-150.
- Schlamberger Brezar, Mojca, v tem delu: Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina.
- Teyssier, Paul, 2004: *Comprendre les langues romanes. Du français à l'espagnol, au portugais, à l'italien et au roumain. Méthode d'intercompréhension*. Pariz: Chandeigne.

INTERCOMPREHENSIO

ВЗАИМОПОНЯТНОСТЬ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

Организатор: Roland MARTI

Roland MARTI (Nimska), Mjzabsobne rozměše słowjańskich rěcow

Patrice POGNAN (Francie), Znalost lingvistického systému pro

vzájemné porozumění

Katarína CHOVANCOVÁ (Slovensko), Interkomprehenzia slovenčiny a češtiny v kontexte západoslovanských jazykov

Hanna MAKURAT-SNUZIK (Pòlskò), Wzòjné rozmienié kaszëbsczégò i pòlszczégò jãzëka

Таня АВГУСТИНОВА, Ирина ШТЕНГЕР (Германия), Русско-болгарская

взаимопонятность в свете лингвистических и статистических моделей славянской рецептивной многоязычности

Mojca SCHLAMBERGER BREZAR (Slovenija), Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Dieter STERN (Belgium), Taimyr Pidgin Russian and Native Russian: How Close are They?

Дискутант:

Gregor PERKO (Slovenija), Medjezikovno (ne)razumevanje: zgodovinski vpogled na primeru bivše Jugoslavije

[Grégoire LABBÉ (Češka Republika), Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.]

МЕЂУНАРОДНИ
КОНГРЕС СЛДВИСТА

Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.

Grégoire Labbé (Prag)

Povzetek

V članku predstavljamo nekaj jezikoslovnih spoznanj, ki so nastala v okviru doktorske disertacije 'Jezikoslovni in didaktični dejavniki medjezikovnega razumevanja slovanskih jezikov: primer zahodnih in jugozahodnih jezikov' in kjer smo na primeru treh jezikov, češčine, slovenščine in hrvaščine, želeli pokazati, kako bi lahko predstavili didaktiko medjezikovnega razumevanja med slovanskimi jeziki. Izpostavljamo predvsem jezikoslovni vidik. Pri poučevanju medjezikovnega razumevanja ubiramo pristop za urjenje v medjezikovnem razumevanju med več bližnjimi slovanskimi jeziki. Zanima pa nas tudi oblika samega učenja in didaktični materiali, ki jih razvijamo v okviru internetne strani <http://www.rozrazum.eu>.

Ključne besede: medjezikovno razumevanje, didaktika, češčina, slovenščina, hrvaščina

Abstrakt

V tomto článku uvádíme některé z poznatků učiněných v rámci doktorské disertace «Lingvistické a didaktické základy vzájemného porozumění mezi slovanskými jazyky: případ západoslovanských a jihozápadoslovanských jazyků». Chceme ukázat, jak by mohla vypadat didaktika vzájemného porozumění mezi slovanskými jazyky, a to pomocí příkladu třech slovanských jazyků: čeština, slovinština a chorvatština. Zaměřujeme se především na lingvistické hledisko tohoto typu didaktiky a na způsob, jak přistupovat k jazykovědnému učení v rámci výuky vzájemného porozumění mezi několika slovanskými jazyky. Krátce i ukážeme, jak by takové učení mohlo probíhat, a jaký didaktický materiál by se měl tvořit, příkladem webových stránek, které se právě vyvíjí, <http://www.rozrazum.eu>.

Klíčová slova: vzájemné porozumění, didaktika, čeština, slovinština, chorvatština

1 Uvod – Što je metodika međusobnog sporazumijevanja i kako izgleda?

Ovaj članak slijedi doktorski rad „Lingvistički i metodički temelji međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima: slučaj zapadno-slavenskih i jugo-zapadno-slavenskih jezika“ (Labbé, 2018). Izložiti ćemo nekoliko zaključaka iz područja metodike međusobnog sporazumijevanja među trima bliskim slavenskim jezicima: češkim, slovenskim i hrvatskim.

Međusobno sporazumijevanje među srodnim jezicima u velikoj je mjeri prirodna pojava u kojoj govornik jezika A1 može komunicirati s govornikom jezika A2 i razumjeti ga, pri čemu svaki govornik koristi svoj jezik.

Danas se u Europi ovakva situacija često susreće tijekom putovanja i turističkih boravaka. Primjerice, češki turist u Hrvatskoj može biti u iskušenju komunicirati i biti shvaćen pomoću svog materinjeg jezika, a bez upotrebe trećeg jezika kao što je engleski.

Premda prirodna, ova sposobnost za međusobno sporazumijevanje ima svoje granice. Dok Česi i Slovaci komuniciraju na svojim materinjim jezicima bez prevelikih nesporazuma, zahvaljujući jezičnoj, geografskoj, povijesnoj i kulturnoj blizini, situacije razumijevanja češkog turista u Hrvatskoj bit će mnogo ograničenije zbog brojnijih lingvističkih razlika i prepreka. Razgovorne situacije će stoga biti ograničene na vrlo konkretne teme kao što su kupnja hrane ili autobusne karte, snalaženje u gradu ili naručivanje jela u restoranu.

Od osamdesetih godina prošlog stoljeća, međusobno sporazumijevanje, posebno u skupini romanskih jezika, predmet je daljnjeg proučavanja i sve se više tretira kao lingvistička i metodička disciplina. Metodika međusobnog sporazumijevanja se sastoji od prirodne sposobnosti razumijevanja jednostavnih informacija u nama bliskim jezicima te od izobrazbe, kako bi se postupno umanjile jezične prepreke i nejasnoće. Na kraju takvog učenja, sposobnost govornika jezika A1 da razumije ne samo jezik A2, već i jezike A3, A4 i ostale jezike iste skupine, bit će znatno proširena.

Promicanje metodike međusobnog sporazumijevanja je ujedno promicanje drugačije vrste učenja jezika. Učenje nekog jezika od početka do kraja, čak i srodnog, bit će vremenski mnogo zahtjevnije nego učenje razumijevanja tog jezika uz istovremeno učenje razumijevanja jezika iste skupine. Naime, u tom slučaju se potiču samo pasivne sposobnosti, te je mnogo lakše krenuti od poznatog, na primjer materinjeg jezika, i uočiti koliko su mu bliski jezici iste skupine. Proces kojim treba proći u okviru učenja ima dvije glavne dimenzije:

- Prva, psihološka dimenzija, sastoji se od razumijevanja pozicije „našeg“ jezika u okviru njegove skupine i od shvaćanja osjećaja koje u nama susjedni jezici izazivaju (možda smo ih izvorno smatrali „smiješnima“ ili „ružnima“?). Učenik također može osjećati da nije „nadaren za jezike“ i da stoga nije stvoren za ovu vrstu učenja.
- Druga, lingvistička dimenzija, obuhvaća upoznavanje s osobitostima drugih jezika kako bi nam postali razumljiviji.

Metodika međusobnog sporazumijevanja može biti provedena na mnogo različitih načina, ovisno o vrsti sposobnosti koje želimo razviti: želimo li jednostavno čitati na tim jezicima ili želimo razvijati i naše usmeno razumijevanje? Želimo li imati pristup detaljnim lingvističkim objašnjenjima, ili bismo radije da učenje bude što intuitivnije i pristupačnije?

Pristup koji odabiremo bit će uvjetovan i ciljanim primateljima. Moglo bi biti zanimljivo djeci pružiti priliku da se na početku svog jezičnog obrazovanja upoznaju sa srodnim stranim jezicima. Možemo zamisliti da bi i odrasli mogli biti zainteresirani za korištenje sposobnosti u međusobnom sporazumijevanju u okviru posla: akademike, novinare i stručnjake raznih područja može privući čitanje izvora objavljenih na drugim jezicima, a ne samo na engleskom. Ako nam je cilj izobrazba studenata stranih jezika, moguće je pružiti priliku za učenje međusobnog sporazumijevanja među jezicima skupine studiranog jezika na dubljoj lingvističkoj razini.

Predmet proučavanja u provedenom doktorskom radu je metodika međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima, pri čemu su primjeri proučavanja uzeti iz češkog, slovenskog i hrvatskog jezika. Navedeni jezici su odabrani prema kriteriju da su dovoljno bliski, a ujedno i dovoljno različiti da se u komunikacijskim situacijama govornici ne mogu osloniti isključivo na svoje prirodne sposobnosti. Osim toga, sva tri jezika koriste sličnu abecedu i sličan pravopis koji proizlaze iz reforme češke abecede Jana Husa (Pognan 1999 i Pognan 2001). Cilj je bilo određivanje elemenata potrebnih za podučavanje češkog, slovenskog i hrvatskog jezika u okviru izobrazbe međusobnog sporazumijevanja. Ako polazimo iz perspektive hrvatskog govornika, cilj je pokazati i objasniti takvom govorniku elemente koje ne može razumjeti u češkom i slovenskom jeziku, pritom naglašavajući zajedničke elemente svih triju jezika.

Stoga nas zanima i lingvistički aspekt izobrazbe, i metodika podučavanja. Polazimo naime od pretpostavke da iako je metodika podučavanog jezika čvrsto jezično utemeljena, proces učenja bi trebao biti lakši i intuitivniji.

2 Što se treba podučavati?

Lingvistički sadržaj u okviru podučavanja međusobnog sporazumijevanja uvelike se razlikuje od klasičnog načina učenja. Kao što je već istaknuto, pri poduci međusobnog sporazumijevanja cilj nije osposobljavanje učenika za aktivne vještine pismenog ili usmenog izražavanja, već da učenik bude u stanju razumjeti navedene jezike.

Budući da učenik već dobro vlada jednim jezikom iz navedene skupine jezika, bit će mu u velikoj mjeri poznati jezični sustavi svih jezika dane skupine. Češki, slovenski i hrvatski jezik imaju veću zajedničku jezičnu osnovu zato što pripadaju skupini jezika istog geografskog i lingvističkog kontinuiteta. Dakle, navedeni jezici imaju mnogo zajedničkih karakteristika koje govornici sva tri jezika mogu dobro shvatiti:

- gotovo identičan sustav deklinacija (slovenski nema vokativ);
- tri roda, muški, ženski i srednji, pri čemu muški rod obuhvaća imenice za živo i neživo;
- tri broja za promjenjive riječi, jednina, dvojina i množina. Iako češki i hrvatski imaju samo jedninu i množinu, u njima postoje još ostaci dvojine;
- glagolski sustav tipičan za slavenske jezike, u kojima se koristi većinom jedno prošlo, sadašnje i buduće vrijeme, glagolski načini poput kondicionala i imperativa te neki bezlični oblici. Valja napomenuti da postoje razlike među jezicima, ali znanje jednog jezika a priori omogućava intuitivno razumijevanje velikog dijela glagolskih sustava drugih jezika;
- abeceda inspirirana reformom Jana Husa (određeni grafemi i dijakritički znakovi mogu biti neprepoznatljivi na prvi pogled, ali ne bi trebali predstavljati pravu prepreku);
- široka zajednička leksička pozadina;
- sintaktičke strukture koje se neznato razlikuju od jezika do jezika;
- lako shvatljiv sustav afikasa.

Stoga je korištenje i ukazivanje na zajedničke elemente jezika prvi zadatak učenja međusobnog sporazumijevanja. Time će se učeniku jezici približiti, učiniti poznatijima i manje stranima, a potencijalni stres povezan s učenjem jezičnih kompetencija će se umanjiti.

Podučavanje prepoznavanja poznatih elemenata u drugim jezicima ujedno znači osposobljavanje učenika znanjem o pravilima i jezičnim informacijama potrebnim

za prepoznavanje poznatih elemenata. Tu je vrlo korisna upotreba dijakronijske perspektive kako bi se ukazalo na rezultate usporednog razvoja posebnih jezika ove skupine, što dovodi do redovite fonološke ekvivalencije. Uloga nastavnika ili metodičke podrške se sastoji u prilagodbi sposobnostima primatelja te u prosudbi koliko je potrebno produbljivati njihovo znanje, odnosno je li bolje objašnjavati na jednostavan način ili ići u detalje.

Posebnost češkog jezika u odnosu na slovenski i hrvatski jezik je primjerice sustavna promjena fonema „g“ u fonem „h“ tijekom trinaestog i četrnaestog stoljeća.

Najočitiji primjer za pamćenje ove promjene je naziv glavnog grada Republike Češke: „Praga“ na slovenskom, „Prag“ na hrvatskom te „Praha“ na češkom jeziku. Ove promjene se valja sjetiti svaki put kada vidimo „h“ na češkom jeziku (npr. češki glagol „pomáhat“ je na slovenskom i na hrvatskom „pomagati“, no slovenski glagol „pomahati“ znači na hrvatskom „zamahati“). Istu promjenu možemo primijetiti pri sklonidbi zamjenica i pridjeva: češki pridjev u genitivu jednine muškog roda „velkého“ je na slovenskom „velikega“ te na hrvatskom „velikog(a)“.

Poznavanje razvoja ovog tipa omogućava bolje razumijevanje bliskih struktura premda se one mogu na prvi pogled činiti neprepoznatljivima. Time se uvelike smanjuje osjećaj razlike među jezicima.

Druga dimenzija poučavanja jezika u okviru učenja međusobnog sporazumijevanja je upoznavanje s lingvističkim osobitostima i neprepoznatljivim oblicima specifičnim za jedan ili više jezika koje primatelji ne govore.

Zadržat ćemo se na tipičnim slučajevima ilustrirajući ih konkretnim primjerima:

a) Maksimalno reduciranje glavnih gramatičkih točaka koje nisu toliko korisne za razumijevanje.

Očit primjer u ovom području je posebno težak flektivni sustav na kojem se temelji gramatika slavenskih jezika. Kao što je već rečeno, njegova je logika u glavnim crtama već poznata pod uvjetom da je poznat jedan od jezika podučavane skupine. Nastavci, koji se često neznato razlikuju od jednog do drugog jezika, neće biti izvor prevelikih nesporazuma zato što će razumijevanje primjerice sintaktičkih konteksta i prijedloga biti sasvim dovoljno. Za razliku od tradicionalnog učenja drugog slavenskog jezika, pri kojem bi se vodilo računa da se ne miješaju nastavci poznatog jezika i novoučenog jezika, vrijeme posvećeno nastavcima u učenju međusobnog sporazumijevanja je gotovo zanemarivo.

Pogledamo li glagolske nastavke primjerice u sadašnjem vremenu indikativa, za razumijevanje će nam biti dovoljni intuitivni mehanizmi stečeni kroz znanje poznatog slavenskog jezika iz skupine koja se proučava:

		češki	slovenski	hrvatski
jednina	1	-m / -u / -i	-m	-m / (-u)
	2	-š	-š	-š
	3	-∅	-∅	-∅
dvojina	1		-va	
	2		-ta	
	3		-ta	
množina	1	-me	-mo	-mo
	2	-te	-te	-te
	3	-ji / -ou	-jo / (-do)	-ju / -e

Bavimo li se nastavcima imenica, bilo bi korisno usredotočiti se na situacije u kojima bi moglo najčešće doći do zabune, odnosno one u kojima određeni jezik funkcionira na način koji je radikalno drugačiji od načina funkcioniranja drugih jezika.

Za primjer navodimo genitiv množine imenica u hrvatskom jeziku:

jezik	rod	N. jednina	G. jednina	G. množina
češki	m.	autobus	autobusu	autobusů
slovenski	m.	avtobus	avtobusa	avtobusov
hrvatski	m.	autobus	autobusa	autobus- a
češki	ž.	žena	ženy	žen-∅
slovenski	ž.	žena	žene	žen-∅
hrvatski	ž.	žena	žene	žen- a
češki	s.	místo	města	měst-∅
slovenski	s.	mesto	mesta	mest-∅
hrvatski	s.	mjesto	mjesta	mjest- a

Nastavak -a na hrvatskom jeziku u genitivu množine imenica muškog, ženskog i srednjeg roda je široko primjenjiv, iako pojedine imenice zahtijevaju druge nastavke, ponekad opravdanije iz dijakronijske perspektive.

- kost > G.mn.: kosti, kostiju (nastavak -i je i dijakronijski i sinkronijski uobičajen nastavak u imenica ženskog roda koje završavaju na suglasnik u različitim slavenskim jezicima);
- ruka > G.mn. ruku (nastavak -u je stari nastavak za dvojину, motiviran činjenicom da se množina imenice „ruka“ općenito odnosi na dva elementa.).

Čak i kad imaju dijakronijsko znanje u području slavenskih jezika, učenici ne mogu predvidjeti nastavak -a u genitivu množine, pa će im se on mijesati s prepoznatljivijim oblicima iz perspektive slovenskog ili češkog jezika:

- za muški rod: genitiv jednine na -a (koji možemo naći u slovenskom i, u nekih imenica, u češkom jeziku);
- za ženski rod: nominativ jednine na -a, (koji možemo naći i u slovenskom i u češkom, iako se nastavak -a u češkom mijenja u -e nakon mekih suglasnika);
- za srednji rod: nominativ množine na -a i genitiv jednine na -a (koji također možemo naći u češkom i u slovenskom jeziku).

Slovenski ili češki govornik nipošto ne može samostalno shvatiti nastavak -a kao glavni nastavak genitiva množine u hrvatskom jeziku. Smatramo da destabilizirajući potencijal ovog nastavka u nekim slučajevima može nadjačati prirodnu sposobnost učenika da prepozna određene sintaktičke kontekste.

Ovaj destabilizirajući potencijal vrijedi i kada se pojavi nepostojano -a-, u mnogim slučajevima dijakronijski opravdano, ali može dati dekliniranoj imenici s nastavkom -a još nepoznatiji oblik.

jezik	rod	N. jednina	G. množina
češki	s.	jítro	jít-e-r-∅
slovenski	s.	jutro	jut-e-r-∅
hrvatski	s.	jutro	jut-a-ra
slovenski	ž.	zemplja	zem-e-lj-∅
hrvatski	ž.	zemplja	zem-a-lja

Najproblematičnija situacija nastaje kada se pravila pojavljivanja nepostojanog -a-, sasvim objašnjiva u slavenskom kontekstu, primjenjuju na imenice stranog podrijetla.

jezik	rod	N. jednina	G. množina
češki	m.	student	studentů
slovenski	m.	študent	študentov
hrvatski	m.	student	studen-a-ta

Ova specifičnost hrvatskog jezika u odnosu na slovenski i češki jezik ne predstavlja nepremostivu prepreku. Vjerojatno je dovoljno skrenuti pozornost na njezino postojanje kako bismo ju učinili prepoznatljivom i razumljivom. Stoga se nipošto ne radi o sveobuhvatnom učenju sklonidbe imenica u genitivu množine.

b) Sa stajališta jednog jezika prema drugom, čak i kada im je logika ista ili bliska, neki detalji mogu biti neprepoznatljivi. To je slučaj, na primjer, s veznicima. Naime, jezici se međusobno ne razlikuju po funkcijama veznika, već po njihovim oblicima.

Za razumijevanje je obično iznimno bitno shvatiti značenje veznika. Shvaćanje logike veznika sadržanih u rečenici često implicira razumijevanje strukture rečenice.

U većini slučajeva bavit ćemo se samo neprepoznatljivim veznicima te stoga potencijalno nerazumljivim, i to bez ponuđenog prijevoda.

češki	slovenski	hrvatski
že	da	da

Ovdje se veznik „že“, s kojim se često susrećemo u zapadno-slavenskim jezicima, zamjenjuje veznikom „da“, tipičnim za jugozapadno-slavenske jezike. No, u slovenskom, gdje je „že“ prilog koji znači „već“, na toj razini može doći do zbrke.

Sljedeći primjer pokazuje koliko je potrebno posvetiti se prepoznavanju i razumijevanju veznika:

češki	slovenski	hrvatski
ale	ampak	ali
nebo	ali	ili

Radi se o specifičnom slučaju u kojem se identični ili slični oblici drugačije prevode u različitim jezicima. Zbunjenost izazvana pomakom značenja iz „ali“ u „ili“ može biti dovoljna da uzrokuje pogrešno razumijevanje značenja rečenice, a time potencijalno i čitavog teksta.

Međutim, neki veznici su razumljivi kada osoba ima sposobnost analizirati morfeme koji ga čine.

češki	slovenski	hrvatski
proto	zato	zato

Ako znamo da je u slovenskom i hrvatskom prijedlog za + akuzativ često ekvivalent prijedloga pro + akuzativ u češkom, veznik „proto“ je lako razumljiv.

Općenito je sposobnost morfološke analize bitna za dobro razumijevanje slavenškog leksika, bilo da je on izveden od derivacije, sastava ili aglutinacije.

Niže navedeni primjer ilustrira ovu činjenicu pomoću nekih od sufikasa koji se koriste u trima jezicima za tvorbu ženskih imenica (za živo) na temelju imenica muškog roda. Kao što možemo vidjeti, sufiksi su gotovo identični, ali se na svakom jeziku različito koriste. Međutim, njihovo shvaćanje ne bi trebalo biti problematično.

češki	slovenski	hrvatski
-ka, -(k)yně, -ice	-ka, -(k)inja, -ica	-ka, -(k)inja, -ica
učitel- ka	učitelj- ica	učitelj- ica
přítel- kyně	prijatelj- ica	prijatelj- ica
Francouz- ka	Francoz- inja	Francus- kinja
lv- ice	lev- inja	lav- ica

c) Također je bitno podučavati specifične elemente svakog jezika.

Navodimo primjer tipične modalne strukture za slovenski jezik u kojem se upotrebljava prilog „lahko“.

Taj prilog, premda prepoznatljiv sa stajališta govornika češkog i hrvatskog jezika u prvotnom značenju „lako“, u slovenskom jeziku ima ponešto drugačiju ulogu, u značenju glagola “moći” s infinitivom. Tako prilog „lahko“ nakon kojeg slijedi konjugirani glagol izražava mogućnost, te je stoga posebno važno znati točno interpretirati ovu konstrukciju.

- Prilog „lahko“ se koristi u modalnoj strukturi koja bi u drugim jezicima sadržavala modalni glagol:

	češki:	moci + <u>infinitiv</u>
	hrvatski:	moći + <u>infinitiv</u>
	slovenski:	lahko + <u>konjugirani glagol</u>
– Primjer:	češki:	může <u>přijít</u>
	hrvatski:	može <u>doći</u>
	slovenski:	lahko <u>pride</u>

Upotreba priloga „lahko“ je još češća u usmenoj komunikaciji, u smislu „ovo se može napraviti, nema problema“, pa zato ova struktura uvelike pridonosi identitetu slovenskog jezika.

Općenito, učenje međusobnog sporazumijevanja među srodnim jezicima omogućava sagledati u novom svjetlu jezik kojim već ovladavamo u okviru cijele njegove skupine. Zahvaljujući tome, na razini jezične skupine mogu se bolje razlučiti

pravilni elementi od onih koji predstavljaju iznimke. Određeni element može biti izniman u jednom jeziku, no sasvim pravilan u drugom jeziku, a možda čak i na razini skupine. S druge strane, pravilan element u nekom jeziku može ujedno biti izniman na razini skupine. Promatrajući različite jezike dane skupine, naša se sposobnost razumijevanja već poznatog jezika produbljuje zahvaljujući sposobnosti razumijevanja drugih jezika u skupini.

Dvojina u slovenskom jeziku, čiji se tek ostaci javljaju u češkom i hrvatskom jeziku, može nam poslužiti kao zanimljiv primjer ove pojave. Ostaci dvojine ne odgovaraju uvijek onome što postoji u slovenskom jeziku, za koji se smatra da je zadržao cijeli sustav dvojine.

Navest ćemo samo jedan primjer između ostalih, primjer broja „sto“ na češkom:

češki	slovenski	hrvatski
sto	sto	sto
dvě stě	dvesto	dvjesto
tří sta	tristo	tristo
čtyři sta	štiristo	četiristo
pět set	petsto	petsto

...

Brojka „sto“ se sklanja kao uobičajena češka imenica srednjeg roda prije nestanka dvojine, tako da za jednu stotinu upotrebljavamo brojku „sto“ u jednini (s nastavkom -o, **sto**), za dvije stotine je „sto“ u dvojini (s nastavkom -ě, **stě**), a za tri i četiri stotine je „sto“ u nominativu množine (s nastavkom -a, **sta**). Od broja 5, dakle za 500 i više stotina, javlja se oblik brojke „sto“ u genitivu množine (bez nastavka, te s nepostojanim -e-, **set**). Ovdje se u slovenskom (i u hrvatskom) često koristi oblik „sto“ koji je u mnogim slučajevima nepromjenjiv.

Naravno, mogli bismo nastaviti s dugim popisom elemenata koji bi se trebali podučavati u okviru učenja međusobnog sporazumijevanja. Međutim, cilj je pokazati kako se program podučavanja znatno razlikuje od programa tradicionalnog učenja, i to u dva pristupa:

- Potrebno je usredotočiti se samo na potencijalno problematične elemente;
- Potrebno ih je proučiti u dovoljnoj mjeri da ih možemo ispravno razumjeti, no bez iziskivanja aktivnog znanja.

3 Kako podučavati međusobno sporazumijevanje među slavenskim jezicima?

Ranije smo naveli da ponuđeni metodički pristup ovisi o mnogim čimbenicima, npr. koju vrstu razumijevanja želimo potaknuti ili s obzirom na ciljane primatelje (u smislu dobi učenika i stupnja jezične kompetencije). Mogli bismo dodati i kriterij koliko jezika treba obuhvatiti u okviru učenja. No, u svakom slučaju cilj je istovremeno podučavanje nekoliko jezika iste skupine, budući da učenje sporazumijevanja između nekoliko jezika iste skupine ne mora biti mnogo zahtjevnije od učenja razumijevanja jednog određenog jezika.

Osim toga, učenje međusobnog sporazumijevanja između nekoliko jezika iste skupine omogućava dublji uvid u logiku skupine jezika te shvaćanje što je „uobičajeno“, a što je iznimka na razini skupine. Shvaćanje te logike može također pružiti čvrste temelje za predstojeće tradicionalno učenje jednog od tih jezika.

Međutim, dodavanje drugih jezika u procesu učenja može u određenoj mjeri utjecati na način podučavanja. Naime, ako dodamo poljski jezik u skupinu s češkim, slovenskim i hrvatskim jezikom, trebali bismo računati s drugačijim pravopisom koji se temelji na potencijalno destabilizirajućim digrafima (napr. *cz* umjesto *č*, ili *rz* umjesto češkog *ř*) unatoč latiničnom pismu. Da ovoj skupini dodamo jezike koji koriste samo ćirilicu, susreli bismo se i s većim problemom. Tada bismo trebali pronaći način koji bi u procesu učenja obuhvatio čitanje ćirilice, prilagođenog metodi međusobnog sporazumijevanja. Na ovom mjestu ne predlažemo rješavanje problema te ga za sada ostavljamo otvorenim.

U doktorskom radu smo se bavili samo određenim kontekstom učenja međusobnog sporazumijevanja između češkog, slovenskog i hrvatskog jezika, namjenjujući učenje odraslim primateljima koji se ne moraju nužno baviti lingvistikom. Pretpostavka je bila da primatelji tečno govore jedan od navedena tri jezika, bilo kao materinski jezik ili kao strani jezik koji su savladali ranije.

Doktorski rad se uglavnom oslanjao na već provjerenu metodiku za učenje međusobnog sporazumijevanja među romanskim jezicima, prikazanom u dijelovima *EuRom4* (4 kao 4 jezika, portugalski, španjolski, francuski i talijanski, Blanche-Benveniste, C. *et al.* 1997), a kasnije i u *Eurom5* (Bonvino, E. *et al.* 2011), koji obuhvaća i katalonski jezik. Ova se metodika provodi čitanjem kratkih i „anegdotalnih“ novinskih članaka, a na kraju svake lekcije poučava se samo ono što je bilo potrebno za razumijevanje danog članka.

Prednosti takve metodike su brojne:

- Bilo koji od pet podučavanih jezika može poslužiti kao most do međusobnog sporazumijevanja između ostala četiri jezika.
- Odabrana jezična skupina je cjelovita te se podučava istovremeno, prateći jezični kontinuum. Svaka lekcija uključuje sve podučavane jezike, predstavljene unaprijed određenim redoslijedom u kojem jezici slijede jedan drugoga prema kriteriju sličnosti. Time se učenicima omogućava da uvide zajedničke jezične točke, izravno povezane sa srodnošću jezika.
- Učenik se već na početku učenja susreće s čitanjem teksta i slušanjem audio zapisa kojeg čita izvorni govornik. Po vlastitoj želji se može kretati od neoznačene verzije teksta sve do označene verzije koja sadrži nekoliko oblika pomagala: prijevode problematičnih riječi, gramatička objašnjenja prepoznatljivih struktura, sintaktička objašnjenja za bolje razumijevanje redoslijeda riječi te preporuka za slušanje riječi, što može biti razumljivije od pročitane riječi u slučaju da pravopis nije dovoljno intuitivan za prepoznavanje poznatih fonema. Učenik će ustanoviti da često i sam, bez tuđe pomoći, može shvatiti određeni dio jezičnih obavijesti, a njegovo će se jezično znanje postupno nadograđivati daljnjim jezičnim obavijestima kroz proces pojašnjavanja samo konkretnih elemenata danog teksta. Naime, strukture koje nisu izravno povezane s tekstom i nisu nužne za njegovo razumijevanje, suvišno se ne objašnjavaju. Time kod učenika izbjegavamo osjećaj preopterećenosti i zamora.
- Anegdotalna strana tekstova omogućava učenicima da pri pokušaju razumijevanja imaju stvarnu motivaciju što bolje shvatiti članak sadržan u svakoj lekciji. Znatiželja će se izravno nadovezati na želju za razumijevanjem, a time i na samo učenje.
- Primatelj može biti kako pojedinac, tako i skupina učenika. Ovom je metodikom pojedincu omogućeno da uči sam, kod kuće, koristeći metodičku podršku (u slučaju Euro5, to su knjiga i mrežne stranice s dostupnim snimkama), a skupini se omogućava učenje u prisutnosti učitelja. Učitelj tada ima više ulogu pratitelja nego predavača. Može se prilagoditi skupini skretanjem pozornosti na odgovarajuće znanje te na kraju može odgovoriti na jezična pitanja do kojih je eventualno došlo. Njegova uloga je pružiti detaljnija i prilagođena objašnjenja od onih predviđenih u podršci.
- Naposljetku, prisustvo audio zapisa proučenih tekstova omogućava možda prvi kontakt sa slušanjem podučavanih jezika, čime se nadalje može povezati zvučnost i pravopis određenog jezika. Ovakav metodički pristup je

iznimno pogodan za usavršavanje razumijevanja pisanih tekstova jezične skupine te predstavlja prvi korak prema usmenom razumijevanju. Razvijanje sposobnosti slušanja može kasnije biti predmet posebnog učenja, bolje prilagođenog specifičnostima usmene komunikacije, iskorištavajući znanje usvojeno pri prvom učenju.

Navedena vrsta učenja za slavenske jezike bit će dostupna putem platforme za metodiku međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Radi se o mrežnim stranicama koje su u vrijeme pisanja ovog članka u procesu razvoja, <http://www.rozrazum.eu>. Ovim mrežnim stranicama se namjeravamo detaljnije baviti u nekoj budućoj stručnoj publikaciji.

4 Zaključak

U članku smo pokušali objasniti kako bi mogla izgledati metodika međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima na primjeru male skupine jezika: češkog, slovenskog i hrvatskog jezika. Željeli smo pokazati po čemu je metodika posebna te ukazati da dobar metodički pristup uzima u obzir i psihološki aspekt učenika i jezični aspekt učenja, kao i prilagođavanje ciljanim primateljima i ciljevima postavljenim za razumijevanje pisanog i slušanog teksta.

Usredotočili smo se uglavnom na metodiku prilagođenu odraslima koji nužno ne barataju lingvističkim znanjem te smo utvrdili glavna područja kojima se trebamo posvetiti u poučavanju:

- usredotočiti se na zajedničke elemente u jezicima odabrane skupine;
- razvijati sposobnost prepoznavanja što je jezicima zajedničko kroz morfološku analizu i dijakronijsku fonologiju;
- pri obradi „tipičnih slavenskih“ gramatičkih točaka, koje bi već trebale biti poznate govorniku jednog od jezika odabrane skupine, valja se baviti samo određenim potencijalno destabilizirajućim razlikama;
- više vremena valja posvetiti neprepoznatljivim te ujedno problematičnim elementima (primjerice često upotrebljavanim veznicima, priložima i prijedlozima);
- pokazati kako tumačiti posebnosti svakog jezika.

Takvo učenje treba biti provedeno na najlakši mogući način, progresivno i pristupačno, prilagođavajući se ciljanim primateljima.

Učenje se odnosi na skupinu jezika kojima se pristupa paralelno, na takav način da primateljima budu što jasnija jezična obilježja sadržana u sustavu jezične skupine. Vidjeli smo da tako možemo bolje primijetiti što jest, a što nije uobičajeno u okviru skupine.

Odredivši ciljne primatelje, preporučili smo upotrebu već provjerene metodike za romanske jezike, predstavljene u metodi Eurom5. Prednost navedene metodike je da što više razvija razumijevanje pri čitanju i pruža početne korake prema usmenom razumijevanju. Spomenuta metodika se sastoji od predstavljanja jezičnog sustava korak po korak, pružajući primatelju samo ono što je potrebno za razumijevanje danog teksta. Prednost ovakvog pristupa je pokazivanje i objašnjavanje jezičnog sustava od nekoliko jezika iste skupine (to je pet romanskih jezika u slučaju metode Eurom5) na progresivan i motivirajući način, što je posebno značajno kada ciljani primatelji nisu nužno spretni u učenju jezika.

Stoga namjeravamo stvoriti mrežne stranice prilagođene metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima, <http://www.rozrazum.eu>, čiji je cilj primatelju ponuditi metodički obrađene vježbe. Kao što smo već naveli, ovim mrežnim stranicama se namjeravamo detaljnije baviti u nekoj budućoj stručnoj publikaciji.

Bibliografija

- Blanche-Benveniste, Claire et al., 1997: *Eurom 4: Méthode d'enseignement simultanée des langues romanes*. Firenca: La Nuova Italia Editrice, Scandicci.
- Blanche-Benveniste, Claire, 1997: „*L'intercompréhension : le cas des langues romanes*“. *Le Français dans le Monde*, specijalni broj, siječanj 1997.
- Bonvino, Elisabetta et al., 2011: *Eurom 5. Lire et comprendre 5 langues romanes*. Milano: Hoepli.
- Labbé, Grégoire, 2018: *Fondements linguistiques et didactiques de l'intercompréhension slave: le cas des langues slaves de l'ouest et du sud-ouest*, Doktorski rad s područja lingvistike i metodike jezika, mentori Patrice Pognan i Thomas Szende, Pariz, INALCO, 2018.
- Pognan, Patrice, 1999: Histoire de l'écriture et de l'orthographe tchèques. *Histoire, Epistémologie et Langage*. Broj 21, fascikla 1.
- Pognan, Patrice, 2001: „Introduction aux systèmes d'écriture des langues slaves de l'Ouest (polonais, bas-sorabe, haut-sorabe, tchèque, slovaque)“. *Slavica occitania*, Broj 12, 283-310.

Imensko kazalo/Index

A

Avgustinova, Tania 87, 98, 99

B

Babič, Vanda 18, 27

Bakker, Peter 123, 124, 125, 127, 130, 142, 143

Balažic Bulc, Tatjana 117

Barić, Evgenija 106, 116

Bart-Čišinski, Jakub 27

Bayley, Robert 98

Belić, Aleksandar 105, 106, 116

Berger, Tilman 27

Bieszk, Sztéfan 75

Blanche-Benveniste, Claire 34, 46, 104, 116, 157, 162, 176, 179

Blažek, Václav 36, 46

Bonvino, Elisabetta 34, 46, 176, 179

Borst, Arno 15, 27

Boudard, Patrice 35, 46, 55, 65

Braunmüller, Kurt 17, 27, 86, 98

Brewer, William 133, 143

Brozović, Dalibor 106, 116

Budovičová, Viera 53, 65

Bühler, Karl 65

C

Caddéo, Sandrine 46

Cameron, Richard 98

Carpenter, Patricia 133, 143

Castagne, Eric 57, 65

Chovancová, Katarína 11, 31, 49, 51, 57, 65, 66, 69, 83, 101, 119, 153, 163

Collins, James 140, 143

Coray, Renata 17, 27

Coste, Daniel 157, 162

D

Dabène, Louise 34, 46

Decurtins, Alexi 27

Degache, Christian 34, 46

Dejna, Karol 79

Delmonte, Rodolfo 98

Dolník, Juraj 53, 59, 66

Domowina 24, 25, 26, 27, 28, 29

Doyé, Peter 86, 98

Dubisz, Stanisław 79

Dubois, Chloé 106, 107, 116

E

Eid, Cynthia 66

Englebert, Annick 66

Ertl, Václav 47

Escudé, Pierre 34, 46, 104, 116, 158, 162

EuroCom 7, 9, 104, 113, 117, 157, 158

EuroComGer 158

EuroComRom 35, 158, 162

EuroComSlav 35, 88, 158

EuRom4 34, 46, 104, 157, 176

Eurom5 7, 9, 34, 47, 104, 176, 177, 179

Euromania 7, 9, 34, 47

F

Faska, Helmut 25, 27

Fedorova, Kapitolina 133

Fischer, Andrea 87, 88, 98, 99

Frencel, Abraham 21, 28

Frizo, Johann Friedrich 15, 27

G

Galanet 34, 157

Galatea 34, 157

Gebauer, Jan 47

Geron, Geneviève 66

Goldblatt, Harvey 18, 27

Golubović, Jelena 86, 98, 111, 112, 113, 116, 158, 161, 162

Gooskens, Charlotte 86, 98, 99

Gręcza, Fręcęszk 75

Grimm, Jakob & Wilhelm 107

Gröschel, Bernhard 109, 116

Gutschmidt, Karl 27, 28

H

Hall jr., Robert 127, 130, 138, 140, 143

Haugen, Einar 17, 27, 86, 99, 129, 143

Heinz, Christof 35, 47, 158, 161, 162
 Herkel', Joannis 19, 27
 Herrmann, Joachim 20, 28
 Holm, John 129, 143
 Horecký, Jan 53, 66
 Hórník, Michal 21, 23, 24, 28
 Hus, Jan 167, 168
 Hymes, Dell 125, 143, 144

I

IGLO 158
 INCOMSLAV 87, 98
 Ioffe, Dennis 133
 Ivanova, Diana 28

J

Jágrová, Klára 87, 98, 99
 Jamet, Marie-Christine 46
 Janin, Pierre 34, 46, 116, 158, 162
 Jarockij, Djalamte 133, 146
 Jelovšek, Alenka 106, 107, 108, 117
 Jenč, Helmut 28
 Just, Marcel Adam 133, 143

K

Karadžić, Vuk 107, 160
 Karam, Francis 122, 133, 143
 Karaš, Halina 79
 Kaspar, Měrcin 29
 Kaufman, Terence 124, 125, 144
 Keipert, Helmut 18, 28
 Kempgen, Sebastian 27
 Kintsch, Walter 141, 143
 Klakow, Dietrich 98, 99
 Klein, Horst Günter 17, 28, 104, 113, 117
 Klemensiewicz, Zygmunt 77, 79
 Klüh, Diana 8, 10
 Kolis, Nijola 79
 Kollár, Ján/Jan/Johann 7, 9, 19, 20, 28,
 159
 Kopitar, Jernej 107
 Kordić, Snježana 106, 107, 108, 109,
 117
 Kosta, Peter 27
 Kostomaroff, Eric Martin 122, 128, 132,
 143

Krek, Simon 112, 117
 Križanić, Juraj 18
 Kürschner, Sebastian 86, 99
 Kuße, Holger 35, 47, 158, 162

L

Labbé, Grégoire 11, 31, 35, 47, 49, 69, 83,
 101, 104, 117, 119, 153, 163, 165, 166,
 179
 Labùda, Aleksäder 75
 Lehr-Splawinski, Tadeusz 77, 79
 Levenshtein, Vladimir I. 87, 92, 99
 Lisac, Josip 106, 117
 Lončarić, Miro 106, 116, 117
 Los, Bettelou 98
 Lubaszewski, Wiesław 98
 Lucas, Ceil 98

M

Maćica Serbska 22, 24
 Majar Ziljski, Matija 28, 159, 162
 Majewicz, Alfred 72, 78, 80
 Makurat-Snuzik, Hanna 11, 31, 49, 69, 71,
 72, 73, 75, 80, 83, 101, 119, 153, 163
 Malić, Dragica 116
 Marszałkòwsczi, Feliks 75
 Marti, Roland 8, 10, 11, 13, 31, 34, 49, 69,
 83, 98, 99, 101, 119, 153, 163
 Marzouk, Fadhil 80
 Matica hrvatska 108
 Matras, Yaron 143
 Mažuranić, Ivan 160
 Mednarodni slavističi kongres. Glejte MKS
 Meissner, Franz-Joseph 157, 162
 Mětsk, Frido 29
 Michałk, Frido 21, 28
 MICReLa 104, 118
 Miklošič, Fran 160
 Miriadi 34, 47
 MKS 7, 9
 Moore, Danièle 157, 162
 Mühlhäusler, Peter 123, 124, 126, 127,
 143
 Muka, Ernst 13, 21, 28
 Muljačić, Žarko 16, 28
 Murphy, John J. 127

N

Nábělková, Míra 53, 54, 55, 57, 66
 Nedo, Pawoł 25
 Nida, Eugene 128, 129, 143
 Nitsch, Kazimierz 79, 80
 Nuk, Jan 27, 28

O

Ohtsuka, Keisuke 133, 143
 Orožen, Martina 106, 108, 117
 Owczinnikowa, Łada 80

P

Parkvall, Mikael 124, 143
 Pavešić, Slavko 116
 Pekarovičová, Jana 54, 66
 Perko, Gregor 11, 31, 49, 69, 83, 101, 117,
 119, 153, 155, 163
 Peti, Mirko 116, 117
 Peti-Stantić, Anita 105, 112, 115, 117
 Pirih Svetina, Nataša 104, 117
 Pognan, Patrice 8, 10, 11, 31, 33, 46, 47,
 49, 55, 65, 66, 69, 83, 101, 117, 119,
 153, 158, 162, 163, 167, 179
 Pohontsch, Anja 23, 28
 Popowska-Taborska, Hanna 74, 75, 76, 77,
 80
 Požgaj Hadži, Vesna 108, 110, 112, 113, 117
 Prescod, Paula 126, 144

R

Ráčková, Lucia 66
 Rajš, Franc 24, 29
 Rajšp, Vincenc 159, 162
 Ramovš, Fran 105, 106, 117
 Reichert, Anne 86, 99
 Reinecke, John 130, 144
 Rigler, Jakob 106, 117
 Ringbom, Håkan 86, 99
 Romaine, Suzanne 124, 125, 144
 Rómpsczi, Jón 75
 Ronjat, Jules 34, 104

S

Sankoff, Gillian 124, 130, 144
 Schieffelin, Bambi 143

Schiller, Klaus J. 29
 Schlamberger Brezar, Mojca 8, 10, 11, 31,
 49, 69, 83, 101, 103, 106, 117, 119, 153,
 158, 162, 163
 Schleicher, August 16, 29
 Schmalzer, Johann Ernst. Glejte Smolef Jan
 E.
 Schmid, Hans 17, 29
 Schmitt-Jensen, Jørgen 47
 Scholze, Lenka 20, 29
 Sebba, Mark 124, 128, 144
 SEJO 111, 118, 157
 Serbski rečny atlas – Sorbischer Sprachatlas
 29
 Shannon, Claude 87, 94, 99
 Sharp, Bernadette 98
 SIGURD 158
 Sloboda, Marián 66
 Smith, Larry 144
 Smolef, Jan E. 23, 29
 Sokolová, Miloslava 54, 66, 67
 SRA. Glejte Serbski rečny atlas –
 Sorbischer Sprachatlas
 Starostin, Sergej 36
 Stegmann, Tilbert D. 104, 113, 117
 Stenger, Irina 87, 88, 94, 98, 99
 Stern, Dieter 11, 16, 31, 49, 69, 83, 101,
 119, 121, 124, 128, 130, 133, 140, 142,
 144, 146, 153, 163
 Stieber, Zdzisław 74, 77, 79, 80
 Stone, Gerald 29
 Swarte, Femke 86, 98

Š

Šafárik, Pavel Jozef 66, 107
 Šořta, Jan 29
 Šwela/Šwjela, Bogumił/Gotthold 13, 24, 29

T

Tafel, Karin 35, 47
 Tešnař, Jan Bedrich 23, 24, 29
 Teyssier, Paul 34, 47, 158, 162
 Thomason, Sarah Grey 124, 125, 144
 Thomas, Paul-Louis 47, 106, 109, 118, 179
 Todd, Loreto 124, 144
 Toporišič, Jože 112, 118

Treder, Jerzy 78, 81
 Trepczyk, Jan 75, 80, 81

U

Urbańczyk, Stanisław 77, 79

V

van de Weijer, Jeroen 98
 van Dijk, Teun A. 141, 143
 Vraz, Stanko 107, 159

W

Wassner, Ulrich Hermann 116
 Whinnom, Keith 126, 144
 Wolff, Hans 122, 129, 131, 144

Z

Zarate, Geneviève 157, 162
 Zázrivcová, Monika 65, 66
 Zečević, Vesna 116
 Zeevaert, Ludger 86, 98, 99
 Zeman, Jiří 53, 67
 Znika, Marija 116
 Zwaan, Rolf 133, 139, 144

A

Августинова, Таня 11, 31, 49, 69, 83, 85,
 101, 119, 153, 163

Д

Димитрова, Димитринка 98
 Дуличенко, Александр Дмитриевич 18,
 29

И

Иванова, Елена 89, 98

К

Кувев, Куйо 18, 29

Л

Левенштейн, Владимир И. 92, 93

М

Маслов, Юрий 89, 98

П

Перехвальская, Елена 128, 144
 Петков, Георги 18, 29

Р

Райков, Божидар 29

У

Урманчиева, Анна Юрьевна 128, 142,
 145

Х

Хелимский, Евгений Арнольдович 142,
 145

Ш

Шанова, Зоя 98
 Штенгер, Ирина 11, 31, 49, 69, 83, 85,
 101, 119, 153, 163